

PROJEKTU LĪDZFINANSĒ
EIROPAS SAVIENĪBA

 ELFLA
EIROPAS LAUKSAIMNIECĪBAS FONDS LAUKU ATTĪSTĪBAI:
EIROPA INVESTĒ LAUKU APVIDOS

Latvijas Lauksaimniecības universitāte

Pētījuma

Darbaspēka nodokļu analīze lauksaimniecībā

ATSKAITE

*Projekta vadītāja
Dr. oec. Irina Pilvere*

2013. gada decembris

Saturs

Ievads	3
1. Darbaspēka nodokļi Latvijā	4
1.1. Iedzīvotāju ienākuma nodoklis	4
1.2. Valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas	6
1.3. Mikrouzņēmumu nodoklis	9
1.4. Uzņēmējdarbības riska valsts nodeva	10
1.5. Citas darba devēju finansiālo slogu palielinošās prasības	10
1.6. Darbinieka sociālie ieguvumi	10
2. Darbaspēka nodokļi atsevišķās ES valstīs	12
2.1. Darbaspēka nodokļi Lietuvā	12
2.2. Darbaspēka nodokļi Igaunijā	14
2.3. Darbaspēka nodokļi Polijā	16
2.4. Darbaspēka nodokļi Rumānijā	20
2.5. Darbaspēka nodokļi Ungārijā	22
3. Nodarbinātība un darba samaksa lauksaimniecībā	26
3.1. Saimniecību – darbaspēka nodokļu maksātāju, raksturojums	26
3.2. Nodarbinātības raksturojums lauksaimniecībā	28
3.3. Darba samaksas raksturojums Latvijas lauksaimniecībā	29
3.4. Darba ieguldījums un izmaksas dažādās lauku saimniecību grupās	32
4. Valsts ieņēmumi no darbaspēka nodokļiem	37
5. Literatūras apskats par darbaspēka nodokļu ietekmi	40
6. Metodoloģija	57
6.1. Teorētiskais ietvars par ietekmes kanāliem	57
6.2. Faktisko ietekmes kanālu noteikšana	61
7. Aprēķinu veikšana un rezultāti	66
8. Nodokļu sloga samazināšanas ietekme uz ēnu ekonomiku	72
9. Galvenie secinājumi	77
Izmantotās literatūras saraksts	80

Ievads

Darbspēka nodokļu samazināšana daudzus gadus ir viens no aktuālākajiem Latvijas nodokļu politikas jautājumiem. Nodokļu sloga samazināšanas nepieciešamību kā vienu no prioritārajiem nodokļu politikas elementiem Latvijā uzsver uzņēmēju organizācijas, un arī valdības pieņemtie lēmumi kaut arī ne vienmēr prognozējami, tomēr kopumā konsekventi virzās darbspēka nodokļu sloga samazināšanas virzienā.

Kā galvenais ieguvums darbspēka nodokļu sloga samazināšanas rezultātā ir Latvijas uzņēmēju konkurētspējas palielināšanās, jo atšķirībā no patēriņa nodokļiem, darbspēka nodokļus maksā tikai vietējie (ne ārvalstu) uzņēmēji – attiecīgi nodokļu slogam samazinoties, uzlabosies arī vietējo preču konkurētspēja. Tāpat tiek uzsvērts, ka darbspēka nodokļu kopējais slogs (kas pamatā veidojas no valsts sociālās apdrošināšanas obligātajām iemaksām un iedzīvotāju ienākuma nodokļa) ir ļoti augsts un veicina nelegālo nodarbinātību, jo izvairīšanās no šiem nodokļiem ļauj izņēmējiem būtiski samazināt izmaksas. Līdz ar to darbspēka nodokļu sloga samazināšana var arī palielināt uzņēmēju motivāciju legalizēt savu darbību.

Svarīgs ir jautājums par darbspēka nodokļu sloga samazināšanas veidu. Pastāv izvēles iespējas starp vairākiem variantiem – samazināt iedzīvotāju ienākuma nodokļa likmi, samazināt ar nodokli apliekamo summu mazāk nodrošinātajiem vai citām sociālajām grupām, samazināt sociālās apdrošināšanas iemaksas, vai piemērot kādu citu darbspēka nodokļu sloga samazināšanas variantu.

Šis pētījums ir aktuāls, jo pirmo reizi šādu problēmu spektrs tiek analizēts no lauksaimniecības nozares aspekta, lai saprastu darbspēka nodokļu grupas ietekmi un ietekmes mērogu šajā nozarē.

Līdz ar to pētījuma mērķis ir noteikt darbspēka nodokļu lauksaimniecībā iespējamo ietekmi uz valsts budžeta ieņēmumiem, lauksaimniecībā nodarbināto ienākumiem, potenciālo ietekmi uz saražotās produkcijas konkurētspēju un ēnu ekonomiku.

Darba ietvaros ir analizēta vairāku politikas scenāriju ietekme – iedzīvotāju ienākuma nodokļa samazināšana, iedzīvotāju ienākuma nodokļa neapliekamā minimuma palielināšana un valsts sociālās apdrošināšanas obligāto iemaksu samazināšana.

Pētījumā ir 9 sadaļas. Pirmā sadaļa ir veltīta Latvijas darbspēka nodokļu sistēmas aprakstam. Otrajā sadaļā ir apkopota informācija par darbspēka nodokļiem atsevišķās citās ES valstīs – Igaunijā, Lietuvā, Polijā, Ungārijā un Rumānijā. Situācija nodarbinātības un darba samaksas jomā lauksaimniecībā ir raksturota darba trešajā sadaļā. Ceturtajā sadaļā ir sniegta informācija par valsts nodokļu ieņēmumiem no darbspēka nodokļiem lauksaimniecībā. Piektā sadaļa veltīta zinātniskās literatūras apskatam par darbspēka nodokļu ietekmes problemātiku. Sestajā un septītajā sadaļā attiecīgi ir prezentēta darbspēka nodokļu samazināšanas ietekmes novērtējuma metodoloģija un aprēķinu rezultāti. Potenciālā darbspēka nodokļu sloga samazināšanas ietekme uz ēnu ekonomiku ir aprakstīta astotajā pētījuma sadaļā. Galvenie secinājumi ir noslēdzošā darba sadaļā.

Pētījuma pasūtītājs ir Latvijas Republikas Zemkopības ministrija. Pētījums ir finansēts no Eiropas Lauksaimniecības fonda lauku attīstībai līdzekļiem.

1. Darbaspēka nodokļi Latvijā

Latvijas Republikas Finanšu ministrija informatīvajā ziņojumā “Iedzīvotāju ienākuma nodokļa atvieglojumi” definē divus jēdzienus: darbaspēka nodokļi un darba nodokļi. Saskaņā ar ziņojuma autoru definīcijām, *darbaspēka nodokļi* ir nodokļu un maksājumu kopums, kurā ietilpst darba ņēmēja valsts sociālās apdrošināšanas iemaksas un iedzīvotāju ienākuma nodoklis, ņemot vērā neapliekamo minimumu un nodokļa atvieglojumus par apgādībā esošām personām. Savukārt, *darba nodokļi* ir nodokļu un maksājumu kopums, kurā ietilpst gan darba devēja, gan darba ņēmēja valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas un iedzīvotāju ienākuma nodoklis, ņemot vērā neapliekamo minimumu un nodokļa atvieglojumus par apgādībā esošām personām.

Šajā pētījumā *darbaspēka nodokļi* ir definēti plašāk, iekļaujot visus nodokļus un maksājumus, kuri ir saistīti ar atlīdzības izmaksu nodarbinātai (t.sk. pašnodarbinātai) personai, ņemot vērā visus atvieglojumus un atbrīvojumus. Pētījumā ir analizēti:

- Iedzīvotāju ienākuma nodoklis.
- Valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas.
- Mikrouzņēmumu nodoklis.
- Uzņēmējdarbības riska valsts nodeva.

Pētījuma ietvaros tiks apkopoti un analizēti visi minēto nodokļu maksājumu atvieglojumi un atbrīvojumi, kas faktiski samazina darbaspēka nodokļu slogu lauksaimniecībā nodarbinātajām personām.

Lai varētu labāk saprast summu mērogu, jāatzīmē, ka minimālā bruto darba alga Latvijā 2013. gadā ir noteikta 200 LVL līmenī. Vidējā bruto darba alga valstī 2012. gadā veidoja 481 LVL mēnesī.

1.1. Iedzīvotāju ienākuma nodoklis

Ar iedzīvotāju ienākuma nodokli (IIN) apliek fiziskās personas gūtos ienākumus. Lauksaimniecībā strādājošie IIN var maksāt kā:

- Algas nodokli par darbinieka gūtajiem ienākumiem;
- Nodokli par ienākumiem no saimnieciskās darbības;
- Fiksēto ienākuma nodokli par ieņēmumiem no saimnieciskās darbības.

Tāpat IIN tiek iekasēts kā mikrouzņēmumu nodokļa daļa (mikrouzņēmumu nodokļa veidā iekasētie ieņēmumi sadalās citos nodokļos, t.sk. iedzīvotāju ienākuma nodoklī). Mikrouzņēmumu nodoklis ir aplūkots pētījuma 1.3. sadaļā.

Algas nodoklis tiek piemērots atlīdzībām (darba algai, prēmijām un citiem atlīdzības veidiem), ko saņem algotie darbinieki.

Nodoklis par ienākumiem no saimnieciskās darbības tiek piemērots saimnieciskās darbības veicējiem (pašnodarbinātām personām).

Personas, kas veic lauksaimniecisko darbību, var izvēlēties maksāt arī fiksēto ienākuma nodokli par ieņēmumiem no saimnieciskās darbības. Tomēr šajā gadījumā pastāv

ierobežojumi – saimnieciskās darbības veicējam nevar būt darba ņēmēji, kā arī ieņēmumi pirmstaksācijas gadā nedrīkst pārsniegt 10 000 LVL.

Nodokļa likmes

Pašlaik algas nodokļa likme ir noteikta 24% apmērā no darbinieka gūtajiem ienākumiem. Šāda nodokļa likme ir spēkā no 2013. gada sākuma, kad tā tika samazināta no 25%. 2010. gadā šī nodokļa likme bija noteikta 26%, 2009. gadā – 23%, bet iepriekšējos gados – 25% apmērā.

Nodokļa par ienākumiem no saimnieciskās darbības likme šobrīd arī ir noteikta 24% līmenī. Jāatzīmē, ka šobrīd tā ir unificēta ar algas nodokļa likmi, bet 2007., 2008. un 2009. gadā nodokļa par ienākumiem no saimnieciskās darbības likme bija 15% (šajā laika periodā tā tika unificēta ar uzņēmumu ienākuma nodokļa likmi).

Fiksētā ienākuma nodokļa par ieņēmumiem no saimnieciskās darbības gadījumā ar nodokli tiek aplikti nevis fiziskās personas ienākumi, bet gan ieņēmumi no saimnieciskās darbības. Ieņēmumiem, kuri nepārsniedz 10 000 LVL gadā, tiek piemērota 5% likme. Savukārt ieņēmumiem, kuri pārsniedz 10 000 LVL gadā, tiek piemērota 12% nodokļa likme.

Neapliekamie ienākumi

IIN apliekamajā ienākumā netiek ietverti un ar nodokli netiek aplikti ienākumi no maksātāja lauksaimnieciskās darbības, ja tie nepārsniedz 2000 LVL gadā. Šis ir unikāls nodokļa atvieglojums, jo bez lauksaimnieciskās ražošanas, tas ir piemērojams tikai ienākumiem no lauku tūrisma pakalpojumu sniegšanas, kā arī no sēņošanas, ogošanas vai savvaļas ārstniecības augu un ziedu vākšanas gūtajiem ienākumiem. Jāatzīmē, ka 2009. gadā neapliekamo ienākumu no lauksaimnieciskās darbības apmērs bija 4000 LVL, bet iepriekšējos gados – 3000 LVL gadā.

Fiksētā ienākuma nodokļa gadījumā nodoklis tiek maksāts no saimnieciskās darbības ieņēmumiem (nevis ienākumiem), un minētā 2000 LVL neapliekamo ienākumu summa netiek piemērota.

Pie neapliekamiem ienākumiem ir pieskaitāmi, piemēram, no budžeta izmaksājami pabalsti, uzturnauda, apdrošināšanas atlīdzības un citi ienākumu veidi.

Apliekamā ienākuma samazināšanas iespējas

Budžetā maksājamais nodoklis tiek rēķināts no apliekamiem ienākumiem. Tomēr apliekamo ienākumu summu var samazināt, atskaitot:

- neapliekamo minimumu,
- atvieglojumus,
- attaisnotos izdevumus.

Neapliekamā minimuma apmērs vispārējā gadījumā ir 45 LVL mēnesī (540 LVL gadā), savukārt pensionāriem neapliekamais minimums ir 165 LVL mēnesī. Aprēķinot IIN, šī summa tiek atskaitīta no apliekamiem ienākumiem, attiecīgi samazinot ar nodokli apliekamo bāzi un līdz ar to arī budžetā maksājamo IIN summu.

Analogā veidā ir piemērojams nodokļa atvieglojums par apgādībā esošām personām, ar nodokli apliekamo summu samazinot par 80 LVL mēnesī par katru apgādībā esošo personu. Šajā gadījumā par apgādībā esošām personām ir uzskatāmi: nepilngadīgi bērni; bērni līdz 24 gadu vecumam, kas turpina vispārējās, profesionālās, augstākās vai speciālās izglītības

iegūšanu; nestrādājoši laulātie; nestrādājoši vecāki un vecvecāki; mazbērni vai audzināšanā pieņemti bērni; nepilngadīgi brāļi un māsas, ja nav darbspējīgu vecāku; apgādībā esošu personu apgādājamie utt. Nodokļa atvieglojums 108 LVL mēnesī ir piemērojams arī I un II grupas invalīdiem, kā arī represētām personām un nacionālās pretošanās kustības dalībniekiem, bet 84 LVL mēnesī – III grupas invalīdiem.

Sākot ar 2014. gadu Latvijā ir plānots paaugstināt neapliekamo minimumu līdz 53 LVL mēnesī un IIN atvieglojumu par apgādājamām personām līdz 116 LVL mēnesī.

Attaisnotos izdevumus veido nomaksātās valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas (skat. 1.2. sadaļu), un arī tās tiek atskaitītas no ar nodokli apliekamā ienākuma. Attaisnotajos izdevumos ietilpst arī izdevumi par izglītības un medicīnas pakalpojumiem un to atmaksa notiek, aizpildot deklarāciju un iesniedzot izdevumus apliecinošus attaisnojuma dokumentus nodokļu administrēšanas iestādē (Valsts ieņēmumu dienestā). Tāpat pie attaisnotajiem izdevumiem ir pieskaitāmi maksājumi privātajos pensiju fondos, dzīvības apdrošināšanas maksājumi un ziedojumi.

No 2010. gada 1. janvāra stājās spēkā noteikumi, kas paredz apliekamā ienākuma aprēķinā iekļaut summas, kas izmaksātas kā valsts atbalsts lauksaimniecībai vai Eiropas Savienības atbalsts lauksaimniecībai un lauku attīstībai. Līdz 2010. gadam nauda, kas tika saņemta kā valsts un ES atbalsts lauksaimniecībai un lauku attīstībai, netika iekļauta apliekamā ienākuma aprēķinā, bet visas ar lauksaimniecisko ražošanu saistītās izmaksas tika atzītas izdevumos nodokļa aprēķināšanas vajadzībām neatkarīgi no ienākuma iekļaušanas vai neiekļaušanas apliekamajā ienākumā.

Tomēr sākot ar 2013. gadu ir paredzēts, ka no aplikšanas ar iedzīvotāju ienākuma nodokli atbrīvo 2013. gadā saņemtās summas, kas izmaksātas kā valsts atbalsts lauksaimniecībai vai Eiropas Savienības atbalsts lauksaimniecībai un lauku attīstībai.

Bez tam ir jāņem vērā, ka maksātāji (lauksaimnieki), kas kārtro grāmatvedības uzskaiti vienkāršā ieraksta sistēmā, valsts atbalsta lauksaimniecībai vai Eiropas Savienības atbalsta lauksaimniecībai un lauku attīstībai summas, kuras atbilstoši atbalsta nosacījumiem piešķirtas, lai kompensētu pamatlīdzekļa iegādes izdevumus, saimnieciskās darbības ieņēmumos iekļauj pakāpeniski vairāku taksācijas gadu laikā atbilstoši attiecīgajā taksācijas gadā nodokļa aprēķināšanas vajadzībām noteiktajai attiecīgā pamatlīdzekļa nolietojuma vērtībai. Ja saņemtā valsts atbalsta lauksaimniecībai vai Eiropas Savienības atbalsta lauksaimniecībai un lauku attīstībai summa daļēji sedz pamatlīdzekļa iegādes vai izveidošanas izmaksas, to iekļauj attiecīgo pārskata gadu ieņēmumos atbilstoši tām šā pamatlīdzekļa kārtējā gada nolietojuma un vērtības norakstījumu summu daļām, kuras attiecas uz saņemto valsts atbalstu lauksaimniecībai vai Eiropas Savienības atbalstu lauksaimniecībai un lauku attīstībai.

1.2. Valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas

Valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas (VSAOI) veidojas no vairākiem obligātās sociālās apdrošināšanas veidiem, un tie ir:

- valsts pensijas apdrošināšana;
- sociālā apdrošināšana bezdarba gadījumam;
- sociālā apdrošināšana pret nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām;
- invaliditātes apdrošināšana;

- maternitātes un slimības apdrošināšana;
- vecāku apdrošināšana.

Dažādām personu grupām obligātās apdrošināšanas veidi ir atšķirīgi un līdz ar to pastāv vairākas VSAOI likmes.

Iemaksu likmes

VSAOI likmes tiek noteiktas katru gadu un tāpēc likmes pa gadiem var atšķirties, neveicot labojumus likumā. Tomēr jāatzīmē, ka 2011.-2013. gada periodā VSAOI pamatlikme (likme vispārējā gadījumā) bija nemainīga – 35,09%. Savukārt pašnodarbinātām personām VSAOI likme 2013. gadā ir noteikta 32,17% apmērā, 2012. gadā tā bija 32,46%, bet 2011. gadā – 31,52%.

Likmju sadalījums pa valsts sociālās apdrošināšanas veidiem vispārējā gadījumā 2013. gadā ir sekojošs:

- valsts pensiju apdrošināšanai – 26,60%;
- sociālajai apdrošināšanai bezdarba gadījumā – 1,48%;
- sociālajai apdrošināšanai pret nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām – 0,42%;
- invaliditātes apdrošināšanai – 3,37%;
- maternitātes un slimības apdrošināšanai – 2,28%;
- vecāku apdrošināšanai – 0,94%.

Dažādi sociālās apdrošināšanas veidi nozīmē arī to, ka VSAOI likmes dažādām maksātāju grupām ir atšķirīgas – 1. tabulā apkopotas 2013. gadā spēkā esošās VSAOI likmes, atkarībā no apliekamās personas statusa.

1. tabula. Atsevišķas VSAOI likmes 2013. gadā, atkarībā no apliekamās personas statusa

Personas statuss	Darba ņēmēja likme, %	Darba devēja likme, %	Kopējā likme, %
Vispārējā gadījumā	11,00	24,09	35,09
Darbinieks, kam ir tiesības saņemt valsts vecuma pensiju	9,45	20,68	30,13
Izdienas pensiju saņēmējs vai invalīds	10,20	22,35	32,55
Pašnodarbinātais	-	-	32,17
Pašnodarbinātais pensionārs	-	-	29,71

VSAOI atšķirības dažādām personu grupām veidojas, piemērojot dažādus sociālās apdrošināšanas veidus, piemēram, pašnodarbinātās personas neveic maksājumus sociālajai apdrošināšanai bezdarba gadījumam un darba negadījumu apdrošināšanu. Atkarībā no apliekamās personas statusa ir noteikts arī atšķirīgs likmju lielums.

Plānots, ka no 2014. gada VSAOI tiks samazinātas par 1% punktu un vispārējā gadījumā veidos 34,09%. Šis samazinājums sadalīsies starp darba ņēmēju un darba devēju – katram likme samazināsies par 0,5% punktiem.

Maksāšanas kārtība

Darba ņēmējiem un pašnodarbinātajām personām ir noteikta atšķirīga VSAOI maksāšanas kārtība.

Darba ņēmēja gadījumā VSAOI dalīti veic gan darba devējs, gan darba ņēmējs – daļa iemaksu tiek ieturēta no darba ņēmēja bruto algas (darba ņēmēja daļa), bet daļu budžetā pārskaita darba devējs (darba devēja daļa).

Pašnodarbinātās personas (saimnieciskās darbības veicējas) pašas veic norēķinus ar budžetu par VSAOI summām.

VSAOI regulējošo normatīvo dokumentu izpratnē zemnieku saimniecības īpašnieks ir pašnodarbinātais, ja pats veic šīs zemnieku saimniecības vadības funkciju. Savukārt, par pašnodarbināto personu zemnieka saimniecības īpašnieks netiek uzskatīts gadījumos, ja:

- viņa uzņēmumā ir iecelts pārvaldnieks, un īpašnieks nenodarbojas ar uzņēmuma vadību;
- īpašnieks veic uzņēmuma vadības funkcijas, bet nav darba attiecībās ar šo uzņēmumu un ir sasniedzis vecumu, kas dod tiesības saņemt valsts vecuma pensiju, vai kuram ir piešķirta valsts vecuma pensija priekšlaicīgi;
- īpašnieks veic uzņēmuma vadības funkcijas, bet nav darba attiecībās ar šo uzņēmumu un ir I vai II grupas invalīds.

Tāpat gadījumos, kad zemnieku saimniecības īpašnieks pats vada savu saimniecību, bet ir pensionārs vai I / II grupas invalīds, viņš nav uzskatāms par pašnodarbināto personu un viņam VSAOI maksājumi nav jāveic.

2. tabula. Ar VSAOI apliekamās bāzes noteikšana 2013. gadā

Mēnesis	Mēneša ienākumi no saimnieciskās darbības (LVL)	Kopējie ienākumi no saimnieciskās darbības, rēķinot no gada sākuma (LVL)	Minimālā ar VSAOI apliekamā summa (LVL)
janvāris	150	150	0
februāris	140	290	0
marts	150	440	0
aprīlis	900	1340	200
maijs	800	2140	200
jūnijs	120	2260	0
jūlijs	130	2390	0
augusts	160	2550	200
septembris	120	2670	200
oktobris	-220	2450	200
novembris	130	2580	200
decembris	220	2800	200
gads kopā	2800	2800	1400

Pašnodarbinātā persona veic VSAOI maksājumus gadījumā, ja viņas mēneša ienākumi pārsniedz minimālās darba algas apmēru (200 LVL) vai gada ienākumi pārsniedz divpadsmit minimālo darba algu apmēru (2400 LVL). Tas nozīmē, ka laikā, kamēr personas mēneša ienākumi ir mazāki par 200 LVL, VSAOI nav jāveic, bet no brīža, kad kādā mēnesī kopējie

ienākumi (rēķinot no gada sākuma) pārsniedz 2400 LVL, VSAOI ir jāveic par katru mēnesi līdz gada beigām.

Pašnodarbinātā persona pati izvēlas summu, no kuras tiek aprēķinātas VSAOI, bet tā nedrīkst būt mazāka par mēneša minimālās darba algas apmēru (200 LVL). Piemēram, ja personas mēneša ienākumi ir 500 LVL, VSAOI ir atļauts veikt tikai no 200 LVL.

VSAOI aprēķināšanas piemērs ir atspoguļots 2. tabulā. Šajā gadījumā janvārī, februārī un martā pašnodarbinātās personas mēneša ienākumi nerasniedza minimālās darba algas līmeni (200 LVL) un līdz ar to VSAOI nav jāveic. Aprīlī un maijā ienākumi no saimnieciskās darbības pārsniedza minimālās darba algas līmeni un līdz ar to VSAOI ir jāveic. Jūnijā, jūlijā, augustā un septembrī ienākumi atkal ir zem minimālās darba algas līmeņa, tomēr augustā kopējie gada ienākumi ir sasnieguši 2400 LVL un līdz ar to, sākot ar šo mēnesi, VSAOI ir jāveic katru mēnesi, pat ja mēneša ienākumi ir mazāki par minimālo darba algu.

No 2. tabulas piemēra ir redzams, ka personas gada ienākumi veido 2800 LVL, bet minimālā summa, no kuras ir jāmaksā VSAOI, ir tikai 1400 LVL.

Ja iedzīvotāju ienākuma nodokļa maksātājs ir izvēlējis maksāt fiksēto ienākuma nodokli (skat. 1.1. sadaļu), VSAOI noteikšana ir atšķirīga. Šajā gadījumā VSAOI ir jāveic, ja fiksētā ienākuma nodokļa maksātāja mēneša ieņēmumi pārsniedz minimālo ar VSAOI apliekamo summu 3,3 reizes. Ņemot vērā, ka minimālā darba alga 2013. gadā ir 200 LVL mēnesī, fiksētā ienākuma nodokļa maksātāja mēneša ieņēmumiem ir jāpārsniedz 660 LVL, un šajā gadījumā VSAOI ir jāveic no brīvi izvēlētas summas, kura nav mazāka par 200 LVL.

Jāatzīmē, ka 2000 LVL ienākuma atbrīvojums no iedzīvotāju ienākuma nodokļa lauksaimnieciskās produkcijas ražotājiem (skat. 1.1. sadaļu) nav attiecināms uz VSAOI.

1.3. Mikrouzņēmumu nodoklis

Uzņēmējs vai saimnieciskās darbības veicējs var izvēlēties maksāt mikrouzņēmumu nodokli (MUN). Šāda iespēja valstī ir parādījusies salīdzinoši nesen – 2010. gada beigās.

Par mikrouzņēmumu nodokļa maksātāju var kļūt: zemnieka vai zvejnieka saimniecība, individuālais uzņēmums, fiziskā persona, kas reģistrēta kā saimnieciskās darbības veicēja, individuālais komersants un sabiedrība ar ierobežotu atbildību.

Lai kļūtu par MUN maksātāju, ir jāizpilda konkrēti kritēriji:

- apgrozījums nepārsniedz 70 tūkst. LVL gadā;
- darbinieku skaits nav lielāks par pieciem;
- darbinieku (t.sk. īpašnieka) ienākums mikrouzņēmumā nepārsniedz 500 LVL mēnesī.

MUN likme ir 9% no gada apgrozījuma.

MUN sevī ietver:

- Darbiniekiem – valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas, iedzīvotāju ienākuma nodokli un uzņēmējdarbības riska valsts nodevu.
- Īpašniekam – iedzīvotāju ienākuma nodokli par saimnieciskās darbības ieņēmumiem.
- Uzņēmumam – uzņēmumu ienākuma nodokli (ja tas būtu jāmaksā bez mikrouzņēmuma statusa).

Zemnieka vai zvejnieka saimniecības, individuālā uzņēmuma, individuālā komersanta un sabiedrības ar ierobežotu atbildību gadījumā MUN veidā pārskaitītā summa sadalās šādi: 65% tiek novirzīti valsts sociālās apdrošināšanas obligāto iemaksu kontā; 34,9% iedzīvotāju ienākuma nodokļa kontā (ja iepriekšējā gadā tika maksāts uzņēmumu ienākuma nodoklis, tad šī summa sadalās atšķirīgi – 30% iedzīvotāju ienākuma nodokļa kontā un 4,9% uzņēmumu ienākuma nodokļa kontā); 0,1% uzņēmējdarbības riska valsts nodevas kontā.

Fiziskās personas (saimnieciskās darbības veicēja) gadījumā MUN veidā pārskaitītā summa sadalās divās daļās – 65% valsts sociālās apdrošināšanas obligāto iemaksu kontā, un 35% iedzīvotāju ienākuma nodokļa kontā.

1.4. Uzņēmējdarbības riska valsts nodeva

Uz darbaspēka izmaksām attiecināma arī uzņēmējdarbības riska valsts nodeva, kuras apmērs ir 0,25 LVL mēnesī par katru darbinieku, ar kuru noslēgts darba līgums. Tas nozīmē, ka šī nodeva veido nenozīmīgu darbaspēka nodokļu sloga daļu. Šī iemesla dēļ uzņēmējdarbības riska valsts nodeva pētījumā netiek analizēta.

1.5. Citas darba devēju finansiālo slogu palielinošās prasības

Bez nodokļiem un citiem ar darbinieku nodarbināšanu saistītajiem maksājumiem, normatīvajos dokumentos ir noteiktas arī citas prasības, kuras uzņēmējiem veido papildus darbaspēka izmaksas.

Valsts nosaka, ka ikvienam darbiniekam, neatkarīgi no nodarbinātības veida (pilna vai nepilna laika darbinieks) un termiņa (nodarbināts uz noteiktu vai nenoteiktu laiku), ir tiesības saņemt ikgadēju apmaksātu atvaļinājumu, kas nav īsāks par 28 kalendāra dienām.

Ikgadējais darba devēju apmaksātais atvaļinājums palielina darbaspēka stundas izmaksas par 8,7%.

Tāpat darbiniekam atsevišķos gadījumos ir tiesības arī uz mācību atvaļinājumu, kas nevar būt īsāks par 20 darba dienām gadā.

1.6. Darbinieka sociālie ieguvumi

Ir vairāki ieguvumi, ko saņem darbaspēka nodokļu maksātāji un kurus var uzskatīt par darbaspēka nodokļu sistēmas elementu. Tos var sadalīt divās galvenajās daļās – darba ņēmēja tiešie sociālie ieguvumi un netiešie ieguvumi.

Darba ņēmēja tiešie sociālie ieguvumi izriet no sociāliem maksājumiem un šo grupu pamatā veido:

- Valsts vecuma pensija;
- Nelaiemes gadījumu un arodslimību atlīdzības maksājumi;
- Invaliditātes pensija;
- Slimības pabalsti;
- Bērnu pabalsti;

- Bezdarbnieka pabalsts.

Tomēr daļai no šiem ieguvumu veidiem ir svarīgs kopējais uzkrātais VSAOI lielums, kamēr daļa pabalstu ir saistīta tikai ar konkrēta perioda darba samaksas lielumu. Pie pirmās grupas pieskaitāma valsts vecuma pensija, bet pie otrās – visi pārējie sociālo pabalstu veidi.

Tiesības uz vecuma pensiju ir Latvijā dzīvojošām personām, kuras bijušas pakļautas valsts obligātajai pensiju apdrošināšanai un sasniegušas likumā noteikto pensijas piešķiršanas vecumu (62 gadus), ja apdrošināšanas stāžs nav mazāks par 10 gadiem. Pensijas lielums ir tiešā veidā atkarīgs no kopējā darbības vecumā veikto sociālās apdrošināšanas iemaksu apjoma.

Tiesības saņemt atlīdzību nelaimes gadījumu un arodslimību gadījumā ir sociāli apdrošinātajam, kuram sakarā ar nelaimes gadījumu darbā vai arodslimību iestājusies pārejoša darba nespēja, darbības zaudējums vai nāve. Šīs atlīdzības apmērs ir atkarīgs no personas vidējās iemaksu algas, ko nosaka par 12 mēnešu periodu (izlaižot divus mēnešus pirms mēneša, kurā noticis nelaimes gadījums).

Arī slimības pabalsta apmērs tiek noteikts 80% apmērā no vidējo iemaksu algas. Darba ņēmējam vidējo iemaksu algu aprēķina par 12 kalendāro mēnešu periodu, kas beidzas divus mēnešus pirms tā mēneša, kad iestājusies pārejoša darba nespēja. Pašnodarbinātajam vidējā apdrošināšanas iemaksu alga tiek aprēķināta atbilstoši veiktajām iemaksām pēdējo 12 mēnešu periodā, kas beidzas vienu ceturksni pirms tā ceturksņa, kurā sākas pārejoša darba nespēja.

Līdzīgi arī bezdarbnieka pabalsta lielums ir tieši atkarīgs no vidējās iemaksu algas par 12 mēnešu periodu, šo periodu beidzot divus kalendāro mēnešus pirms mēneša, kurā iegūts bezdarbnieka statuss. Atkarībā no apdrošināšanas stāža pabalstu aprēķina 50-65% apmērā no vidējās iemaksu algas.

Vairāki vecākiem paredzētie bērnu pabalsti tiek piešķirti fiksētas summas veidā (bērna piedzimšanas pabalsts, bērna kopšanas pabalsts), bet pārējie ir atkarīgi no iemaksu algas apmēra (maternitātes pabalsts, vecāku pabalsts).

Arī invaliditātes pensija, atkarībā no invaliditātes grupas un apdrošināšanas stāža, tiek noteikta vai nu fiksētas summas apmērā vai kā konkrēts procents no vidējās apdrošināšanas iemaksu algas.

Tāpat netiešie ieguvumi veidojas gan darba ņēmējiem, gan darba devējiem. Šobrīd lielākā daļa no IIN nonāk pašvaldību budžetos un tiek izlietota pašvaldības funkciju veikšanai (tajā skaitā sociāliem pabalstiem un pilsētas infrastruktūrai). Un kaut arī šajā gadījumā bieži vien nav sasaistes starp nomaksāto nodokļu lielumu un saņemto labumu, tomēr lielākā vai mazākā mērā labumus saņem gan darba ņēmēji, gan darba devēji.

2. Darbaspēka nodokļi atsevišķās ES valstīs

2.1. Darbaspēka nodokļi Lietuvā

Apkopojuma veidošanai par darbaspēka nodokļiem izmantota Lietuvas normatīvo aktu informācija, valsts institūciju un Eiropas Komisijas apkopotie dati, zinātnieku konsultācijas un privātu konsultāciju firmu pētījumi.

Darbaspēka nodokļu grupu Lietuvā veido trīs nodokļi:

- Iedzīvotāju ienākuma nodoklis.
- Valsts sociālās apdrošināšanas un veselības apdrošināšanas iemaksas.
- Garantijas fonda iemaksas.

Minimālā darba alga 2013. gadā: 1000 LTL (203 LVL) mēnesī.

Iedzīvotāju ienākuma nodoklis

Ar iedzīvotāju ienākuma nodokli (IIN) Lietuvā apliek fizisko personu ienākumus, tajā skaitā darba algas un ienākumus no komerciālās darbības.

Standarta IIN likme Lietuvā ir 15% no ienākumiem. Individuālā darba veicēju (ja tā nav profesionālā darbība) ienākumi tiek aplikti ar 5% IIN likmi.

Saimnieciskās darbības veicēju ienākumi no lauksaimnieciskās darbības tiek aplikti ar 5% IIN gadījumā, ja saimniecības ir lielākas par 14 Eiropas lieluma vienībām (ELV). Šī IIN likme ir saskaņota ar uzņēmumu ienākuma nodokļa likmi lauksaimniecības uzņēmumiem, kura arī ir noteikta 5% apmērā. Lietuvā ar IIN apliek arī ienākumus no valsts un ES atbalsta maksājumiem.

Ienākumi no lauksaimnieciskās darbības saimniecībās, kuras ir mazākas par 14 Eiropas lieluma vienībām, no IIN ir atbrīvoti.

Līdzīgi kā daudzās citās valstīs, arī Lietuvā tiek piemērots neapliekamais minimums, par kuru tiek samazināta ar nodokli apliekamā ienākumu summa. Tomēr atšķirībā no Latvijas, neapliekamais minimums šajā valstī ir diferencēts.

Ja personas ienākumi nepārsniedz 9600 LTL (1954 LVL) gadā, neapliekamais minimums ir 5640 LTL (1148 LVL) gadā. Mēneša ienākumu izteiksmē tas nozīmē, ka darba algām līdz 800 LTL (163 LVL) mēnesī tiek piemērots neapliekamais minimums 470 LTL (96 LVL) apmērā.

Ja personas ienākumi ir virs 9600 LTL (1954 LVL) gadā, neapliekamo minimumu aprēķina pēc formulas:

$$NM = 5640 - 0,2 * (BI - 9600)$$

kur NM – neapliekamais minimums mēnesī,

BI – personas bruto ienākumi mēnesī.

Tas nozīmē, ka, personas gada ienākumiem palielinoties, neapliekamais minimums lineāri samazinās. Ja personas gada ienākumi ir 37800 LTL (7694 LVL) vai vairāk, neapliekamais minimums netiek piemērots. Attiecīgi algotiem darbiniekiem mēneša ienākumu summa, kuru sasniedzot neapliekamais minimums netiek piemērots, ir 3150 LTL (641 LVL).

Personām ar ierobežotām darbaspējām un pensionāriem ar īpašām vajadzībām, kā arī invalīdiem neapliekamā minimuma summa ir palielināta un mēnesī tā ir attiecīgi 800 LTL (163 LVL) vai 600 LTL (122 LVL).

Tāpat ar nodokli apliekamo summu var samazināt, piemērojot atvieglojumus par apgādājamām personām (bērniem). Nodokļa atvieglojums par bērniem tiek sadalīts vienādi starp abiem vecākiem. Par pirmo bērnu līdz 18 gadu vecumam vai, ja bērns ir vecāks, bet apmeklē vidusskolu, ar nodokli apliekamo summu samazina par 1200 LTL (244 LVL) gadā. Par katru nākamo bērnu nodokļa atvieglojums ir 2400 LTL (488 LVL).

Tāpat nodokļa atvieglojumi ir piemērojami dzīvības apdrošināšanai, iemaksām pensiju fondos, izdevumiem apmācībām, mājokļa kredīta procentiem (ja kredīts ņemts pirms 2009. gada). Taču šo atvieglojumu summa nevar pārsniegt 25% no kopējiem ienākumiem.

Individuālie saimnieciskās darbības veicēji (arī lauksaimnieki) ar nodokli apliekamo summu var samazināt par 30% no gada ienākumiem, neiesniedzot izdevumus apliecinošus dokumentus.

Valsts sociālās apdrošināšanas un veselības apdrošināšanas iemaksas

Valstī darbojas divu veidu sociālās apdrošināšanas iemaksas – obligātā sociālā apdrošināšana un obligātās veselības apdrošināšanas iemaksas.

Gan obligātās sociālās apdrošināšanas iemaksas, gan obligātās veselības apdrošināšanas iemaksas aprēķina no fiziskās personas bruto ienākumiem.

Algotā darbinieka gadījumā iemaksas veic gan darba ņēmējs, gan darba devējs. Darba ņēmēja sociālās apdrošināšanas iemaksas ir 3% no darba atlīdzības un veselības apdrošināšanas iemaksas 6%, kopā veidojot 9%. Darba devēja sociālās apdrošināšanas iemaksas par darbinieku ir no 27,98% līdz 29,6% (atkarībā no riska grupas), savukārt veselības apdrošināšanas iemaksas – 3% apmērā. Līdz ar to kopējā darba devēja iemaksu likme ir robežās no 30,98% līdz 32,6%.

Pašnodarbinātās personas gadījumā sociālās apdrošināšanas iemaksas ir 28,5% un veselības apdrošināšanas iemaksas 9%. Ar nodokli apliekamā bāze šajā gadījumā ir 50% no personas ienākumiem, un ir noteikta arī apliekamās bāzes maksimālā robeža 5952 LTL (1211 LVL) mēnesī.

Nodokļu saistības, kas attiecas uz dažādiem ienākumu veidiem, ir apkopotas 3. tabulā.

3. tabula. Sociālās apdrošināšanas maksājumi Lietuvā 2013. gadā

Ienākumu veids		Sociālās apdrošināšanas iemaksas	Veselības apdrošināšanas iemaksas
Darba samaksa	Darba ņēmējs	3%	6%
	Darba devējs	27,98% - 29,6%	3%
Pašnodarbinātās personas ienākumi (bez uzņēmējdarbības licences)		28,5% (apliekamā bāze ir 50% no ienākumiem)	9% (apliekamā bāze ir 50% no ienākumiem)
Ienākumi no individuālām aktivitātēm (ja ir uzņēmējdarbības licence)		50% no bāzes pensijas jeb 180 LTL (37 LVL) mēnesī	9% no minimālās mēnešalgas

Fiziskās personas, kas veic lauksaimniecisko darbību un kuru saimniecību ekonomiskais lielums pārsniedz 4 ELV, tiek uzskatītas par pašnodarbinātām personām (lauksaimnieki un viņu dzīvesbiedri), kam jāveic sociālās apdrošināšanas iemaksas. Savukārt saimniecības ar

ekonomisko lielumu līdz 4 ELV no šīm iemaksām ir atbrīvotas. Lauksaimnieki un viņu dzīvesbiedri maksā sociālās apdrošināšanas iemaksas pēc 28,5% likmes un tās tiek aprēķinātas no ienākumiem, kas nav mazāki par 12 minimālajām mēnešalgām, bet nepārsniedz 17 856 LTL (3 631 LVL) gadā.

Fiziskās personas, kas veic lauksaimniecisko darbību un kuru saimniecību ekonomiskais lielums ir 2 ELV vai mazāks, veic obligātās veselības apdrošināšanas iemaksas 3% apmērā no minimālās mēnešalgas. Lauksaimnieki, kuru saimniecības lielums pārsniedz 2 ELV, maksā obligāto veselības apdrošināšanu 9% apmērā no minimālās mēnešalgas.

Ja saimniecības lielums nepārsniedz 14 ELV, lauksaimnieki, kuri saņem vecuma vai darba nespējas pensiju, sociālās apdrošināšanas maksājumus var neveikt.

Garantijas fonda iemaksas

Garantiju fonds ir naudas fonds, kas nodrošina līdzekļus darbiniekiem darba devēja bankrota gadījumā. Sākot ar 2012. gada 1. janvāri darba devējam jāveic iemaksas garantiju fondā 0,2% apmērā no darbinieka bruto algas (līdz 2012. gadam šī maksājuma lielums bija 0,1%).

No 2013. gada 1. janvāra garantiju fondā iemaksas veic reizi gadā, ja to lielums ir līdz 150 LTL (30 LVL), divas reizes gadā, ja iemaksas ir robežās no 151 līdz 300 LTL (61 LVL) un trīs reizes gadā, ja iemaksu gada apjoms ir lielāks par 301 LTL.

No 2013. gada 1. marta iemaksas garantiju fondā jāveic arī fiziskām personām – individuālās darbības veicējiem un pašnodarbinātajiem, tajā skaitā arī lauksaimniekiem.

2.2. Darbaspēka nodokļi Igaunijā

Apkopojuma veidošanai par darbaspēka nodokļiem izmantota Igaunijas normatīvo aktu informācija, valsts institūciju un Eiropas Komisijas apkopotie dati, zinātnieku konsultācijas un privātu konsultāciju firmu pētījumi.

Darbaspēka nodokļi Igaunijā ir:

- Iedzīvotāju ienākuma nodoklis.
- Sociālā nodrošinājuma nodoklis un fondētās pensijas iemaksas.
- Bezdarba apdrošināšanas iemaksas.

Minimālā darba alga 2013. gadā: 320 EUR (225 LVL) mēnesī.

Iedzīvotāju ienākuma nodoklis

Iedzīvotāju ienākuma nodokļa likme (t.sk. pašnodarbinātām personām) Igaunijā, sākot ar 2008. gadu, ir noteikta 21% apmērā no apliekamā ienākuma.

IIN likme 2007. gadā bija noteikta 22%, 2006. gadā – 23%, 2005. gadā – 24%, bet no 2000. līdz 2004. gadam 26% apmērā. Grozījumi ienākuma nodokļa likumā paredz, ka no 2015. gada IIN likme tiks samazināta līdz 20%.

Iedzīvotāju ienākuma nodokļa apliekamā bāze ir bruto darba alga, no kuras tiek atskaitīti atsevišķi likumā paredzēti atvieglojumi.

Neapliekamais minimums Igaunijā 2013. gadā ir 144 EUR (101 LVL) mēnesī, kas gadā veido 1728 EUR (1214 LVL). Jāatzīmē, ka neapliekamā minimuma apmērs nav mainīts kopš 2008. gada.

Apliekamais ienākums tiek samazināts arī par darba ņēmēja veiktajiem sociālās apdrošināšanas maksājumiem.

Ģimenēs ar diviem vai vairāk bērniem (līdz 17 gadu vecumam), viens no vecākiem var saņemt atvieglojumus par apgādībā esošajām personām: 1728 EUR (1214 LVL) gadā jeb 144 EUR (101 LVL) mēnesī.

Pašnodarbinātajām personām, kas veic lauksaimniecisko darbību, tiek piemērots papildus atvieglojums – ar nodokli neapliekamie ienākumi 2556 EUR (1796 LVL) gadā. Analogisks atvieglojums tiek piemērots arī ienākumiem no mežsaimnieciskās darbības. Jāatzīmē, kā arī Igaunijā valsts un ES atbalsta maksājumi tiek aplikti ar IIN.

Igaunijas normatīvajos dokumentos ir iestrādāta tieši fiziskām personām paredzēta iespēja – apliekamo ienākumu drīkst samazināt par mājokļa iegādei ņemtā kredīta procentu maksājumiem. Tāpat pastāv iespēja apliekamos ienākumus samazināt par nodokļu maksātāja, viņa jaunāko radnieku, kā arī māsas vai brāļa vecumā līdz 26 gadiem mācību izmaksām. Apliekamos ienākumus var samazināt arī par atsevišķiem ziedojumu veidiem. Visu iepriekš uzskaitīto atvieglojumu kopējais limits ir 1920 EUR (1349 LVL) katram nodokļu maksātājam gadā, bet ne vairāk kā 50% no kopējā apliekamā ienākuma.

Igaunijā pastāv iespēja ar ienākuma nodokli apliekamo summu samazināt par veiktajiem maksājumiem brīvprātīgos pensiju un apdrošināšanas fondos. Šī samazinājuma limits veido 15% no kopējā apliekamā ienākuma, bet ne vairāk kā 6 000 EUR (4 217 LVL) gadā.

Sociālā nodrošinājuma nodoklis

Sociālā nodrošinājuma nodokļa likme Igaunijā ir 33% un ar to tiek aplikta jebkura darbiniekiem izmaksātā atlīdzība. Šo nodokli veido sociālās iemaksas (20%) un veselības apdrošināšanas iemaksas (13%). Sociālā nodrošinājuma nodokļa maksājumu pilnā apmērā veic darba devēji.

Minimālais sociālā nodrošinājuma nodokļa maksājums, kas ir aprēķināts no minimālās darba samaksas, 2013. gadā ir 95,70 EUR (67 LVL), un šis maksājums ir jāveic katru mēnesi, pat gadījumos, ja darbiniekam netiek maksāta atlīdzība. Šādu minimālo sociālā nodokļa pārskaitījumu ir jāveic par katru darbinieku, kam ir tiesības uz neapliekamo minimumu pie konkrētā darba devēja.

Arī pašnodarbinātām personām ir jāmaksā sociālā nodrošinājuma nodoklis, un tā likme ir 33%.

Fondētās pensijas iemaksas

Igaunijas pensiju sistēma sastāv no trim līmeņiem: valsts pensija, obligātā uzkrājošā shēma un papildinošā shēma. Valsts pensiju nodrošinājumu veido darba devēja veiktās sociālā nodrošinājuma nodokļa iemaksas.

Iedzīvotājiem, kas dzimuši pēc 1983. gada 1. janvāra, ir jāveic obligātās pensiju iemaksas 2% apmērā no bruto darba algas uzkrājošās shēmas ietvaros. Shēmu papildina arī valsts iemaksas 4% apmērā no aprēķinātā 20% sociālā nodokļa. Pārējiem iedzīvotājiem dalība uzkrājošajā shēmā ir brīvprātīga (pievienojoties shēmai, no tās vairs nevar izstāties).

Dalība trešajā pensiju līmenī (papildinošā shēma) darba ņēmējiem ir brīvprātīga.

Bezdarba apdrošināšanas iemaksas

Darba devējam jāmaksā arī bezdarba apdrošināšanas iemaksas. No 2013. gada darba ņēmēja veiktās bezdarba apdrošināšanas iemaksas ir 2%, bet darba devēja – 1% no katra mēneša

bruto darba samaksas. Līdz 2012. gada 31. decembrim bezdarba apdrošināšana bija 2,8% no darbinieka bruto darba algas, bet darba devējs maksāja 1,4%. Pensionāriem nav tiesību uz bezdarbnieka statusam paredzētajām priekšrocībām, tāpēc par viņiem bezdarba apdrošināšanas iemaksas netiek veiktas. Arī pašnodarbinātās personas bezdarba apdrošināšanas iemaksas neveic.

2.3. Darbaspēka nodokļi Polijā

Apkopojuma veidošanai par darbaspēka nodokļiem izmantota Polijas normatīvo aktu informācija, valsts institūciju un Eiropas Komisijas apkopotie dati, zinātnieku konsultācijas un privātu konsultāciju firmu pētījumi.

Darbaspēka nodokļi Polijā ir:

- Iedzīvotāju ienākuma nodoklis.
- Sociālās apdrošināšanas nodoklis (vispārējā sociālā apdrošināšana – ZUS; sociālās apdrošināšanas fonds lauksaimniekiem – KRUS).

Minimālā darba alga 2013. gadā: 1600 PLN (~262 LVL) mēnesī.

Iedzīvotāju ienākuma nodoklis

Sākot ar 2009. gadu Polijā ir ieviestas divas IIN likmes: 18% pamatlikme un 32% likme gada ienākumiem, kas pārsniedz 85 528 PLN (~14 066 LVL).

4. tabula. IIN aprēķins no apliekamiem ienākumiem Polijā 2013. gadā

Ienākumi	IIN summa
Ienākumi līdz 85 528 PLN (~14 066 LVL)	18% no summas, kas pārsniedz 556 PLN (~91 LVL)
Ienākumi, kas pārsniedz 85 528 PLN (~14 066 LVL)	14 839 PLN (~2 440 LVL) gadā + 32% no summas, kas pārsniedz 85 528 PLN (~14 066 LVL)

Līdz ar to neapliekamais minimums 2013. gadā bija 556 PLN (~91 LVL) gadā.

Ar nodokli apliekamie ienākumi tiek samazināti par sociālo iemaksu summu, kā arī no tiem drīkst atskaitīt obligātos veselības apdrošināšanas maksājumus (ne vairāk kā 7,75% no apliekamās summas). Pie atvieglojumiem ir pieskaitāmi arī ziedojumi (ne vairāk kā 6% no ienākumiem), interneta maksa dzīvesvietā (bet ne vairāk kā 760 PLN divu sekojošu gadu laikā), kā arī jaunu tehnoloģiju iegūšanas izmaksas.

Nodokli var samazināt, piemērojot atvieglojumus par apgādājamām personām. Līdz 2013. gadam atvieglojumi bija noteikti 1 112 PLN (~182 LVL) gadā; 15 LVL mēnesī) par katru bērnu neatkarīgi no IIN maksātāja ienākumu līmeņa. No 2013. gada šajā normā ir ieviestas izmaiņas:

- Viena bērna ģimenēm atvieglojums saglabāsies, ja ģimenes ienākumi nepārsniedz 112 000 PLN (~18 420 LVL) gadā; 1 535 LVL mēnesī), bet viena vecāka ģimenēs – 56 000 PLN (~9 210 LVL) gadā; 768 LVL mēnesī).
- Ģimenēm, kurās ir vairāk nekā 1 bērns, atvieglojumi par apgādājamiem pienāksies bez ienākumu ierobežojumiem. Tiem, kam ir 2 un vairāk bērni, atvieglojums veido 1 112 PLN (~182 LVL) gadā par otro bērnu, 1 668 PLN (~274 LVL) gadā par trešo bērnu un 2 224 PLN (~365 LVL) par ceturto un katru nākamo bērnu.

Pašnodarbinātās personas (kas nav lauksaimnieciskās produkcijas ražotāji) maksā ienākuma nodokli 19% apmērā. Atsevišķos gadījumos pašnodarbinātās personas var izvēlēties maksāt nodokli pēc nodokļu kartēm vai kā fiksētu summu. Nodokļu kartes ir visvienkāršākā nodokļu maksāšanas metode, jo nodokļu maksātājam nav jāveic grāmatvedības uzskaitē. Nodokļu kartes gadījumā maksājamā summa tiek noteikta, pamatojoties uz 1) saimnieciskās darbības formu un apjomu; 2) nodarbināto skaitu; 3) iedzīvotāju skaitu teritorijā, kur tiek veikta saimnieciskā darbība. Savukārt fiksētās nodokļu summas principu var izvēlēties, ja ieņēmumi gadā nepārsniedz 615 300 PLN (~100 909 LVL). Fiksētā nodokļu summa tiek maksāta no reģistrētajiem ieņēmumiem pēc dažādām procentu likmēm, atkarībā no ieņēmumu veida (piemēram, 5,5% no ražošanas un celtniecības darbu ieņēmumiem; 8,5% no ieņēmumiem pakalpojumu sfērā).

Ieņēmumiem no tradicionālās lauksaimnieciskās darbības IIN netiek piemērots (netiek piemērots arī uzņēmumu ienākuma nodoklis), bet tā vietā tiek maksāts lauksaimniecības nodoklis.

Lauksaimniecības nodokļa lielums ir atkarīgs no saimniecības zemes platības, veicot t.s. standarta hektāru aprēķinu. Standarta hektāri tiek iegūti, izmantojot koeficientus atkarībā no zemes tipa un atrašanās vietas. Lauksaimniecības nodoklis tiek aprēķināts, standarta hektārus reizinot ar 2,5 cnt rudzu novērtējumu tirgus cenās (aprēķinos tiek izmantota vidējā rudzu cena iepriekšējā gada pirmajos trīs ceturkšņos). Lauksaimniekiem ar zemes platību līdz 1 ha lauksaimniecības nodoklis nav jāmaksā, savukārt par platībām, kas netiek izmantotas lauksaimnieciskajai ražošanai, nodoklis ir divas reizes lielāks (aprēķinam tiek izmantots 5 cnt rudzu novērtējums).

Pie tradicionālās lauksaimniecības netiek pieskaitīta siltumnīcu produkcijas iegūšana, sēņu audzēšana (virs 25 m²), kažokzvēru audzēšana, kā arī lopkopības nozares, kurās tiek pārsniegti konkrēti apjomi – mājputnu audzēšana (virs 100 nokautiem dzīvniekiem vai 80 dējējvistām), cūkkopība (virs 50 cūkām), piena lopkopība (vairāk kā 5 govīs), liellopu audzēšana (vairāk kā 10 liellopi), aitu audzēšana (vairāk kā 10 aitas), biškopība (vairāk kā 80 saimes). Ienākumiem no šādas lauksaimnieciskās darbības IIN var piemērot pēc divām metodēm:

- 1) pēc vidējām produkcijas normām;
- 2) balstoties uz izmaksu uzskaites metodi.

Pirmajā gadījumā lauksaimniekiem nav jāveic grāmatvedības uzskaitē, jo iegūtie ienākumi tiek noteikti pēc konkrētām katra produkta veida svāra vai daudzuma vienībai noteiktām ienākuma normām. Aprēķinot ienākuma nodokli pēc šīs metodes, tiek izmantotas progresīvās nodokļa likmes (18% un 32%). Ja saimniecībā tiek pielietota izmaksu uzskaites metode, ienākumi tiek aplikti ar 19% likmi.

Polijā valsts un ES atbalsta maksājumi netiek iekļauti ne ar iedzīvotāju ienākuma nodokli, ne ar uzņēmumu ienākuma nodokli apliekamajā ienākumā.

Vispārējā sociālās apdrošināšanas sistēma (ZUS)

Polijā sociālās apdrošināšanas sistēma ietver:

- vecuma pensijas apdrošināšanu;
- invaliditātes un apgādnieka zaudēšanas apdrošināšanu;
- slimības apdrošināšanu;
- sociālo apdrošināšanu pret nelaiemes gadījumiem darbā.

Vecuma pensijas apdrošināšanu vienlīdzīgās daļās maksā darba devējs un darba ņēmējs – katrs 9,76%, kas kopā veido 19,52%. Darbinieki tiek apdrošināti arī darba nespējas, veselības problēmu un maternitātes gadījumiem, invaliditātes (iemaksu lielums atkarīgs no profesijas) un nelaimes gadījumiem. Sociālās apdrošināšanas iemaksu likmes ir apkopotas nākamajā tabulā.

5. tabula. Sociālās apdrošināšanas iemaksas Polijā 2013. gadā

Sociālā apdrošināšana	Darba devēja iemaksas, %	Darba ņēmēja iemaksas, %	Kopā, %
Vecuma pensijas fonds	9,76	9,76	19,52
Invaliditātes un apgādnieka zaudēšanas apdrošināšana	6,5	1,5	8
Slimības apdrošināšana	-	2,45	2,45
Nelaiimes gadījumu darbā apdrošināšana	0,67 – 3,86	-	0,67 – 3,86
Pārejas pensiju fonds (FEP)	0 vai 1,50	-	0 vai 1,50
Darbinieku garantijas fonds	0,10	-	0,10
Darbinieku fonds	2,45	-	2,45
KOPĀ	19,48 – 24,17	13,71	31,19 – 37,88

Sociālās iemaksas, ko veic darba devējs un darba ņēmējs, Polijā kopā veido apmēram 31-38% no darbinieka bruto darba samaksas.

Papildus uzskaitītajām sociālās apdrošināšanas iemaksām no darbinieka tiek ieturētas 9% iemaksas veselības apdrošināšanai, no kurām 7,75% tiek atskaitīti no IIN.

Sociālās apdrošināšanas fonds lauksaimniekiem (KRUS)

Polijā speciāli lauksaimniecībā nodarbinātajiem ir izstrādāta atsevišķa sociālās apdrošināšanas sistēma (KRUS), kas sākusi darboties 1990. gada sākumā. Pirms šīs sistēmas izveides lauksaimniekiem un viņu ģimenes locekļiem bija problēmas ar sociālo garantiju saņemšanu, nebija iespēju saņemt bezmaksas medicīnisko palīdzību.

Sociālās apdrošināšanas fonds lauksaimniekiem ir neatkarīga publiska institūcija, kas darbojas paralēli vispārējai sociālajai apdrošināšanai (ZUS). Tā izveides mērķis sākotnēji bija pensionēšanās maksājumu nodrošināšana. Lai gan lauksaimnieku veiktās iemaksas apdrošināšanas fondā ir mazākas nekā parastajā sociālās apdrošināšanas sistēmā, tomēr maksātāji saņem līdzīgus labumus veselības aprūpē, izglītības un sociālās labklājības jomā (Parlinska, 2008).

Lauksaimnieku sociālās apdrošināšanas fondam ir vairāki uzdevumi:

- sniegt sociālās apdrošināšanas pakalpojumus, tajā skaitā izmaksāt apdrošināšanas pabalstus;
- veikt aktivitātes ar mērķi novērst nelaimes gadījumus lauksaimniecībā, analizējot negadījumu cēloņus, kā arī sniedzot bezmaksas apmācības darba aizsardzības jomā;
- palīdzēt apdrošinātajām personām saņemt pabalstus, kas pienākas par darbnespēju, kā arī informēt par rehabilitācijas iespējām;
- veicināt brīvprātīgās apdrošināšanas attīstību utt.

Izšķir divu veidu KRUS sociālo apdrošināšanu – obligāto un brīvprātīgo.

Obligātā apdrošināšana attiecas uz:

- personām, kas veic lauksaimniecisko darbību vismaz 1 ha platībā. Šis nosacījums attiecas arī uz apsaimniekotajām meža zemēm,
- lauksaimnieku dzīvesbiedriem,
- ģimenes locekļiem, kas ir vismaz 16 gadus veci, reģistrējušies kā pašnodarbinātie, veic lauksaimniecisko darbību un nav apdrošināti citā veidā (bez garantētas pensijas un citiem sociālā nodrošinājuma pabalstiem).

Brīvprātīgā apdrošināšana attiecas tikai uz tām saimniecībām, kas ir mazākas par 1 ha.

Izšķir divu veidu obligāto sociālo apdrošināšanu:

- Vecuma un invaliditātes apdrošināšana;
- Nelaiemes gadījumu, veselības un maternitātes apdrošināšana.

Vecuma un invaliditātes apdrošināšana ir paredzēta, lai lauksaimnieki saņemtu vecuma pensiju, pensiju, pamatojoties uz darbnespēju, vecuma un darbnespējas pensiju ģimenes locekļiem, piemaksas vecuma un darbnespējas pensijai, kā arī apbedīšanas pabalstu. Ikmēneša iemaksas pensiju apdrošināšanā veido 10% no pamata vecuma pensijas. Minimālais iemaksu lielums 2012. gadā bija 73 PLN (~12 LVL) par vienu personu mēnesī (Social Insurance in Poland, 2012).

Gadījumā, ja saimniecības lielums pārsniedz 50 ha, pie vecuma un invaliditātes apdrošināšanas pamatlikmes jāveic papildus piemaksas:

- ja lauksaimniecības zeme ir līdz 100 ha – 12% apmērā no valstī noteiktās pamata vecuma pensijas;
- ja lauksaimniecības zeme ir no 100 līdz 150 ha – 24% apmērā no pamata vecuma pensijas;
- ja lauksaimniecības zeme ir no 150 līdz 300 ha – 36% apmērā no pamata vecuma pensijas;
- ja lauksaimniecības zeme ir virs 300 ha – 48% apmērā no pamata vecuma pensijas.

Maksājumi jāveic reizi ceturksnī, un tie tiek dubultoti, ja lauksaimnieks veic arī nelauksaimniecisko darbību.

Nelaiemes gadījumu, veselības un maternitātes apdrošināšana ietver: vienreizēju atlīdzību par pastāvīgu vai ilgtermiņa kaitējumu veselībai, kas saistīts ar negadījumu lauksaimniecības darbos vai zemnieka profesionālo slimību; slimības pabalstu; maternitātes pabalstu. Šādas apdrošināšanas uzturēšanai lauksaimniekiem 2012. gadā bija jāveic 42 PLN (~7 LVL) lielas mēneša iemaksas (Social Insurance in Poland, 2012).

Kopumā minimālā apdrošināšanas summa, kas ietver gan vecuma un invaliditātes apdrošināšanu, gan nelaiemes gadījumu, veselības un maternitātes apdrošināšanu, ir 1380 PLN (~227 LVL) gadā, vai 115 PLN (~19 LVL) mēnesī.

Sociālās apdrošināšanas fondā 2012. gadā bija reģistrētas apmēram 1,5 milj. personas. Lauksaimnieku iemaksas veido aptuveni 20% no fonda kopējiem maksājumiem, savukārt 80% tiek finansēti no valsts budžeta.

2.4. Darbaspēka nodokļi Rumānijā

Apkopojuma veidošanai par darbaspēka nodokļiem izmantota Rumānijas normatīvo aktu informācija, valsts institūciju un Eiropas Komisijas apkopotie dati, zinātnieku konsultācijas un privātu konsultāciju firmu pētījumi.

Darbaspēka nodokļi Rumānijā ietver:

- Iedzīvotāju ienākuma nodokli.
- Sociālās apdrošināšanas nodokli.

Minimālā darba alga 2013. gadā (no 1. jūlija): 800 RON (~126 LVL) mēnesī.

Iedzīvotāju ienākuma nodoklis

Iedzīvotāju ienākuma nodoklis visiem maksātājiem (t.sk. pašnodarbinātām personām) tiek piemērots pēc standartlikmes 16% apmērā.

Rumānijā ir paredzēti nodokļa atvieglojumi pensionāriem – pensijām tiek piemērota IIN 16% likme no summas, kas pārsniedz 1000 RON (158 LVL) mēnesī.

Aprēķinot ar IIN apliekamo ienākumu, no bruto ienākumiem tiek atskaitīti:

- personīgie atvieglojumi, valsts sociālās apdrošināšanas iemaksas;
- iemaksas brīvprātīgajā pensiju fondā (līdz 400 EUR gadā);
- arodbiedrību biedru naudas.

Pie personīgajiem atvieglojumiem pieder neapliekamais minimums, kas Rumānijā ir noteikts 250 RON (40 LVL) mēnesī, tomēr šo atvieglojumu piemēro tikai tām personām, kuru mēneša ienākumi nepārsniedz 3000 RON (474 LVL).

Papildus tiek piemēroti atvieglojumi par apgādājamām personām (dzīvesbiedrs un bērni) – 100 RON (16 LVL) apmērā par personu mēnesī, ja darba alga nepārsniedz 1000 RON (158 LVL). Atalgojumam virs 1000 RON ir noteikts progresīvs atvieglojumu samazinājums. Kopējais personīgo atvieglojumu apmērs nedrīkst pārsniegt 650 RON (103 LVL) mēnesī. Detalizēts mēneša atvieglojumu apmērs atkarībā no darba samaksas lieluma un apgādājamo skaita ir apkopots nākamajā tabulā.

6. tabula. IIN atvieglojumu piemērošana Rumānijā 2013. gadā

Apgādājamo personu skaits	Atvieglojumu apmērs (RON) vai atvieglojumu aprēķins		
	Bruto alga līdz 1000 RON (~158 LVL)	Bruto alga 1001-3000 RON (~158-475 LVL)	Bruto alga virs 3000 RON (~ 475 LVL)
0	250	$250 \times (1,5 - \text{bruto alga} / 2000)$	0
1	350	$350 \times (1,5 - \text{bruto alga} / 2000)$	0
2	450	$450 \times (1,5 - \text{bruto alga} / 2000)$	0
3	550	$550 \times (1,5 - \text{bruto alga} / 2000)$	0
4	650	$650 \times (1,5 - \text{bruto alga} / 2000)$	0

Lauksaimniecības produkcijas ražotājiem (fiziskām personām) nav jāmaksā ienākuma nodoklis, ja zemes platība katrai no audzētajām kultūrām nepārsniedz 0,2-2 ha atkarībā no kultūras veida (7. tabula); savukārt lopkopībā dzīvnieku skaits nepārsniedz 2 liellopus, 6 cūkas, 50 aitas, 25 kazas, 100 mājputnus un 75 bišu saimes. Tāpat ar ienākuma nodokli neapliek ienākumus no dabiskajām pļavām un ganībām, kā arī audzēto zaļo masu lopbarībai.

Ja saimniecībā audzēto kultūraugu platības vai lopu skaits pārsniedz minimālo ar IIN neapliekamo apjomu, saimniecības ienākumus nosaka, balstoties uz ienākumu normām, kas noteiktas par vienu ha vai lauksaimniecības dzīvnieku (7. tabula). Ja saimniecībā tiek ražoti vairāki produkcijas veidi, kopējo ienākumu iegūst, summējot visas aktivitātes. Šādi aprēķinātajiem ienākumiem tiek piemērots IIN 16% apmērā.

7. tabula. Normas ar IIN apliekamā ienākuma noteikšanai lauksaimniecībā nodarbinātajiem Rumānijā 2013. gadā

Produkti	Zemes platība/lauksaimniecības dzīvnieku skaits	Normatīvais ienākums RON/ ha vai RON/ dzīvn.
<u>Augkopības produkti</u>		
Graudaugi	virs 2 ha	449
Eļļas augi	virs 2 ha	458
Kartupeļi	virs 2 ha	2900
Cukurbietes	virs 2 ha	697
Tabaka	virs 1ha	1060
Kaņepes	virs 2 ha	1483
Atklātā lauka dārzeņi	virs 0,5 ha	2326
Segto platību dārzeņi	virs 0,2 ha	5117
Pākšaugi	virs 1,5 ha	801
Augļu koki	virs 1,5 ha	3800
Vīnogulāji	virs 1 ha	1385
Ogulāji	virs 1 ha	1385
Dekoratīvie augi	virs 0,3 ha	11773
<u>Lopkopības produkti</u>		
Govis	vairāk kā 2 dzīvnieki	453
Liellopi	vairāk kā 2 dzīvnieki	326
Aitas	vairāk kā 50 dzīvnieki	47
Kazas	vairāk kā 25 dzīvnieki	47
Cūkas	vairāk kā 6 dzīvnieki	56
Bites	vairāk kā 75 saimes	40
Mājputni	vairāk kā 100 dzīvnieki	3

Ienākumi (ieņēmumi mīnus izdevumi) no pārējiem lauksaimniecības produkcijas veidiem, ko neaptver normatīvo ienākumu sistēma, ar IIN tiek aplikti parastā kārtībā, piemērojot nodokļa likmi 16% apmērā.

Valsts un ES atbalsta maksājumi Rumānijā netiek aplikti ar IIN (bet juridiskajām personām tiek piemērots uzņēmumu ienākuma nodoklis).

Sociālās apdrošināšanas iemaksas

Rumānijā gan darba devējiem, gan darba ņēmējiem, kā arī citām nodokļu maksātāju kategorijām jāveic iemaksas sociālās, veselības un darba drošības sistēmas uzturēšanai. Darba ņēmēju iemaksas veido 16,5%, bet darba devēja iemaksas – 27,8-38,5% no bruto darba samaksas (8. tabula). Valsts pensiju apdrošināšanai Rumānijā tiek piemēroti apliekamo ienākumu „griesti” piecu vidējo bruto darba algu apmērā (vidējā mēneša bruto darba alga 2013.gadā - 2223 RON (352 LVL)).

8. tabula. Sociālās apdrošināšanas iemaksas Rumānijā 2013.gadā

Apdrošināšanas veids	Darba devēja iemaksas, %	Darba ņēmēja iemaksas, %	Kopā
1.līmenis			
Valsts pensiju apdrošināšana	Normālos darba apstākļos – 20,8	10,5	31,3
	Smagos darba apstākļos – 25,8		36,3
	Īpašos darba apstākļos – 30,8		41,3
Veselības apdrošināšana	5,2	5,5	10,7
Bezdarba apdrošināšana	0,5	0,5	1,0
2.līmenis			
Darba negadījumu fonds	0,15-0,85 (atkarībā no darba riska)	-	0,15-0,85
Slimības pabalstiem	0,85	-	0,85
Algu garantijas fonds	0,25	-	0,25
KOPĀ	27,8 – 38,5	16,5	44,3-55,0

Pašnodarbināto personu sociālās apdrošināšanas iemaksas Rumānijā 2013. gadā veido:

- Valsts pensiju apdrošināšana – 31,3%. No 2013. gada iemaksas jāveic no summas, kas mēnesī nav mazāka par 35% no vidējās bruto algas un nepārsniedz 5 vidējo bruto algu apmēru.
- Veselības apdrošināšana – 5,5%. Iemaksas jāveic no bruto ienākumiem vismaz mēneša minimālās algas apmērā.

Pašnodarbinātais, kas ir apdrošināts pensiju sistēmā, ir atbrīvots no iemaksām par ienākumiem, kas gūti kā pašnodarbinātajam, ja tas saņem citus sociālām iemaksām pakļautus ienākumus (piemēram, darba algu), kā arī pensiju vai bezdarbnieka pabalstu.

Lauksaimniecības produkcijas ražotājiem (fiziskām personām) ir jāmaksā veselības apdrošināšanas iemaksas 5,5% apmērā no ienākumiem.

2.5. Darbaspēka nodokļi Ungārijā

Apkopojuma veidošanai par darbaspēka nodokļiem izmantota Ungārijas normatīvo aktu informācija, valsts institūciju un Eiropas Komisijas apkopotie dati, zinātnieku konsultācijas un privātu konsultāciju firmu pētījumi.

Pie darbaspēka nodokļiem Ungārijā pieskaitāmi sekojoši nodokļi:

- Iedzīvotāju ienākuma nodoklis.
- Sociālās apdrošināšanas maksājumi (un veselības iemaksas).
- Iemaksas mācību fondā.

Minimālā darba alga 2013. gadā: 98 000 HUF (~232 LVL) mēnesī.

Uzņēmumiem Ungārijā pastāv iespēja izvēlēties arī kādu no uzņēmējdarbības vienotā nodokļa shēmām, kas ietver arī darbaspēka nodokļus:

- mazo nodokļu maksātāju vienotais maksājums (KATA – ungāru valodā);
- vienkāršotais uzņēmējdarbības nodoklis (EVA – ungāru valodā);

- mazo uzņēmumu nodoklis (KIVA – ungāru valodā).

Iedzīvotāju ienākuma nodoklis

Pašnodarbinātās personas (arī primārie lauksaimniecības produkcijas ražotāji) iedzīvotāju ienākuma nodokli Ungārijā maksā pēc dažādām shēmām.

Iedzīvotāju ienākuma nodokļa likme Ungārijā, sākot ar 2011. gadu, ir 16% no apliekamās bāzes, lai gan līdz tam Ungārijā ienākuma nodoklis bija viens no augstākajiem starp ES dalībvalstīm. Līdz 2012. gadam Ungārijā pastāvēja ienākuma nodokļa diferenciācija pēc ienākumu lieluma (pārsniedzot noteiktu ienākumu līmeni, pārsniegumam tika piemērots pierēķina koeficients, kas palielināja apliekamo bāzi – pie apliekamās bāzes šajā gadījumā tika ņemtas vērā arī darba devēja sociālās iemaksas), tomēr ar 2013. gadu nodokļa diferenciācija ir atcelta.

Iedzīvotāju ienākuma nodokļa bāze darba ņēmējiem ir bruto darba samaksa.

Ungārijā ir noteikti atvieglojumi par apgādājamām personām, kas ļauj samazināt ar nodokli apliekamo bāzi. No 2011. gada par 1 vai 2 bērniem nodokļu atvieglojums ir 62 500 HUF (148 LVL) gadā par katru bērnu. Ja ģimenē ir 3 vai vairāk bērni – atvieglojums veido 206 250 HUF (489 LVL) gadā par katru bērnu.

Ar nodokli apliekamie ienākumi tiek samazināti arī par maksājumiem brīvprātīgajos pensiju un apdrošināšanas fondos, bet ne vairāk kā 20% apmērā no darba algas.

Ungārijas normatīvie akti paredz, ka darba devējs darba ņēmējam atlīdzību var nodrošināt ne tikai naudā. Labumi darba devējam noteiktā apmērā var tikt sniegti kā bezmaksas siltas maltītes, transports, skolas nauda utml., un tie tiek aplikti ar 16% iedzīvotāju ienākuma nodokli, kā arī par tiem jāveic veselības iemaksas 14% vai 27% apmērā (apliekamā bāze ir labumu vērtība, kam piemērots koeficients 1,19).

Iedzīvotāju ienākuma nodokli piemēro arī pašnodarbinātajām personām un individuālajiem komersantiem. Pašnodarbinātās personas iedzīvotāju ienākuma nodokli maksā 10% apmērā no gūtajiem ienākumiem līdz 500 milj. HUF (1,2 milj. LVL) un 19% apmērā no pārējiem ienākumiem. Pašnodarbinātās personas var izvēlēties vienu no divām iedzīvotāju ienākuma nodokļa maksāšanas shēmām (atkarībā no izmaksu uzskaites veida) – piemērot 10% izmaksu daļu vai izmantot izmaksu uzskaites metodi. Primārās lauksaimniecības produkcijas ražotāji papildus var izvēlēties arī vienotās nodokļa likmes shēmu.

Individuālie komersanti iedzīvotāju ienākuma nodokli var maksāt pēc izmaksu uzskaites metodes, vienotās nodokļa likmes metodes vai kā daļu no vienotā uzņēmējdarbības nodokļa (vienkāršotais uzņēmējdarbības nodoklis (EVA) un mazo nodokļu maksātāju vienotais maksājums (KATA)). Individuālie komersanti, kas izvēlas maksāt iedzīvotāju ienākuma nodokli pēc vienotās nodokļa likmes metodes, maksā progresīvu nodokli par ienākumiem, kas tiek aprēķināti kā starpība starp gūtajiem ieņēmumiem un fiksētām izmaksām (izmaksas svārstās 40-93% apmērā, atkarībā no konkrētā darbības veida).

Primāro lauksaimniecības produkcijas ražotāju iedzīvotāju ienākuma nodokļa shēmas

Primārie lauksaimniecības produkcijas ražotāji, kuru ieņēmumi ir virs 600 000 HUF (1422 LVL), bet nepārsniedz 7 milj. HUF (16 590 LVL), var izvēlēties kādu no trim pastāvošajām iedzīvotāju ienākuma nodokļu shēmām. Ražotājiem ar ieņēmumiem līdz 600 000 HUF (1422 LVL) ienākuma nodokli netiek piemēroti.

1) vienotās nodokļa likmes metode

Šī shēma paredz vienotu likmi 18% apmērā no lauksaimnieka ienākumiem zem 1,7 milj. HUF (4029 LVL) un 36% likmi pārsniegumam – ienākumiem virs 1,7 milj HUF. Primārās lauksaimniecības produkcijas ražotāja ienākumi tiek aprēķināti 6% apmērā no ieņēmumiem lopkopībā un 15% apmērā no ieņēmumiem augkopībā. Šī shēma Ungārijā ir vispopulārākā. Izmantojot vienotās likmes metodi, lauksaimniekiem uzmanīgi jāseko līdzi ieņēmumu apjomam, jo, tam pārsniedzot 7 milj. HUF (16 590 LVL), drīkst izmantot tikai izmaksu uzskaites metodi, nodrošinot izmaksas apliecinājošu dokumentu esamību.

2) 10% izmaksu daļa

Šī shēma paredz, ka lauksaimniecības produkcijas ražotājiem tiek piemērota izmaksu norma 10% apmērā no ieņēmumiem, un tikai tās pierādīšanai ir jānodrošina izmaksas apliecinājošie dokumenti. No aprēķinātā ienākuma (t.i., 90% no ieņēmumiem) IIN tiek maksāts pēc 10% likmes. Šī shēma Ungārijā lauksaimnieku vidū ir vismazāk populāra.

3) izmaksu uzskaites metode

Ja primārās lauksaimniecības produkcijas ražotāju ieņēmumi pārsniedz 7 milj. HUF (16 590 LVL), iedzīvotāju ienākuma nodoklis tiek piemērots pēc izmaksu uzskaites metodes.

Šī shēma paredz, ka tiek uzskaitītas visas izmaksas, un iedzīvotāju ienākuma nodoklis 10% apmērā tiek maksāts par gūtajiem ienākumiem (ieņēmumi mīnus izmaksas). Lauksaimniekiem ir jāuzrāda visi izmaksas apliecinājošie dokumenti.

Valsts un ES atbalsta maksājumi Ungārijā netiek aplikti ar ienākuma nodokļiem.

Uzņēmumu nodokļu shēmas

1) Mazo nodokļu maksātāju vienotais maksājums (KATA)

Individuālie komersanti var izvēlēties maksāt vienotu nodokļu maksājumu. Ja uzņēmuma gada ieņēmumi ir līdz 6 milj. HUF (14 220 LVL), šī maksājuma lielums ir 50 000 HUF mēnesī (119 LVL) par katru pilna darba laika ekvivalentu nodarbināto (reģistrētu mazo nodokļu maksātāju) vai 25 000 HUF (59 LVL) par katru nepilna darba laika nodarbināto. Ja uzņēmuma ieņēmumi pārsniedz 6 milj. HUF (14 220 LVL), pārsniegumam tiek piemērota 40% nodokļa likme. Mazo nodokļu maksātāju nodoklis aizstāj uzņēmumu ienākuma nodokli, iedzīvotāju ienākuma nodokli, sociālo iemaksu nodokli un sociālās iemaksas, veselības iemaksas un iemaksas mācību fondā. Tomēr šī nodokļu sistēma Ungārijā nav populāra lauksaimniecības uzņēmumu vidū.

2) Vienkāršotais uzņēmējdarbības nodoklis (EVA)

Uzņēmumi Ungārijā (tajā skaitā individuālie komersanti) var izvēlēties vienkāršotā uzņēmējdarbības nodokļa shēmu. Viens no nosacījumiem dalībai shēmā – gada ieņēmumi nepārsniedz 30 milj. HUF (71 100 LVL).

Nodokļa pamata bāze ir ieņēmumi, kas palielināti par PVN vērtību. Vienkāršotā uzņēmējdarbības nodokļa likme ir 37% un tas aizstāj PVN, iedzīvotāju ienākuma nodokli, uzņēmumu ienākuma nodokli un dividenžu nodokli.

3) Mazo uzņēmumu nodoklis (KIVA)

Šo nodokli var izvēlēties uzņēmumi (izņemot individuālos komersantus un publiskās sabiedrības ar ierobežotu atbildību), kuru vidējais nodarbināto skaits nepārsniedz 25 personas, kā arī apgrozījums un bilances vērtība nav lielāki par 500 milj. HUF (1,2 milj.LVL). Mazo uzņēmumu nodokļa likme ir 16% un tas aizvieto vairākus atsevišķos

nodokļus – uzņēmumu ienākuma nodokli, sociālo iemaksu nodokli, kā arī iemaksas mācību fondā. Ar nodokli apliekamā bāze veidojas no apgrozāmo līdzekļu vērtības pārskata un iepriekšējā gada finanšu pārskatā, kas tiek palielināta par nodarbināto darba samaksu. Nodokļa bāze nevar būt mazāka par samaksu nodarbinātajiem.

Sociālās apdrošināšanas maksājumi

Darba ņēmēja sociālo maksājumu kopējā likme ir 18,5% no bruto darba samaksas, t.sk. darba ņēmējs veic iemaksas pensiju fondā (10%), veselības aprūpes maksājumus (7%) un nodarbinātības maksājumus (1,5%).

Savukārt darba devējs maksā sociālo iemaksu nodokli 27% apmērā.

Atsevišķos gadījumos piemēro samazinātas sociālo iemaksu nodokļa likmes (mazkvalificēts darbspēks, jauns darbinieks utt.)

Ungārijā lauksaimniecības produkcijas ražotāji veic pensiju iemaksas 10% un veselības aprūpes iemaksas 7% apmērā no summas, kas nav zemāka par minimālo darba algu. Ja lauksaimnieka ieņēmumi nepārsniedz 8 milj. HUF (19 tūkst. LVL), tie var maksāt 10% pensijas iemaksas un 4% veselības aprūpes iemaksas no nodokļa bāzes, kas tiek noteikta 20% apmērā no iepriekšējā gada ieņēmumiem.

No sociālajām iemaksām ir atbrīvoti lauksaimnieku ģimenes locekļi. Ja ģimenes locekļi nav apdrošināti, tiem ir jāveic veselības aprūpes iemaksas 6660 HUF (16 LVL) mēnesī.

Iemaksas mācību fondā

Uzņēmumi Ungārijā par darbiniekiem veic iemaksas mācību fondā 1,5% apmērā no bruto darba algas. Gadījumos, ja darba devējs pats saviem darbiniekiem organizē praktiskas apmācības, kopējo veicamo iemaksu summu var samazināt par 440 000 HUF (1043 LVL) par personu gadā.

3. Nodarbinātība un darba samaksa lauksaimniecībā

Lai identificētu tās lauku saimniecības un nozarē nodarbinātos, kas ir pakļauti darbaspēka nodokļu slogam, nodaļā analizēta nodarbinātība lauksaimniecībā kopumā, kā arī sadalījumā pa lauksaimniecības apakšnozarēm un saimniecībām pēc to ekonomiskā lieluma.

Lai noteiktu lauksaimniecības apakšnozares, izmantota Centrālās statistikas pārvaldes (CSP) datu uzskaitē izmantotā Saimniecisko darbību klasifikācija (NACE 2. red.), analizējot A nozari (ietver lauksaimniecību, mežsaimniecību un zivsaimniecību), un īpaši izdalot 01 apakšnozari – augkopību un lopkopību, medniecību un ar to saistītās palīgdarbības. Turpmāk pētījumā lauksaimniecība, mežsaimniecība un zivsaimniecība tiek definēta arī kā primārā sfēra, savukārt 01 apakšnozare (augkopība un lopkopība, medniecība un ar to saistītās palīgdarbības) – kā lauksaimniecība.

Nodarbinātības un darba samaksas lauksaimniecībā analīzē pārsvarā izmantoti CSP dati par sešu gadu periodu, t. i. no 2007. līdz 2012. gadam, ņemot vērā datu pieejamību, kā arī datu uzskaites metodoloģiju. Atsevišķiem rādītājiem mainījusies datu uzskaites metodoloģija, tāpēc nav veikta datu salīdzināšana (piemēram, saimniecību grupējums pēc lauksaimniecībā nodarbināto skaita; lauksaimniecībā nodarbinātie pēc statusa), kā arī atsevišķiem rādītājiem nav pieejami jaunāki dati, jo pēdējā datu uzskaitē veikta 2010. gadā (pēdējie lauksaimniecības skaitīšanas rezultāti, darba samaksas struktūras apsekojums).

Lai noteiktu algotā un nealgotā darbaspēka sadalījumu Latvijas lauku saimniecībās, izmantota lauku saimniecību uzskaites datu tīkla SUDAT informācija.

3.1. Saimniecību – darbaspēka nodokļu maksātāju, raksturojums

Darbaspēka nodokļu slogs būtiski atšķiras dažāda lieluma un specializācijas lauku saimniecībās. Tāpēc jāidentificē un jāraksturo galvenās darbaspēka nodokļu maksātāju grupas, izmantojot pieejamos informācijas avotus – CSP un SUDAT datubāzes, kā arī VID datus par nomaksātajām nodokļu summām.

Analizējot 2010. gadā veiktā lauksaimniecības apsekojuma rezultātus par lauku saimniecību skaitu sadalījumā pēc to SI (standartizēts lielums, kurš raksturo saimniecības ekonomisko aktivitāti, t. i., viena lauksaimniecības kultūras hektāra vai lauksaimniecības dzīvnieku vienības iegūtās produkcijas vērtība, novērtēta attiecīgā reģiona cenās un izteikta eiro) un specializācijas veida (9. tabula), var secināt, ka 73,7% no kopējā lauku saimniecību skaita iekļaujamā vismazāko (mikro) saimniecību grupā (ar SI līdz 3,9 tūkst. eiro) ar minimālu ražošanas apjomu.

Lielākā daļa jeb 42,5% no kopējā Latvijas lauku saimniecību skaita kā savu specializāciju uzrāda laukkopību, bet piektā daļa (21,3%) saimniecību – piena lopkopību. Arī jauktās augkopības un lopkopības specializācijas saimniecību skaits ir salīdzinoši liels (13,5% no saimniecību kopskaita). Arī pēc izmantotās LIZ šie trīs darbības veidi aizņem lielāko zemes platību (attiecīgi 50%, 23% un 15% no kopējās LIZ platības).

Vismazākās (mikro) saimniecības, kā arī lielākās saimniecības (ar SI virs 100 tūkst. EUR) galvenokārt nodarbojas ar laukkopību. Vismazāko saimniecību grupā un grupā ar SI 100,0 – 499,9 tūkst. EUR robežās šāda specializācija ir raksturīga vairāk nekā pusei saimniecību, savukārt vislielāko saimniecību grupā gandrīz 37% nodarbojas ar laukkopību. Mazās un vidējās saimniecības galvenokārt nodarbojas ar piena lopkopību - šādu specializācijas

virzienu saimniecību grupās ar SI no 4,0 līdz 99,9 tūkst. EUR ir izvēlējušās aptuveni 40% saimniecību.

9. tabula. Lauku saimniecību skaits sadalījumā pēc to ekonomiskā lieluma (standarta izlaides) un specializācijas veida 2010. gadā¹

Ekonomiskais lielums (tūkst. EUR)	Specializācijas veids									Pavisam
	Laukkopība	Dārzenkopība	Ilggadīgo kultūru audzēšana	Jauktā augkopība	Piena lopkopība	Ganāmo mājlopu audzēšana, bez piena lopkopības	Cūkkopība un putnkopība	Jauktā lopkopība	Jauktā augkopība un lopkopība	
Līdz 4	32 990	117	835	2407	9504	3433	2486	2845	6797	61 414
[4; 15)	2484	170	243	400	5364	964	135	1689	3680	15 085
[15; 25)	593	29	37	67	1193	160	44	153	354	2630
[25; 50)	609	61	9	45	952	76	42	60	263	2117
[50; 100)	414	21	4	23	435	24	15	18	113	1067
[100; 500)	510	17	2	16	257	4	27	4	87	924
[500; ...)	55	1	x	x	27	x	33	4	29	149
Kopā	37 655	416	1130	2958	17 732	4661	2782	4764	11 288	83 386

Saskaņā ar 2010.gadā veiktās lauksaimniecības skaitīšanas datiem², 55,2% lauku saimniecību produkciju pārdošanai neražo vispār, bet vēl 11,1% realizē tikai līdz 25% no kopējā saražotās produkcijas apjoma. Šādas saimniecības šī pētījuma ietvaros ir klasificējamās kā pašpatēriņa saimniecības.

Likuma “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 11.panta 13.daļa nosaka, ka „Nodokļa maksātāji, kas no piemājas saimniecības vai personīgās palīgsaimniecības gūst ienākumu, kurš nepārsniedz 2000 latus gadā, var neregistrēties kā saimnieciskās darbības veicēji. Maksātāji, kas gūst ienākumu no piemājas saimniecības vai personīgās palīgsaimniecības lauksaimnieciskās ražošanas un lauku tūrisma pakalpojumiem, nodrošina uzskaiti, lai noteiktu, kad minētie ienākumi sasniedz 2000 latus gadā”. Tātad mazās lauku saimniecības, kas produkcijas realizāciju neveic vai veic mazā apjomā, nodokļu deklarācijas drīkst neiesniegt. Uz šo saimniecību grupu darbaspēka nodokļu slogs lielā mērā neattiecas, jo algotie darbinieki tajās faktiski netiek nodarbināti, un pašnodarbinātās personas statusu noformēt nav nepieciešams.

Šādu pieņēmumu apstiprina arī VID datubāzē pieejamā informācija, jo 2012. gadā ir reģistrēti aptuveni 21 000 nodokļu maksātāju, kuru nodokļu deklarācijās ir uzrādīti ienākumi no lauksaimnieciskās darbības.

Daļa no pētījuma veikšanai nepieciešamās informācijas ir pieejama tikai SUDAT datu bāzē.

¹ CSP dati, tabula Nr. LSK10-I02

² CSP dati, tabula Nr. LSK10-I09

3.2. Nodarbinātības raksturojums lauksaimniecībā

Saskaņā ar Starptautiskās Darba organizācijas izveidotām definīcijām *nodarbinātie iedzīvotāji* ir visas tās personas, kuras pārskata nedēļā veic jebkādu darbu par samaksu naudā vai par atlīdzību precēs vai pakalpojumos. Par nodarbinātajiem uzskata arī pašnodarbinātās personas uzņēmējdarbībā, lauku saimniecībā vai profesionālajā praksē. Nodarbināto skaitā ietver arī tās personas, kuras strādā savā lauku saimniecībā (zemnieku vai piemājas), lai saražotu produkciju pašu patēriņam vai pārdošanai³. Centrālā statistikas pārvalde (CSP) apkopo dažādus rādītājus par nodarbinātajiem vairākos griezumos – gan pa sektoriem, gan pa nozarēm atbilstoši saimniecisko darbību statistiskās klasifikācijas 2. redakcijai (NACE 2. red.).

Nodarbināto skaits

Saskaņā ar lauksaimniecības skaitīšanas rezultātiem 2010. gadā 98% Latvijas lauku saimniecību nodarbināto skaits nepārsniedza 5 personas. Kopējais lauksaimniecībā pastāvīgi nodarbināto skaits bija 180 994 personas, no kurām gandrīz 90% bija nodarbināti tieši šajā lauku saimniecību grupā.

10. tabula. Saimniecību grupējums pēc lauksaimniecībā pastāvīgi nodarbināto skaita 2010. gadā Latvija⁴

Nodarbināto skaits	Lauku saimniecības		Lauksaimn. pastāvīgi nodarbināto skaits	Pilna un nepilna darba laika nodarbinātie, % kopējā nodarbināto skaita				
	Skaitis	% no kopskaita		Pilna darba diena	līdz 459 h	460-919 h	920-1379 h	1380-1839 h
Kopā	83 385	100,0	180 994	16,5	39,5	19,5	13,8	10,7
1	27 894	33,5	27 912	10,1	52,0	18,9	11,4	7,6
2	35 944	43,1	71 884	14,8	37,5	21,2	15,7	10,8
3–5	17 925	21,5	62 706	14,4	42,5	20,7	13,3	9,1
6–10	1301	1,6	8969	25,8	33,5	15,2	12,4	13,1
11–20	187	0,2	2671	48,6	7,3	7,3	14,2	22,7
21–30	53	0,1	1280	53,9	1,8	3,5	10,9	29,9
31–40	22	0,0	780	42,6	3,6	3,8	7,6	42,4
41–50	18	0,0	863	59,8	1,9	5,0	6,1	27,2
51–100	32	0,0	2160	42,2	1,6	3,6	16,3	36,3
> 100	9	0,0	1769	80,3	0,6	1,2	1,7	16,2

2010. gadā pilnu darba dienu strādāja 29,9 tūkstoši jeb 16,5% no pastāvīgi nodarbināto skaita. Vēl 10,7% darbinieku lauku saimniecībās strādāja 1380-1839 stundu darba dienu – tātad aptuveni 27% nodarbināto lauku saimniecības ir galvenā darba vieta. Savukārt nepilnu darba dienu līdz 459 stundām lauku saimniecībās strādāja liela daļa – 39,5% no kopējā nodarbināto skaita, jo laukos dzīvojošie un strādājošie paralēli darbam lauksaimniecībā iesaistās ne lauksaimniecības nozarēs, nodrošinot lielākus ienākumus. Analizējot datus par pilna un nepilna laika nodarbinātību dažāda lieluma saimniecībās, var secināt, ka saimniecībās ar lielāku nodarbināto skaitu, ievērojami pieaug pilna laika darbinieku īpatsvars.

³ CSP metodoloģijas aprsksts (nodarbinātība un bezdarbs)

⁴ CSP dati, tabula Nr. LSK10-V01

2010. gadā vidēji vienā lauku saimniecībā tika nodarbināti 2,2 strādājošie jeb 1,03 nodarbinātais pilnajās gada darba vienības. Jāatzīmē, ka 2010. gadā nodarbināto skaits uz 100 ha lauksaimniecībā izmantojamās zemes bija 4,4 strādājošie pilnajās gada darba vienībās, kas saskaņā ar CSP datiem ir 1,4 reizes mazāk nekā 2007. gadā.

Lauksaimniecībā nodarbināto statuss

Lauku saimniecībās kopumā strādā gan paši īpašnieki, vadītāji, viņu nealgotie ģimenes locekļi, gan algoti darbinieki. Pēc CSP lauksaimniecības skaitīšanas datiem 2010. gadā no 180 944 nozarē kopumā nodarbinātajiem 47% bija saimniecības īpašnieki, 43% – saimniecības īpašnieku ģimenes locekļi un tikai 9% – pastāvīgi strādājošie, kuri nebija ģimenes locekļi. Tas norāda, ka Latvijas lauksaimniecībā dominē nelielas ģimenes saimniecības.

Mazajās un mazākajās saimniecībās parasti visus darbus padara nealgotie ģimenes locekļi, kuru atalgojums atkarīgs no saimniecības peļņas. Lielākajos uzņēmumos arvien lielāku īpatsvaru veido algotā darbaspēka ieguldījums.

Saskaņā ar aprēķinu metodoloģiju, SUDAT saimniecību grupā ir iekļautas saimniecības ar ekonomisko lielumu virs 4 ELV, tāpēc algotā darbaspēka īpatsvars kopējā lauksaimniecībā nodarbināto personu skaitā ir ievērojami lielāks – 2006. - 2011. gada periodā tas svārstījās 34 - 40% robežās⁵. Tas apstiprina pieņēmumu, ka saimniecību grupa ar lielumu līdz 4 tūkst. EUR darbaspēka nodokļu slogu izjūt minimāli un pētījumā jāfokussējas uz pārējām saimniecībām, kas ir reālās darbaspēka nodokļu maksātājas.

3.3. Darba samaksas raksturojums Latvijas lauksaimniecībā

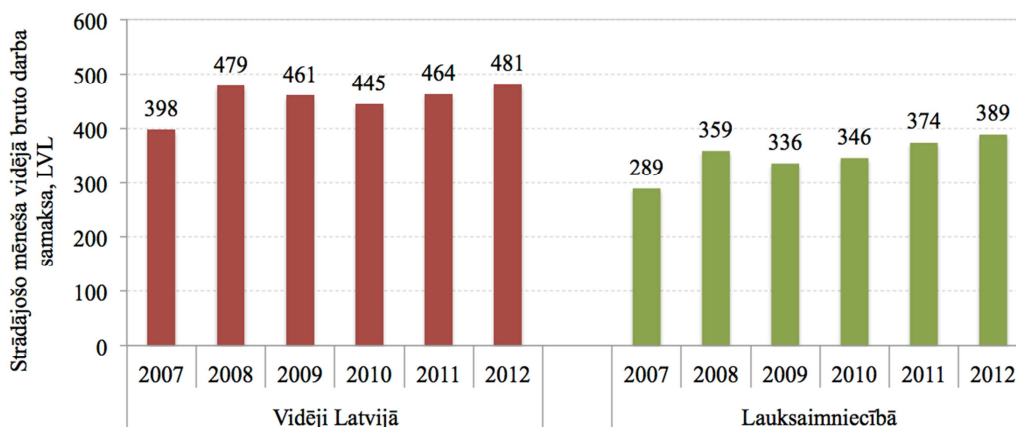
Darba samaksas raksturošanā CSP lieto vairākus jēdzienus, piemēram, bruto jeb aprēķinātā darba samaksa, ko veido pamatalga (mēnešalga, amata alga), samaksa par nostrādāto laiku vai veikto darba apjomu, regulāras un neregulāras piemaksas un prēmijas, samaksa par ikgadējo un papildatvaļinājumu, piemaksas pie atvaļinājuma, atvaļinājuma pabalsts, kompensācija par neizmanto to atvaļinājumu, darba nespējas lapu A apmaksā, samaksa par citām dienām, kurās nestrādā, valsts sociālo apdrošināšanas obligāto iemaksu, ko maksā strādājošie, un iedzīvotāju ienākuma nodokļa summas, kā arī darba samaksas subsīdijas. Savukārt mēneša vidējo bruto darba samaksu nosaka, dalot bruto jeb aprēķināto darba samaksas fondu ar vidējo darbinieku skaitu normāla darba laika vienībās. Tiek lietots arī termins „neto darba samaksa”, kura tiek aprēķināta, no bruto darba samaksas atņemot valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas, ko maksā strādājošie, un iedzīvotāju ienākuma nodokli⁶.

Latvijā strādājošo mēneša vidējā bruto darba samaksa, neskatoties uz nelielu kritumu 2009. un 2010. gadā, pēdējos gados stabili palielinās un 2012. gadā ir sasniegusi 481 LVL (1. attēls). Savukārt lauksaimniecībā (augkopībā un lopkopībā, medniecībā un ar tām saistītās palīgdarbībās) neliels darba samaksas samazinājums bija vērojams tikai 2009. gadā. Sākot ar 2010. gadu arī lauksaimniecības nozarē darba samaksa palielinās, 2012. gadā sasniedzot attiecīgi 389 LVL.

Augkopībā, lopkopībā, medniecībā un ar tām saistītās palīgdarbībās strādājošo mēneša vidējā bruto samaksa salīdzinājumā ar Latvijā vidējo 2012. gadā bija 81%, uzrādot izlīdzināšanas tendenci.

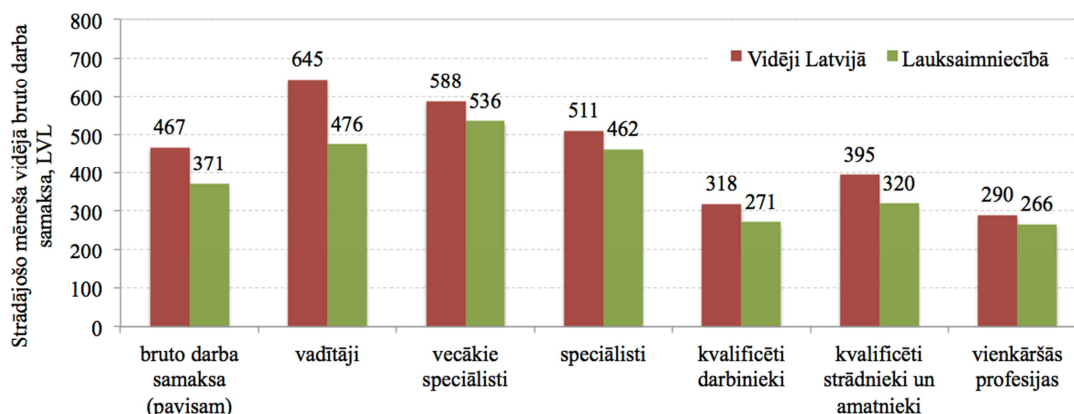
⁵ SUDAT, 2011, 63.lpp.

⁶ CSP metodoloģija (darba samaksa)

1. attēls. Strādājošo mēneša vidējā bruto darba samaksa Latvijā kopumā un lauksaimniecībā 2007. – 2012. gadā, LVL⁷

Lai padziļinātu analizētu atšķirības darba samaksas kontekstā, būtiski apskatīt darba samaksu pa profesiju grupām un pēc izglītības līmeņa. 2010. gadā veiktā darbinieku apsekojuma dati norāda, ka, salīdzinot pa profesiju grupām, lauksaimniecības nozarē mēneša bruto darba samaksas rādītāji ir par aptuveni 10 - 20% zemāki nekā Latvijā vidēji. Šīs atšķirības rodas vadītāju, kvalificētu strādnieku un amatnieku, iekārtu un mašīnu operatoru ievērojami zemākas bruto darba samaksas dēļ, kamēr tajā pašā laikā visa veida speciālistu un vienkāršo profesiju darbinieku atalgojums no Latvijas vidējā rādītāja atšķiras tikai par nepilniem 10% (2. attēls).

2. attēls. Bruto darba samaksa vidēji mēnesī Latvijā un lauksaimniecībā pa profesiju pamatgrupām 2010. gada oktobra beigās, LVL⁸

Daļa ar lauksaimniecību saistīto profesiju neietilpst zināšanu ietilpīgo profesiju grupā, kas var būt par cēloni zemākam darba atalgojumam. Salīdzinot darba samaksu strādājošajiem *pēc izglītības līmeņa*, var secināt, ka augstākā akadēmiskā izglītība nodrošina lielāku darba samaksu gan primārajā sfērā, gan lauksaimniecībā nodarbinātajiem (11. tabula).

⁷ CSP dati, tabula Nr. DSG02. Lauksaimniecība šajā gadījumā ietver augkopību un lopkopību, medniecību un saistītās palīgdarbības

⁸ CSP dati, tabula Nr. DSS 3.1. Lauksaimniecība šajā gadījumā ietver augkopību un lopkopību, medniecību un saistītās palīgdarbības

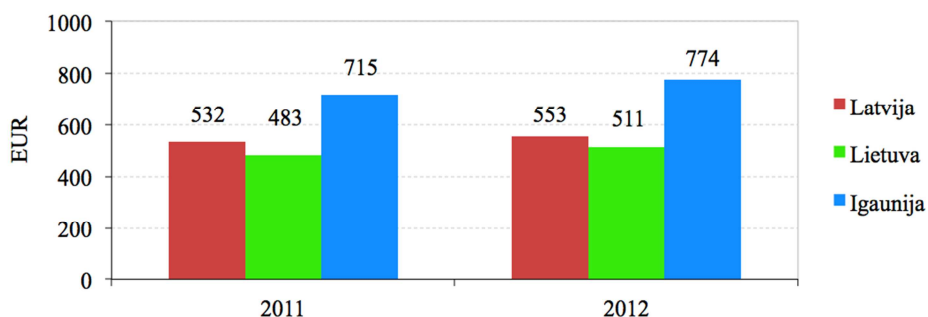
11. tabula. Bruto darba samaksa vidēji mēnesī primārajā sfērā un lauksaimniecībā nodarbinātajiem pa izglītības līmeņiem 2010. gadā, LVL⁹

Rādītāji	Vidējā bruto darba samaksa	Akadēmiskā izglītība	Koledžas izglītība	Profesionālā vidējā izglītība	Vispārējā vidējā izglītība	Pamatizglītība
Vidēji Latvijā	467	638	474	378	364	326
Lauksaimniecības, mežsaimn. un zivsaimn. ražošanas vadītāji	498	616	375	418	345	361
Kvalificēti tirgus lauksaimniecības darbinieki	311	379	270	307	334	278
Kultūraugu audzētāji	292	377	292	287	318	247
Lopkopji un tiem radniecīgu profesiju darbinieki	330	423	256	345	339	299
Lauksaimn., zemes darbu, kraušanas iekārtu operatori	496	556	335	491	529	464

Koledžas izglītība saskaņā ar statistikas datiem nav tieši saistīta ar augstāku darba samaksu, un to var skaidrot ar samērā mazu primārās sfēras darbinieku skaitu ar šādu izglītības līmeni. Vidējā profesionālā izglītība nodrošina augstāku darba samaksu primārajā sfērā, tomēr tā nerada izteiktas priekšrocības tieši lauksaimniecības nozarē, jo lielāka darba samaksa vērojama darbinieku grupā ar vispārējo vidējo izglītību, apstiprinot pieņēmumu, ka daudzos lauksaimniecības darbos izglītība un īpašas prasmes nav nepieciešamas. Tomēr jāatzīmē, ka gandrīz visās profesijās vissliktāk atalgoti ir darbinieki ar pamatizglītību.

Lauksaimnieciskās ražošanas intensitāte, nodarbinātība nozarē, kā arī darbinieku atalgojuma līmenis Latvijas reģionos ir savstarpēji saistīti faktori. Bruto darba samaksa augkopībā un lopkopībā, medniecībā un ar tām saistītās palīgdarbībās Latvijas plānošanas reģionos visaugstākā ir Zemgalē – 2012. gadā ar 488 LVL tikai par 7% atpaliek no vidējā darba samaksas rādītāja Latvijā. Jāatzīmē, ka lauksaimniecībā nodarbināto atalgojums Zemgales reģionā ir par 10% augstāks nekā vidējā darba samaksa šajā reģionā.

Viszemākā bruto darba samaksa lauksaimniecībā nodarbinātajiem ir Latgales reģionā (299 LVL, jeb par 38% zemāka nekā valstī vidēji), savukārt pārējos reģionos atšķirības ir nelielas – Kurzemes reģionā 370 LVL, Vidzemes reģionā 373 LVL un Rīgas plānošanas reģionā 391 LVL.

3. attēls. Strādājošo mēneša vidējā bruto darba samaksa augkopībā un lopkopībā, medniecībā un ar tām saistītās palīgdarbībās Baltijas valstīs 2011. un 2012. gadā, EUR

⁹ CSP dati, tabula Nr. DSS 3.2.; DSS 3.3.

Jau analizētā informācija norāda, ka kopumā darbaspēka atalgojumam Latvijā ir tendence palielināties. Arī pārējo Baltijas valstu lauku saimniecībās 2011. un 2012. gadā bija vērojama bruto darba samaksas palielināšanās. Vidējais nozares darbinieku atalgojuma pieaugums pārējās Baltijas valstīs 2012.gadā ir lielāks nekā Latvijā, Lietuvā veidojot 5,5%, bet Igaunijā – 7,6%.

Vislielākā vidējā bruto darba alga lauksaimniecības nozarē ir Igaunijā, 2012.gadā par 34% pārsniedzot Lietuvas, un par 28,5% - Latvijas lauksaimniecības nozares darbinieku atalgojumu. Jāatzīmē, ka Latvijā un Lietuvā saimniecisko darbību klasifikācijā tiek izmantota NACE 2.redakcija, kamēr Igaunijā tiek pielietota EMTAK 2008 klasifikācijas sistēma.

3.4. Darba ieguldījums un izmaksas dažādās lauku saimniecību grupās

Sadalījumā pēc saimniecību ekonomiskā lieluma

Lai noteiktu darba ieguldījumu dažāda ekonomiskā lieluma lauku saimniecībās, ir izmantoti 2011. gada SUDAT datubāzes rādītāji. Darba ieguldījums SUDAT saimniecībās ir izteikts lauksaimniecības darba vienībās (LDV) un rādītāji apkopoti 12. tabulā.

12. tabula. Darba ieguldījums dažāda ekonomiskā lieluma lauksaimniecības uzņēmumos Latvijā 2011. gadā (LDV¹⁰ vidēji saimniecībā)¹¹

	Saimniecību ekonomiskā lieluma grupas, tūkst. EUR						Vidēji
	4-15	15-25	25-50	50-100	100-500	>500	
Kopējais darba ieguldījums (LDV)	1,4	1,8	1,9	2,9	6,8	33,8	2,0
t. sk. kopējais darba ieguldījums lauksaimn. (LDV)	1,4	1,7	1,8	2,8	6,6	32,4	1,9
Nealgotā darba ieguldījums (LDV)	1,3	1,4	1,3	1,3	1,1	0,5	1,3
t. sk. nealgotā darba ieguldījums lauksaimn. (LDV)	1,3	1,3	1,3	1,2	1,0	0,4	1,3
Algotā darba ieguldījums (LDV)	0,1	0,4	0,6	1,6	5,7	33,3	0,7
t. sk. algotā darba ieguldījums lauksaimn. (LDV)	0,1	0,4	0,5	1,6	5,6	32,0	0,6
Algotā darba īpatsvars lauksaimniecībā, %	7,1	22,2	26,3	55,2	82,4	94,7	30

Pēc 12. tabulā apkopotās informācijas var secināt, ka ekonomiski spēcīgākās saimniecībās (lauksaimniecības uzņēmumos) pašu ģimenes locekļu ieguldītā darba apjoms samazinās, bet algotā darba apjoms palielinās – ja vismazāko saimniecību grupā algotie darbinieki veikuši 7% no kopējā ieguldītā darba, tad visspēcīgāko uzņēmumu grupā strādā galvenokārt tikai algotais personāls.

SUDAT datubāzē ir pieejama informācija par vidējo algotā un nealgotā darba ieguldījumu (stundās) dažāda ekonomiskā lieluma saimniecību grupās, kā arī dati par kopējo Latvijas saimniecību kopu, ko reprezentē attiecīgā ekonomiskā lieluma SUDAT saimniecību izlase. Līdz ar to SUDAT saimniecību vidējais darba ieguldījums ir piemērots visām attiecīgā

¹⁰ LDV – lauksaimniecības darba vienība (viens cilvēkgads – 1840 stundas)

¹¹ Apkopojums pēc SUDAT datiem, 2011

lieluma Latvijas lauku saimniecībām, tā iegūstot informāciju par kopējām algotā un nealgotā darba ieguldījuma stundām dažāda lieluma Latvijas lauku saimniecībās (13. tabula).

Šāds aprēķins dod priekšstatu par deklarēto ražojošās (ar ekonomisko lielumu virs 4 tūkst. EUR) Latvijas lauku saimniecībās nepieciešamo darba ieguldījumu. Saskaņā ar iegūtajiem rezultātiem kopējais darba ieguldījums ir mērāms vairāk nekā 81 milj. darba stundu apmērā. Tajā skaitā 31,8% jeb 25,8 milj. darba stundu saimniecībās nostrādā algotie darbinieki.

13. tabula. Algotā un nealgotā darba ieguldījums dažāda ekonomiskā lieluma Latvijas lauku saimniecībās saskaņā ar SUDAT datiem 2011.gadā¹²

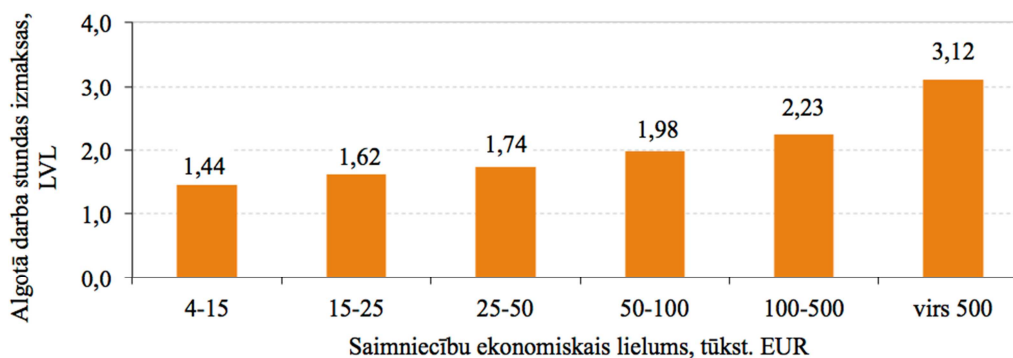
	Ekonomiskais lielums, tūkst. EUR						Kopā
	4-15	15-25	25-50	50-100	100-500	> 500	
Algotā darba ieguldījums, tūkst. h	1 542	1 445	1 585	2 932	9 645	8 635	25 781
Nealgotā darba ieguldījums, tūkst. h	38 425	7 073	5 236	2 631	1 858	127	55 348
Darbspēka ieguldījums kopā, tūkst. h	39 965	8 518	6 820	5 562	11 502	8 762	81 129
Algotā darba īpatsvars ekonomiskā lieluma grupā, %	3,9%	17,0%	23,2%	52,7%	83,8%	98,6%	31,8%
Nealgotā darba īpatsvars ekonomiskā lieluma grupā, %	96,1%	83,0%	76,8%	47,3%	16,2%	1,4%	68,2%

Vislielākais darba ieguldījums (h) ir saimniecību grupā ar ekonomisko lielumu no 4 līdz 15 tūkst. EUR (49,3% no kopējā visās saimniecībās ieguldīto darba stundu apjoma). Tā kā laukkopība nepieder pie darbietilpīgākajām lauksaimniecības nozarēm, lielais darba ieguldījums veidojas cita jau analizēta iemesla dēļ. Lai gan šajās saimniecībās katrā ir mazs nodarbināto skaits, tās kopumā ir skaitliski lielākā grupa, kas līdz ar to dod darbu ievērojamai daļai no kopējā lauksaimniecībā nodarbināto skaita. Šai saimniecību grupai raksturīgs arī vislielākais nealgotā darba ieguldījuma īpatsvars (69,4% no kopējā visās saimniecībās ieguldītā nealgoto stundu skaita), un praktiski visi darbi saimniecībās tiek veikti ar nealgoto ģimenes locekļu palīdzību (96,1% no kopējā darba ieguldījuma šajā grupā). Tātad saimniecības ar ekonomisko lielumu līdz 15 000 tūkst. EUR darbspēka nodokļu slogu izjūt minimāli un pārsvarā tas varētu rasties, veicot nodokļu maksājumus kā pašnodarbinātajām personām. Arī saimniecību grupās ar lielumu līdz 50 000 EUR raksturīgs zems algotā darba ieguldījums, jo aptuveni 80% darbu veic nealgotie ģimenes locekļi.

Tātad darbspēka nodokļu slogam saistībā ar algotajiem darbiniekiem vairāk ir pakļautas saimniecības ar ekonomisko lielumu virs 50 000 tūkst. EUR, kurās algotā darba ieguldījums sāk pārsniegt pusi no kopējā darba ieguldījuma.

SUDAT datubāzē iegūstamā informācija par algotā darba izmaksām un ieguldīto darba stundu apjomu ļauj noteikt aptuvenās darba stundas izmaksas dažāda ekonomiskā lieluma saimniecībās (4. attēls).

¹² Aprēķini pēc SUDAT datiem, 2011

4. attēls. Algotā darba stundas izmaksas dažāda ekonomiskā lieluma SUDAT saimniecībās 2011. gadā, LVL¹³

Pēc SUDAT saimniecību datiem veiktie aprēķini norāda, ka, pieaugot saimniecības ekonomiskajam lielumam, palielinās arī algoto strādnieku darba samaksa (saimniecībās virs 500 tūkst. EUR darba stundas izmaksas ir gandrīz 2,2 reizes lielākas nekā vismazāko saimniecību grupā).

Sadalījumā pēc specializācijas virziena

Raksturojot nodarbināto skaitu pa lauku saimniecību specializācijas virzieniem, var secināt, ka visvairāk nodarbināto ir laukkopībā, t. i. 37,7% no kopējā lauksaimniecībā nodarbināto skaita. Piena lopkopībā nodarbināto skaits veido gandrīz 1/4 (23,3%) no kopējā lauksaimniecībā nodarbināto skaita (14. tabula). Sakarā ar lielo tādu saimniecību skaitu, kurās ir nodarbinātas viena vai dažas personas, nodarbināto sadalījums pa saimniecību specializācijas grupām ir līdzīgs attiecīgā virziena saimniecību skaitam.

14. tabula. Nodarbinātība Latvijas lauku saimniecībās sadalījumā pēc to specializācijas veida¹⁴

	Saimniecību skaits	% no kopējā skaita	Lauksaimn. pastāvīgi nodarb. skaits, tūkst.	% no kopējā skaita	Lauksaimn. nodarb. skaits pilnajās gada darba vienībās, tūkst.
Kopā	83 386	100,0	181,3	100,0	84,6
Laukkopība	35 475	42,5	68,3	37,7	23,1
Dārzenkopība	419	0,5	1,8	1,0	1,2
Ilggadīgo kultūru audzēš.	1178	1,4	2,5	1,4	0,9
Piena lopkopība	17 662	21,2	42,2	23,3	25,7
Ganāmo mājlopu audzēš.	4718	5,7	9,9	5,5	4,9
Cūkkopība un putnkopība	2950	3,5	7,9	4,4	4,0
Jauktā augkopība	5088	6,1	9,8	5,4	3,0
Jauktā lopkopība	4761	5,7	11,4	6,3	6,5
Jauktā specializācija	11 135	13,4	27,3	15,1	15,3

Analizējot nodarbinātības rādītājus pilnajās gada darba vienībās, var secināt, ka lielāks nepilna darba laika nodarbināto īpatsvars raksturīgs tādās nozarēs kā jauktā augkopība, laukkopība un ilggadīgo kultūru audzēšana (kopējais nodarbināto skaits ir aptuveni 3 reizes lielāks nekā to skaits pilnajās gada darba vienībās). Savukārt lielāks pilna darba laika

¹³ Aprēķini pēc SUDAT datiem, 2011

¹⁴ CSP dati, tabula Nr. LSK10-I03

nodarbināto īpatsvars vērojams dārzenkopībā, visās lopkopības un jauktas specializācijas saimniecībās, kurās sakarā ar darbības specifiku ražošanas un realizācijas process norisinās arī ziemas sezonā.

Pēc līdzīgas metodikas kā ekonomiskā lieluma saimniecību gadījumā, ir noteikts kopējais algotā un nealgotā darba ieguldījums dažādas specializācijas Latvijas lauku saimniecībās.

Lielākais darba ieguldījums, rēķinot no kopējā lauksaimniecības nozarē patērētā, ir vērojams piena lopkopībā, laukkopībā un jauktās specializācijas saimniecībās (attiecīgi 40,6%, 23,1% un 18,9% no kopējā nozarē nepieciešamā darba ieguldījuma).

Laukkopības saimniecībās liels darba ieguldījums veidojas divu jau analizētu iemeslu dēļ: 1) tā ir skaitliski vislielākā mazo saimniecību grupa, un 2) kā norādīja 9. tabulas dati, laukkopības specializācija raksturīga arī vislielākajām Latvijas lauku saimniecībām, kurās attiecīgi tiek nodarbināts liels algoto darbinieku skaits. Arī piena lopkopībā ir specializēties ievērojams saimniecību skaits, kas veido lielo kopējo šīs nozares darba stundu apjomu.

15. tabula. Algotā un nealgotā darba ieguldījums dažādas specializācijas Latvijas lauku saimniecībās saskaņā ar SUDAT datiem 2011. gadā¹⁵

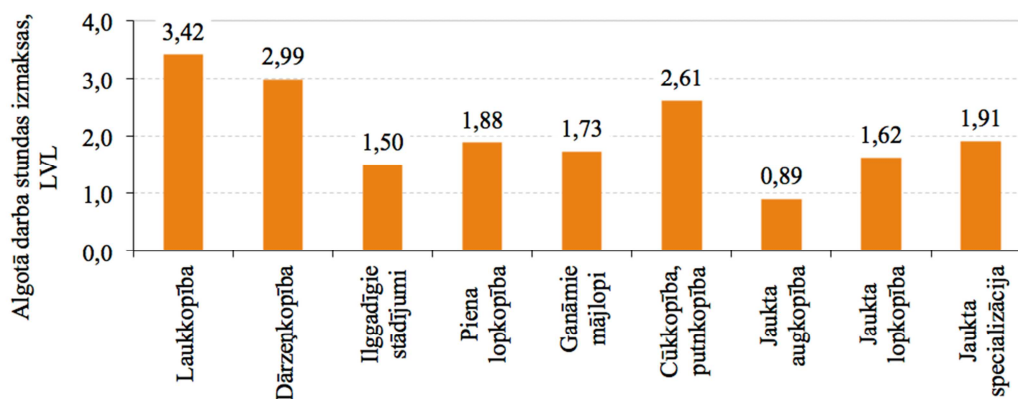
Specializācijas virziens	Algotā darba ieguldījums, tūkst. h	Nealgotā darba ieguldījums, tūkst. h	Kopējais darba ieguldījums, tūkst. h	Algotā darba īpatsvars grupā, %	Nealgotā darba īpatsvars grupā, %
Laukkopība	9 308,6	9 424,8	18 733,4	49,7	50,3
Dārzenkopība	1 825,6	373,1	2 198,7	83,0	17,0
Ilggadīgo stādījumu audzēšana	148,2	87,6	235,7	62,8	37,2
Piena lopkopība	7 812,3	25 102,9	32 915,2	23,7	76,3
Ganāmo mājlopu audzēšana	737,2	2 880,3	3 617,4	20,4	79,6
Cūkkopība un putnkopība	1 582,7	452,7	2 035,4	77,8	22,2
Jauktā augkopība	126,4	1 151,4	1 277,8	9,9	90,1
Jauktā lopkopība	44,8	4 758,4	4 803,3	0,9	99,1
Jauktā specializācija	4 195,3	11 117,0	15 312,2	27,4	72,6
KOPĀ	25 781,0	55 348,1	81 129,1	31,8	68,2

Lielākais algotā darba īpatsvars specializācijas grupas griezumā vērojams dārzenkopības (83%), cūkkopības un putnkopības (78%), ilggadīgo stādījumu (63%) un laukkopības saimniecību (50%) grupās. Tātad tieši šīs specializācijas saimniecībām nopietnu slogu veido nodokļu maksājumi par algotajiem darbiniekiem.

SUDAT datubāzē iegūstamā informācija par algotā darba izmaksām un ieguldīto darba stundu apjomu ļauj noteikt aptuvenās darba stundas izmaksas dažādas specializācijas saimniecībās (5. attēls).

Lielākas darba stundas izmaksas ir raksturīgas darbietilpīgākajās nozarēs, kurās darbojas Latvijas apstākļiem ekonomiski spēcīgas saimniecības – dārzenkopībā, kā arī cūkkopībā un putnkopībā. Šajās SUDAT saimniecību grupās pārsvarā ir pārstāvētas saimniecības ar SI virs 50 tūkst. EUR.

¹⁵ Aprēķini pēc SUDAT datiem, 2011

5. attēls. Algotā darba stundas izmaksas dažādās specializācijas SUDAT saimniecībās 2011. gadā, LVL¹⁶

Dārzenkopībā sakarā ar ražošanas procesa specifiku ir sezonāla nepieciešamība pēc lieliem darbaspēka resursiem un tāpēc raksturīgas būtiskas darbaspēka vajadzības svārstības, savukārt putnkopības un cūkkopības saimniecību grupā dominē lielas komerciālas ražotnes. Pārējās nozarēs darba stundas izmaksas ir samērā līdzīgas un svārstās robežās no 1,5-1,9 LVL (izņēmums ir jauktā augkopība ar viszemāko darba stundas izmaksu lielumu).

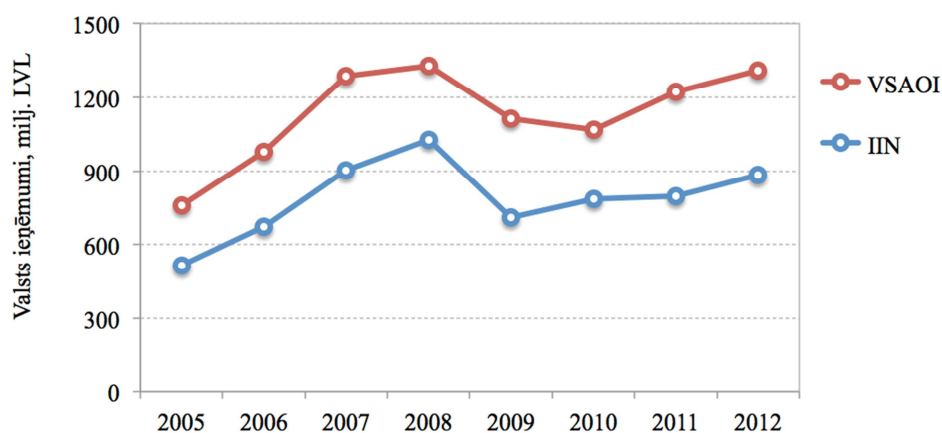
¹⁶ Aprēķini pēc SUDAT datiem, 2011

4. Valsts ieņēmumi no darbaspēka nodokļiem

Kopējie valsts ieņēmumi no darbaspēka nodokļiem

Darbaspēka nodokļi un konkrēti IIN un VSAOI ir ļoti svarīgas valsts budžeta ieņēmumu pozīcijas. Tā, 2012. gadā pie valsts kopējiem nodokļu un sociālo iemaksu ieņēmumiem 4,33 mljrd. LVL apmērā, ieņēmumi no iedzīvotāju ienākuma nodokļa veidoja 0,88 mljrd. LVL, bet sociālās iemaksas 1,31 mljrd. LVL. Tas nozīmē, ka valsts budžeta ieņēmumi no darbaspēka nodokļiem 2012. gadā veidoja pusi no valsts kopējiem nodokļu un sociālo iemaksu ieņēmumiem.

Gan VSAOI, gan IIN valsts budžeta ieņēmumi pirmskrīzes periodā ļoti strauji palielinājās, kam sekoja kritums krīzes laikā. Sākot ar 2010. gadu šo nodokļu ieņēmumos ir vērojama pieaugoša tendence.

6. attēls. Valsts budžeta ieņēmumi no VSAOI un IIN

IIN ieņēmumi sadalās starp valsts budžetu un pašvaldību budžetiem – pēdējos gados 20% tika pārskaitīti valsts budžetā un 80% - pašvaldību budžetos atbilstoši nodokļa maksātāju deklarētajām dzīvesvietām. IIN ir viena no svarīgākajām ieņēmumu pozīcijām pašvaldību budžetos.

VSAOI veido darba devēju un darba ņēmēju daļas (tehniski darba ņēmēju daļu uzņēmējs ietur no darba ņēmēja bruto algas, bet darba devēju daļu darba devējs maksā atsevišķi). Tā, 2012. gadā darba devēju VSAOI pārskaitījumi veidoja 894 milj. LVL, bet darba ņēmēju VSAOI pārskaitījumi veidoja 408 milj. LVL. Pašnodarbināto (un nedarbināto) personu sociālās iemaksas 2012. gadā veidoja 7,8 milj. LVL, kas ir neliela daļa no kopējiem VSAOI maksājumiem valsts budžetā. VSAOI maksājumi tiek pārskaitīti valsts sociālās apdrošināšanas fondā.

Kopējie valsts ieņēmumi no darbaspēka nodokļiem lauksaimniecībā

Pamatojoties uz aprēķiniem, kuri balstās uz nepublicētiem VID datiem par nodokļu maksātājiem, lauksaimniecībā strādājošie¹⁷ IIN veidā 2011. un 2012. gadā samaksāja attiecīgi

¹⁷ Pašnodarbinātās personas, kā arī zemnieku saimniecības, individuālie uzņēmēji un individuālie komersanti, kooperatīvi un sabiedrības ar ierobežotu atbildību un akciju sabiedrības, kuri kā galveno darbības virzienu deklarējuši lauksaimniecību

8,6 milj. LVL un 10,7 milj. LVL¹⁸. Savukārt lauksaimniecības nozarē nodarbināto VSAOI maksājumi 2011. un 2012. gadā veidoja attiecīgi 17,1 milj. LVL un 20,2 milj. LVL.

Tātad no valsts kopējiem IIN ieņēmumiem, lauksaimniecības nozarē strādājošo devums 2011. gadā bija 1,1%, bet 2012. gadā 1,2%. No valsts kopējiem VSAOI ieņēmumiem, lauksaimniecībā strādājošo devums 2011. gadā bija 1,4%, bet 2012. gadā 1,5%.

Lielāko daļu (vidēji 76%) no kopējiem IIN un VSAOI maksājumiem 2012.gadā budžetā ir pārskaitījušas sabiedrības ar ierobežotu atbildību un zemnieku saimniecības (16. tabula).

16. tabula. Valsts IIN un VSAOI maksātāji pēc juridiskā statusa lauksaimniecības nozarē 2012. gadā

	IIN pārskaitījumi, tūkst. LVL	VSAOI pārskaitījumi, tūkst. LVL
Fiziskās personas	638,7	486,7
Zemnieku saimniecības	2 638,5	5 923,7
Sabiedrības ar ierobežoto atbildību	5 403,1	9 647,4
Individuālie komersanti	12,0	26,8
Individuālie uzņēmēji	0,9	1,3
Kooperatīvi	368,9	707,8
Akciju sabiedrības	1 609,7	3 369,8
KOPĀ	10 671,8	20 163,6

Salīdzinoši neliela daļa no kopējiem darbaspēka nodokļu pārskaitījumiem tika veikta mikrouzņēmumu nodokļa veidā – kopā 2012. gadā pārskaitot 208 tūkst. LVL.

Lai noskaidrotu galvenās darbaspēka nodokļu maksātāju grupas, ir analizēti VID dati par nomaksājamiem nodokļiem dažāda ekonomiskā lieluma un specializācijas lauksaimniecības uzņēmumu grupās.

17. tabula. Valsts IIN un VSAOI maksātāji sadalījumā pēc saimniecību ekonomiskā lieluma lauksaimniecības nozarē 2012. gadā¹⁹

	IIN pārskaitījumi, tūkst. LVL	VSAOI pārskaitījumi, tūkst. LVL
ELV 4 – 15	277,9	1 237,8
ELV 15 – 25	421,6	1 017,8
ELV 25 – 50	481,9	1 548,8
ELV 50 – 100	1 014,1	2 193,4
ELV 100 – 500	3 507,6	6 285,1
ELV > 500	4 968,9	7 880,6
KOPĀ	10 671,8	20 163,6

Mazāko saimniecību grupā proporcionāli vairāk tiek maksātas VSAOI (17. tabula), piemēram, ekonomiskā lieluma grupā no 4 līdz 15 tūkst. EUR VSAOI ir veiktas 4,5 reizes lielākā apjomā nekā IIN maksājumi, ko var skaidrot ar lielāku pašnodarbināto personu skaitu

¹⁸ Šajā sadaļā ir iekļauti provizorisks dati par 2012. gadu

¹⁹ Novērtējums. Aprēķini balstās uz VID datiem par nomaksājamiem nodokļiem 2012. gadā un SUDAT saimniecību struktūru 2011. gadā

un algoto darbinieku neesamību mazajās saimniecībās. Arī kopējā budžetā pārskaitītajā apjomā saimniecības ar lielumu līdz 50 tūkst. EUR ir devušas tikai 11% no kopējiem IIN maksājumiem, bet 19% no VSAOI kopējā apmēra. Tātad izmaiņas VSAOI nosacījumos mazo saimniecību grupā radīs lielāku ietekmi nekā izmaiņas IIN maksājumos.

Analizējot IIN un VSAOI maksājumus dažādas specializācijas lauksaimniecības uzņēmumos (18. tabula), var secināt, ka lielākie darbaspēka nodokļu maksātāji ir laukkopības, piena lopkopības un jauktās specializācijas saimniecības.

18. tabula. Valsts IIN un VSAOI maksātāji pēc specializācijas lauksaimniecības nozarē 2012. gadā²⁰

	IIN pārskaitījumi, tūkst. LVL	VSAOI pārskaitījumi, tūkst. LVL
Laukkopība	3 518,1	6 407,2
Piena lopkopība	2 428,1	5 354,8
Pārējo ganāmo mājlopu audzēšana	159,9	481,5
Cūkkopība, putnkopība	964,0	1 613,7
Dārzenkopība	1 372,0	2 258,2
Ilggadīgo stādījumu audzēšana	105,5	186,2
Jaukta specializācija	2 124,3	3 862,0
KOPĀ	10 671,8	20 163,6

Visās saimniecību specializācijas grupās VSAOI apmērs ir lielāks nekā IIN maksājumi. Vislielākā atšķirība ir vērojama ganāmo mājlopu un piena lopkopības specializācijas saimniecībās, kur VSAOI apmērs attiecīgi 3 un 2,2 reizes pārsniedz veikto IIN maksājumu apmēru. Pārējās specializācijas grupās VSAOI un IIN apmēra proporcija ir līdzīga.

²⁰ Novērtējums. Aprēķini balstās uz VID datiem par nomaksātājiem nodokļiem 2012. gadā un SUDAT saimniecību struktūru 2011. gadā

5. Literatūras apskats par darbaspēka nodokļu ietekmi

Latvijā zinātniskie pētījumi par darbaspēka nodokļiem ir ierobežoti. LR Finanšu ministrija ir izstrādājusi informatīvo ziņojumu (2011) par iedzīvotāju ienākuma nodokļa atvieglojumu izvērtēšanu no to efektivitātes un nodokļu administrēšana aspekta, savukārt Ekonomikas prognožu centrs 2012. gadā ir izstrādājis pētījumu – ekspertīzi par nepieciešamām izmaiņām darbaspēka nodokļu politikā (Nepieciešamas izmaiņas darbaspēka..., 2012). Taču kvantitatīvu pētījumu par darbaspēka nodokļu radīto ietekmi Latvijā ir maz. Ņemot vērā situāciju ar zinātniskajiem pētījumiem darbaspēka nodokļu aspektā Latvijā, pamatā raksturotas ārvalstu pētnieku zinātniskās publikācijas un metodika darbaspēka nodokļu ietekmes aprēķināšanā.

Ārzemju zinātniskajos pētījumos darbaspēka nodokļu ietekme ir analizēta dažādos aspektos. Vairāki zinātnieki uzskata, ka darbaspēka nodokļi primāri ietekmē darbaspēka izmaksas un darbinieku atalgojumu (Brunello, Parisi, et al., 2002; Alesina, Perotti, 1997; Padoa-Schioppa, 1992) un šī ietekme var izpausties īstermiņā un ilgtermiņā (Arpaia, Carone, 2004).

Vairāki citi autori analizē darbaspēka nodokļu ietekmi uz bezdarbu un nodarbinātību (Berger, Everaert, 2010; The role and..., 2011; Arpaia, Carone, 2004; Disney, 2000; Planas, Roeger, et al., 2007; Daveri, Tabellini, 1997; Boehringer, Boeters, et al., 2004; Bovenberg, 2003), kas ir saistīts arī ar ekonomisko izaugsmi valstī kopumā. Jāatzīmē, ka zinātnieku viedokļi attiecībā uz to, vai darbaspēka nodokļu slogs ir vai nav saistīts ar bezdarba līmeni un ja ir, tad cik lielā mērā, ir atšķirīgi. Tas izskaidrojams ar faktu, ka pētījumos tiek izmantoti atšķirīgi modeļi un metodikas. Pamatojums, kāpēc lielāki darbaspēka nodokļi var samazināt nodarbinātību, dažādos ekonomistu pētījumos bieži vien ir saistīts ar nodokļu politikas ietekmi uz darbaspēka piedāvājumu – lielāku nodokļu dēļ samazināsies atalgojums un daļa cilvēku atteiksies no darba. Būtiski akcentēt, ka atsevišķos pētījumos (Lockwood, Manning, 1993; Koskela, Vilmunen, 1994) īpaši izcelta progresīvās nodokļu sistēmas pozitīvā ietekme uz nodarbinātību. Tas izskaidrojams ar faktu, ka algas tiek noteiktas sarunu ceļā, nevis ir darbaspēka piedāvājuma un pieprasījuma līdzsvara rezultāts (Koskela, Vilmunen, 1994).

Citi pētnieki analizē darbaspēka nodokļu ietekmi uz iedzīvotāju ienākumiem (The role and..., 2011), darbaspēka piedāvājumu (*supply*) (Brewer, Duncan et al., 2006; Disney, 2000; Blundell, 1995; Bovenberg, 2003), kā arī uz nostrādāto stundu skaitu.

Veikti vairāki pētījumi ar mērķi noteikt darbaspēka nodokļa atvieglojumu ietekmi uz noteiktām sabiedrības grupām, galvenokārt sociāli jutīgām sabiedrības grupām – vientuļajiem vecākiem, ģimenēm ar bērniem (Brewer, Duncan et al., 2006; Ribao-Cano, McNowen, 2005; The role and..., 2011; Blundell, 1995), kas visbiežāk ir pakļautas darbaspēka nodokļu atvieglojumiem.

Tālāk tekstā ir apskatīti, mūsbrāt, būtiskākie pētījumi.

Bokoni universitātes publiskā sektora izpētes centra pētnieku 2011. gada pētījumā²¹ analizēta darbaspēka nodokļu politikas būtība un ietekme, raksturojot tādas rādītājus kā iedzīvotāju ienākuma nodoklis (IIN), sociālās apdrošināšanas iemaksas, ko maksā darba devējs, darba ņēmējs un pašnodarbinātas personas. Pētījums veikts ar mērķi, lai izvērtētu darbaspēka nodokļu politikas ietekmi uz bezdarbu, nodarbinātību, indivīdu iesaistīšanās (pasivitātes)

---

²¹ The role and impact of labour taxation policies (2011) Universita Bocconi, Centre for research on the Public Sector. Milan. p. 248.

līmeni darba tirgū, nostrādātajām darba stundām, nabadzību un ienākumu nevienlīdzību. Pētījumā analizēts laika periods no 1990. līdz 2008. gadam, ieverot 33 valstis – 27 Eiropas Savienības dalībvalstis, Horvātiju, Maķedoniju, Islandi, Japānu, Serbiju un ASV. Detalizēta informācija sniegta arī par Norvēģiju. Datu vākšanai izmantota Eiropas Komisijas LABREF datubāze.

Darbspēka nodokļu reformas klasificētas pēc viena vai vairākiem kritērijiem: reformas, kas palielinājušas/samazinājušas IIN un sociālās apdrošināšanas iemaksas; reformas sociālās apdrošināšanas iemaksās, kas ieviesušas nodokļu atļaušanu (*amnesty*); pagaidu un pastāvīgās reformas; reformas, kuru rezultātā ieviestas izpildes un uzraudzības procedūras; mērķtiecīgas un bezmērķīgas reformas; reformas, kurās tika iesaistīti sociālie partneri.

Pētījumā izmantota aprakstošā statistika (*descriptive statistics*) un regresiju analīze.

Aprakstošās statistikas rezultāti atklāj, ka, neskatoties uz veiktajiem mēģinājumiem Eiropā samazināt nodokļa slogu darbspēkam, tas joprojām ir ļoti augsts. Tas izskaidrojams ar faktu, ka vērojamas pretējas tendences ES dalībvalstīs. Dažas valstis (Dienvidēiropā) ir palielinājušas darbspēka nodokļus, citas (galvenokārt Ziemeļēiropā un Austrumeiropā) ir samazinājušas nodokļu slogu, kamēr kontinentālā Eiropa nav būtiski mainījusi nodokļu slogu darbspēkam. Pētījumā secināts, ka kopējais nodokļu slogs no 2000. līdz 2009. gadam ir palielinājies.

Regresijas analīzes rezultātā secināts, ka darbspēka nodokļu politikas ietekme uz bezdarba līmeni, nodarbinātības līmeni, pasivitātes (*inactivity*) līmeni darba tirgū un darba stundu skaita izmaiņām nedēļā, ir ļoti vāja. Viens vai divi gadi ir nepieciešami, lai konstatētu politikas ietekmi uz valsts makroekonomisko situāciju. Spēcīgāka un lielāka ietekme ir konstatējama, ja analizē sievietes darbspēku.

Veiktās IIN reformas attiecībā uz darbspējīgām sievietēm, ir palielinājušas viņu nodarbinātības līmeni un vidējo darba stundu skaitu, kā arī samazinājušas pasivitātes līmeni. Nav zinātnisku pierādījumu, ka Eiropas reformas, kas virzītas uz jauniešu darbspēka aktivizēšanu, ir bijušas rezultatīvas.

Attiecībā uz nabadzību pētījumā secināts, ka darbspēka nodokļu reformas nav statistiski nozīmīgas. Ienākumu nevienlīdzība, kas mērīta pēc Džini koeficienta, neietekmējas no darbspēka nodokļu izmaiņām.

Izņēmums ir, pētot nevienlīdzību dažādās iedzīvotāju vecuma grupās: pozitīva korelācija vērojama jaunākajā vecuma grupā (16 – 30 g. v.).

Pētījuma rezultātā izteikti vairāki priekšlikumi:

1. Nodokļu politikai ir tikai neliela loma darba tirgus rezultātu ietekmēšanā, salīdzinot ar efektīvākiem politikas pasākumiem, kā piemēram, sarunām par koplīguma kārtību (*wage bargaining arrangements*), naudas un citiem pārskaitījumiem (*in-kind transfers*), darbā iekārtošanas pasākumiem (*placement services*), apmācības programmām un atbalstu ģeogrāfiskajai mobilitātei.
2. Izmantojot nodokļu politiku darba tirgus rādītāju uzlabošanas nolūkā, ieteicams to virzīt uz konkrētu darbinieku grupu (precētas sievietes, vientuļās mātes, maz izglītoti indivīdi).
3. Ir efektīvāk izmantot nodokļu politiku, lai ietekmētu nostrādāto stundu skaitu, nevis lai ietekmētu darbspējīgo iedzīvotāju lēmumu iesaistīties darba tirgū.
4. Nodokļu sloga pārbīde no darbspēka ienākumiem uz patēriņa nodokļiem var būt daļa no nodarbinātības veicināšanas stratēģijas, taču ir jāizsver iespējamās negatīvās sekas.

Arpaia A., Carone G. (2004)²² pētījumā analizēta mijiedarbība starp darbaspēka nodokļiem un darbaspēka izmaksām, modelējot algu veidošanos dinamikā. Pētnieki pārbauda, vai darbaspēka nodokļu sadalījums starp darba devēju un darba ņēmēju ietekmē darbaspēka izmaksas īstermiņā un ilgtermiņā, un vai centralizētai sarunu vešanai par algām (*bargaining systems*) ir labāki rādītāji nodarbinātības aspektā, salīdzinot ar decentralizētām sistēmām. Pētījuma izlase aptver 15 ES dalībvalstis.

Nodokļa kīļa (*tax wedge*) analīzē izmantota aprakstošā statistika (*descriptive statistics*) (laika periods no 1980. līdz 2000. gadam). Savukārt modelēšanā par nodokļu slogu un sarunu vešanu par algu izmaiņām (*bargaining systems*) izmantotas ekonometriskās metodes.

Saskaņā ar aprakstošās statistikas analīzes rezultātiem pastāv būtiskas atšķirības nodokļu slogā starp ES dalībvalstīm laika periodā no 1980. līdz 2000. gadam, tai skaitā nodokļa sloga sadalījumā starp darba devējiem un darba ņēmējiem. Kopumā valstīs, kur ir augstākais darbaspēka nodokļa slogs, ir arī augstākās sociālās apdrošināšanas iemaksas, kas 2000. gadā variēja no 30% līdz nedaudz mazāk kā 40% darbaspēkam lielākajā daļā Eiropas valstu.

Analīze apstiprina, ka pastāv korelācija starp nodarbinātības līmeni un nodokļu slogu konkrētas valsts ietvaros, taču starpvalstu (*cross-country*) kontekstā korelācija starp bezdarba līmeni un nodokļu slogu nav būtiska. Tas nozīmē, ka bezdarba līmenis ne vienmēr ir augsts valstīs, kur ir augsts nodokļu slogs, taču lielākajā daļā gadījumu tam ir tendence būt augstākam pēc darbaspēka nodokļu pieauguma.

Attiecībā uz algas izmaiņām, konstatēts, ka ir vērojamas nelielas algu izmaiņas īstermiņā, taču jāuzsver, ka pārejas periods uz ilgtermiņu var būt ļoti garš, tādējādi īstermiņa ietekme var būt ilgstoša. Var secināt, ka īstermiņā nodokļu sloga pieaugums ietekmē darbaspēka izmaksas un tādējādi arī nodarbinātību, lai gan ierobežoti. Pētnieku aprēķini liecina, ka darbaspēka nodokļu pieaugums par 1% vienlaikus izraisa 0,1% pieaugumu reālajās darbaspēka izmaksās. Savukārt līdzīgi kā citu autoru pētījumos konstatēts, ka ilgtermiņā nodokļu slogs bezdarbu neietekmē.

Pētījums ļauj secināt, ka, pirmkārt, nodokļu politikai ir ierobežota ietekme uz bezdarba līmeņa līdzsvarošanu. Tomēr ilgtermiņa ietekme no nodokļu politikas izmaiņām attiecībā uz neto darba algām var dot būtisku ietekmi uz darbaspēka piedāvājumu konkrētās iedzīvotāju grupās, kas vairāk reaģē uz izmaiņām darbaspēka nodokļu likumdošanā. Taču kopumā pētījumā secināts, ka nodokļa sloga samazināšana ne vienmēr var izraisīt lielu ietekmi uz darbaspēka izmaksām un tādējādi uz nodarbinātību un bezdarbu.

Nodokļu sloga sastāvs (*composition*) ir būtisks tikai īstermiņā. Pāreja no darba devēja uz darba ņēmēja sociālās apdrošināšanas iemaksām var sekmēt darbaspēka izmaksu samazināšanos tikai īstermiņā. Saskaņā ar pētnieku aprēķiniem, vidējā ienākuma nodokļa likmes samazināšana kopā ar darbinieku sociālās apdrošināšanas iemaksu pieaugumu var būt iespēja, gan lai samazinātu reālās darbaspēka izmaksas, gan uzlabotu saikni starp iemaksām un pabalstiem.

Brunello G., Parisi M. L., Sonedda D. (2002)²³ pētījumā analizēta empīriskā saikne starp darbaspēka nodokļiem un algu pirms nodokļiem (*pretax wage*) Itālijā.

---

²² Arpaia A., Carone G. (2004) Do labour taxes (and their composition) affect wages in the short and the long run? European Economy, Economic Papers No. 215. p. 59.

²³ Brunello G., Parisi M. L., Sonedda D. (2002) Labour Taxes and Wages: Evidence from Italy. CESifo Working Paper No. 715 (4). p. 29.

Empīriskajā pētījumā pamatā ir matemātiski aprēķini, kuru pamatā ir algas vienādojums (tajā ietverta stundas samaksa pirms nodokļiem (*pretax hourly wage*), sociālo apdrošināšanas iemaksu nodokļa slogs, vidējais ienākumu nodoklis, bezdarba līmenis).

Pētījumā izmantoti aptaujas dati par ienākumiem un labklājību Itālijas mājsaimniecībās no 1993. līdz 1995. gadam (Itālijas bankas pētījums) un grupēti dati par garāku laika periodu (1977. – 1995.).

Pētījumā pierādīts, ka izmaiņas darbaspēka nodokļus regulējošajos normatīvajos aktos (gan vidējas, gan robežnodokļa izmaiņas), būtiski ietekmē atalgojumu. Pētījumā konstatēts, ka pozitīva ietekme uz algu pirms nodokļiem (*pretax wages*) ir raksturīga augstākam ienākumu robežnodoklim (*marginal income tax rate*), kas nesakrīt ar daudzu autoru iepriekš veikto pētījumu rezultātiem (tajos parasti konstatēta negatīva ietekme). Turklāt pētījumā pierādīts, ka pastāv būtiskas atšķirības starp darbaspēka nodokļiem un algu pirms nodokļiem (*pretax wages*) dažādās iedzīvotāju vecuma grupās.

Standartizētā darba tirgus modelī konstatēts, ka būtiskas izmaiņas algās ietekmē arī bezdarba līmeni un nodarbinātību. Nodokļa progresivitātes pārvietošana no jauniešiem uz pieaugušajiem varētu samazināt jauniešu bezdarbu.

Pētījuma rezultāti attiecībā uz darbaspēka nodokļu progresivitāti un bezdarbu sakrīt ar citu autoru iepriekš veiktajiem pētījumiem. Tā piemēram, F. Daveri un G. Tabellini (2000) norāda, ka darbaspēka nodokļi ietekmē bezdarbu relatīvi vairāk tādās valstīs kā Itālija, ko raksturo vidēja centralizācijas pakāpe sarunu vešanā par algām. G. Brunello u. c. (2001) atklāj, ka ilgtermiņā sakarība starp reģiona vidējo darbaspēka ķīli un reģionālo bezdarba līmeni ir liela un būtiska.

Pētījums pierāda, ka nodokļu politika var būt efektīva, turklāt labāka rezultāta sasniegšanai tā ir jāvirza kopā ar citiem nodokļu instrumentiem (vidējo ienākumu un sociālās apdrošināšanas iemaksām), proti, tiem jādarbojas saskanīgi.

Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijas (*OECD*) 1995.gada pētījumā²⁴ analizēts, kā darbaspēka nodokļu izmaiņas ietekmē nostrādāto darba stundu skaitu un darbaspēka iesaistīšanos darba tirgū. Mērķa sasniegšanai pētītas precētas sievietes un vientuļie vecāki. Tas pamatojams ar faktu, ka saskaņā ar zinātniskajiem pētījumiem, precētas sievietes veido tādu grupu, kas būtiski reaģē uz nodokļu stimuliem, savukārt vientuļie vecāki tiek izdalīti, jo tie bieži ir pakļauti īpašiem nodokļu atvieglojumiem, turklāt viņiem ir ierobežotas iespējas attiecībā uz citiem ienākumu veidiem.

Pētījums pamatojas uz Lielbritānijā labi dokumentētām nodokļu reformām un tām atbilstošiem datiem. Pētāmais laika periods ir no 1980. līdz 1990. gadam.

Pētījumā izmantota modelēšana (simulācija), lai noteiktu nodokļa reformu ietekmi uz pētāmajiem rādītājiem.

Pētījumā, izmantojot modelēšanu, konstatēts, ka precētas sievietes visvairāk reaģē uz nodokļu izmaiņām, mērot normālā sistēmā (*normal framework*).

Attiecībā uz darbaspēka piedāvājuma izmaiņām konstatēts, ka dažas no veiktajām reformām veicina līdzdalību darba tirgū (piemēram, izmaiņas pabalstu sistēmā), bet citas sekmē jau esošā darbaspēka vēl aktīvāku nodarbinātību (ienākumu nodokļa samazināšanās).

---

²⁴ Blundell R. W. (1995) The Impact of Taxation on Labour Force Participation and Labour Supply. OECD Jobs Study Working Papers, No. 8, OECD Publishing. p. 33.

Berger T., Everaert G. (2010)²⁵ pētījumā analizēta darbaspēka nodokļu ietekme uz bezdarbu, izmantojot ikgadējos novērojama rādītājus par periodu no 1970. līdz 2005. gadam par 16 OECD valstīm. Pētījuma aktualitāte pamatojama ar faktu, ka bieži norit zinātniskas diskusijas, ka darbaspēka nodokļu samazināšana sekmēs bezdarba mazināšanos, taču tam trūkst empīriskā pamatojuma. Lai novērstu situāciju ar atšķirīgiem rādītājiem valstu starpā, tās ir sagrupētas pēc līdzīgām darba tirgus institūcijām, izdalot 3 grupas: anglosakšu valstis, Eiropas valstis un Ziemeļvalstis.

Pētījumā izmantots Maddala un Wu paneļa vienības saknes (*panel unit root*) tests un kointegrācijas testi (*cointegration tests*).

Bezdarba līmeņa rādītāji ņemti no OECD *Economic Outlook*. Darbaspēka nodokļu likme aprēķināta pēc Mendoza-Razina-Tezara (*Mendoza-Razin-Tezar*) pieejas, izmantojot ES AMECO datu bāzi. Aprēķina pamatā ir attiecība starp darbaspēka nodokļa ieņēmumiem, t. sk. sociālajām iemaksām, un ar nodokli apliekamo pamatsummu (*taxable base*).

Pētījuma autori uzskata, ka darbaspēka nodokļi un bezdarbs ir atkarīgs no algu noteikšanas iestādēm konkrētā valstī, kas ir atšķirīgas pētāmajās valstīs. Tādēļ pētnieki apvieno valstis grupās ar līdzīgām institūcijām darba tirgus regulēšanas aspektā.

Pirmā grupa (NORDIC) – Austrija, Dānija, Somija, Zviedrija. Šīs valstis raksturo spēcīgas arodbiedrības un sarunu vešana par algām (*wage bargaining*) norit centrālā līmenī un to koordinācija ir augstā līmenī.

Otrā grupa (EUCON) – Beļģija, Francija, Vācija, Itālija, Nīderlande, Portugāle, Spānija un Grieķija. Šo grupu raksturo fakts, ka algas tiek noteiktas vidējā līmenī bez stingras koordinācijas. Šādā vidē arodbiedrības var izmantot savu rīcības brīvību, lai novirzītu darbaspēka nodokļu slogu uz darba devējiem.

Trešā grupa (ANGLO) ietver Japānu, Īriju, ASV un Lielbritāniju. Šajās valstīs arodbiedrības nav pietiekami spēcīgas, lai regulētu nodokļu slogu.

Pētījumā konstatēts, ka darbaspēka nodokļi un bezdarbs ir mainīgi (*non-stationary*) un nav savstarpēji saskaņoti (*cointegrated*). Tas izskaidrojams ar faktu, ka bezdarbu ietekmē arī citi būtiski faktori. Tādēļ autori izmantoja Kalmana filtru, lai novērtētu izstrādāto modeli.

Autori secina, ka darbaspēka nodokļu ietekme uz bezdarbu ir statistiski nozīmīga tikai Eiropas valstīs (EUCON grupā). Rādītājs 0,15 norāda uz samērā mērenu ekonomisko nozīmi. Tas liecina, ka samazināt darbaspēka nodokļus ar mērķi mazināt bezdarba līmeni var būt noderīgi tām valstīm, kurās raksturīgas spēcīgas arodbiedrības un decentralizētas algu sistēmas, taču efekts nedrīkst būt pārvērtēts.

Brewer M., Duncan A., Shephard A., Suarez M. J. (2006)²⁶ pētījumā analizēta nodokļa atvieglojumu ietekme. Kopš 1971. gada Lielbritānijā pastāvēja ģimenes nodokļa atlaide (*Family Credit – FC*), taču 1999. gadā tā tika aizvietota ar nodokļa atvieglojumiem strādājošām ģimenēm (*Working Families' Tax Credit – WFTC*), gandrīz dubultojot nodokļu un pabalstu atvieglojumus. Tiesības pieteikties šai programmai bija atkarīgas no nostrādāto stundu skaita algotā darbā, bērnu skaita, ienākumiem, kapitāla un bērnu aprūpes izdevumiem. Būtiskākā atšķirība starp programmām bija nodokļu atvieglojumu pieaugums WFTC programmā, īpaši ģimenēm ar mazākiem bērniem.

²⁵ Berger T., Everaert G. (2010) Labour taxes and unemployment evidence from a panel unobserved component model. *Journal of Economic and Dynamics and Control*, Vol. 34, No. 3. pp. 254 – 364.

²⁶ Brewer M., Duncan A., Shephard A., Suarez M. J. (2006) Did working families' tax credit work? The impact of in-work support on labour supply in Great Britain. *Labour Economics*, No. 13. pp. 699 – 720.

Pētījumā novērtēta WFTC ietekme uz darba tirgu, precīzāk – kā tā ietekmēja ģimeņu ar bērniem uzvedību Lielbritānijā darba tirgus kontekstā (analizētas divas grupas – vientuļo vecāku un abu vecāku ģimenes). Pētījumā izmantoti dati WFTC darbības laikā (42 mēneši), sākot no 1999. gada oktobra līdz 2003. gada martam, analizējot reformu ietekmi no dalības WFTC programmā un darbaspēka piedāvājumu.

Ietekmes novērtēšanai izmantota tuvināta otrās pakāpes polinoma (*second degree polynomial expansion*) funkcija.

Pētījuma galvenā interese bija noteikt, cik liela nozīme ir WFTC programmai uz piedāvājumu darba tirgū. Lai to noteiktu, izmantota FC/WFTC modelēšana. Pētījuma rezultātā ir pierādīta WFTC programmas pozitīvā ietekme uz darbaspēka piedāvājuma veicināšanu, īpaši attiecībā uz vientuļo vecāku ģimenēm. Reformu rezultātā vientuļo māmiņu nodarbinātība palielinājusies par 5,11 procentpunktiem, salīdzinot ar iepriekšējās programmas FC darbības laiku.

Attiecībā uz abu vecāku ģimenēm WFTC ietekmi noteikt bija sarežģītāk. WFTC programma nedaudz samazināja māmiņu nodarbinātību no abu vecāku ģimenēm (par 0,57 procentpunktiem), un nedaudz palielināja tēvu nodarbinātību – par 0,75 procentpunktiem. Ņemot vērā abu ģimeņu veidus, programma ietekmēja apmēram 81 000 darbinieku, no kuriem 2/3 ir sievietes.

Pētījumā ņemti vērā arī citi nodokļu atvieglojumu veidi, kas šajā laikā ietekmēja ģimenes ar bērniem pretējā virzienā – mazināja vecāku iesaistīšanos darba tirgū. Pētīnīki novērtē, ka kopējā ietekme no nodokļu atvieglojumiem laika periodā no 1999. gada aprīļa līdz 2003. gada martam ir šāda: nodarbinātības līmenis vientuļajām māmiņām palielinājās par 3,72 procentpunktiem un abu vecāku (vīriešu un sieviešu) nodarbinātības līmenis samazinājās (attiecīgi par 0,40 un 0,49 procentpunktiem). Kopumā tas atbilst nodarbinātības pieaugumam par 22 000 indivīdiem (1/4 no tā ir WFTC ietekme).

Ribao-Cano C., McNown R. (2005)²⁷ pētījuma mērķis bija noteikt ietekmi, rezultātu (*effect*) uz sieviešu nodarbinātību un bērnu dzimstību, ņemot vērā darbaspēka nodokļu politiku ASV – atbrīvošanu no nodokļiem par apgādībā esošām personām un nodokļu atlaides par bērnu aprūpi. Pētījuma periods bija no 1948. līdz 1997. gadam. Pētītas divas sieviešu grupas vecumā no 20 līdz 24 gadiem un no 25 līdz 34 gadiem.

Pētījumā tika izveidoti divi vienādojumi – kointegrācijas modeļi (*equation cointegrated models*), lai noteiktu dzimstības rādītājus noteiktās vecuma grupās un sieviešu līdzdalību darba tirgū. Vienādojumos ņemta vērā sieviešu alga, vīrieša ienākumu līmenis, izglītības līmenis, nodokļa atbrīvojuma lielums par apgādībā esošām personām, mainīgie, kas attiecas uz nodokļu atlaidēm par aprūpē esošiem pieņemtiem bērniem. Datu apstrādē izmantoti matemātiskie testi – ARCH tests un autokorelācijas tests (*autocorrelation*).

Pētījumā konstatēts, ka lielāka ietekme atbrīvošanai no nodokļiem par apgādībā esošām personām ir raksturīga jaunāko sieviešu grupā. Taču jāņem vērā, ka to var ietekmēt arī citi ekonomiskie faktori. Sievietes vecumā no 25 līdz 34 gadu vecumam ir mazāk elastīgas uz ekonomikas izmaiņām, tai skaitā uz darbaspēka nodokļa atbrīvojumiem.

---

²⁷ Ribao-Cano C., McNown R. (2005) The effect of tax-benefit policies on fertility and female labor force participation in the United States. *Journal of Policy Modeling*, No. 27. pp. 1083 – 1096.

Starptautiskā Valūtas fonda 2000. gada pētījumā²⁸ analizēta darbaspēka nodokļu un labklājības sistēmas ietekme uz nodarbinātību, bezdarbu un ekonomisko izaugsmi OECD valstīs. Tiek analizēti dažādi nodokļu un labklājības politikas aspekti. Pirmkārt, tiek pētīts vai augsts nodokļu slogs samazina nodarbinātību un ekonomisko izaugsmi, un palielina bezdarbu. Otrkārt, pētīts, vai darbaspēka nodokļi nesamērīgi nesamazina nodarbinātību un nepalielina bezdarbu. Treškārt, pētīts, kā progresīvā darbaspēka nodokļu sistēma ietekmē darbaspēka piedāvājumu un tādējādi iesaistīšanos darba tirgū un nodarbinātību.

Darbaspēka nodokļu politikas ietekmes mērīšanā izmantota diferencu diferences (*differences of differences*) pieeja, strukturālā darbaspēka piedāvājuma novērtēšana (*structural labor supply estimation*).

Izanalizējot dažādas teorijas, pētījumā secināts, ka augstu darbaspēka nodokļu ietekme uz ekonomisko izaugsmi un nodarbinātību ir atšķirīga, lai gan vispārējais pieņēmums ir, ka ietekme ir nelabvēlīga. Taču trūkst starpvalstu (*cross-country*) salīdzinošo pētījumu šī pieņēmuma apstiprināšanai.

Saskaņā ar teorijām tiešie darbaspēka nodokļi ietekmēs nodarbinātību un bezdarbu tikai tad, ja darbaspēka piedāvājums ir neelastīgs vai darba tirgus nav konkurētspējīgs.

Empīriskie pētījumi liecina, ka darbaspēka piedāvājuma reakcija uz nodokļu izmaiņām pilna laika pastāvīgam darbiniekam ir neelastīga.

Ir pierādījumi, ka bezdarba līmenis ir augstāks tajās OECD valstīs, kur sarunu (*bargaining*) koordinācija par algām ir vāja, turklāt augsts vidējais ienākumu aizstāšanas rādītājs (*average replacement rate*) pagarina bezdarba laiku. Tas nozīmē, ka augsti vidējie ienākumu aizstāšanas rādītāji (piemēram, liels bezdarbnieku pabalsts) darbā un ārpus darba attiecībām (bezdarba gadījumā), augsts robežnodoklis (*marginal tax rates*) (ņemot vērā ne tikai tiešās nodokļu izmaiņas, bet arī labklājības pabalstus) ietekmē darbaspēka piedāvājumu.

Pētījumā identificētas 4 iedzīvotāju grupas, kuras var ietekmēt augstas nodokļu likmes – iedzīvotāji ar augstiem ienākumiem, iedzīvotāji ar zemiem ienākumiem, kas pretendē uz strādājošā pabalstu, iedzīvotāji, kas ir tuvu pensijas vecumam, kā arī tie, kas plāno iesaistīties darba tirgū.

Autori secina, ka vāji veidota nodokļu sistēma un labklājības pabalstu struktūra var radīt būtisku ietekmi uz nodarbinātību un bezdarbu kopumā.

Alesina, A., Perotti, R. (1997)²⁹ pētījuma pamatā ir mērķis noteikt sakarību starp darbaspēka nodokļiem un darbaspēka izmaksām. Mērķa sasniegšanai izmantoti dati par 14 OECD valstīm (Austrālija, Beļģija, Kanāda, Dānija, Somija, Francija, Vācija, Itālija, Japāna, Nīderlande, Norvēģija, Zviedrija, Lielbritānija un ASV). Valstis sadalītas 3 grupās, ņemot vērā to darba tirgus centralizācijas pakāpi (*centralization of labor markets*). Pētāmais laika periods – no 1965. līdz 1990. gadam (dažām valstīm īsāks periods, ņemot vērā to datu pieejamību). No darbaspēka nodokļiem pētījumā analizētas sociālās apdrošināšanas iemaksas – gan darba devēja, gan darba ņēmēja iemaksu daļa – darba algas nodoklis un ienākuma nodoklis.

Par datu avotu izmantoti OECD valstu dati – starpnozaru datu bāze (*Intersectoral database*), ieņēmumu statistika (*Revenue Statistics*) par OECD dalībvalstīm (galvenais avots informācijai

---

²⁸ Disney R. (2000) The Impact of Tax and Welfare Policies on Employment and Unemployment in OECD Countries. International Monetary Fund Working paper, WP/00/164. p. 43.

²⁹ Alesina, A., Perotti, R. (1997) The welfare state and competitiveness. American Economic Review, Vol. 87, No. 5 (December 1997). pp. 921 – 939.

par sociālās apdrošināšanas iemaksām un darba algas nodokļiem) un *Economic Outlook Database* (tajā iegūti dati par ienākuma nodokļiem).

Pētījuma rezultāti apstiprina teorētiskās pamatnostādnes, ka izmaiņas darbaspēka nodokļos ietekmē darbaspēka izmaksas. Pēc A. Alesina (*Alesina*) un R. Perotti (*Perotti*) aprēķiniem, darbaspēka nodokļu palielināšana par 1%, darbaspēka izmaksas palielina vidēji par 0,15 %. Jāuzsver, ka pētāmo valstu grupās rādītāji ir atšķirīgi.

Pētnieki valstis klasificē vairākās grupās, par pamatu klasifikācijai izmantojot L. Kalmfora (*Calmfors*) un J. Drifila (*Driffill*) (1988) iedalījumu, ieviešot tajā nelielas korekcijas attiecībā uz Austrāliju un Franciju, un pētījumā neiekļaujot Austriju, Jaunzēlandi un Šveici. Norādītie pētnieki (*Calmfors, Driffill, 1988*) 14 valstis iedala pēc to centralizācijas pakāpes darba tirgus aspektā un sarunu vešanas par algām (vai tas notiek valsts, nozares, uzņēmumu līmenī). Var secināt, ka kopumā *Calmfors-Driffill* indekss saskan ar autoru veiktā pētījuma konceptu, tādēļ tiek tajā izmantots par pamatbāzi.

A. Alesina (*Alesina*) un R. Perotti (*Perotti*) pētījumā valstis klasificētas šādi:

- Pirmajā grupā ietilpst vairāk centralizētas valstis (Norvēģija, Zviedrija, Dānija, Somija), tajās valstij ir liela nozīme sarunu vešanā par algām.
- Otro grupu veido Vācija, Nīderlande, Beļģija, kur raksturīga vidēja centralizācijas pakāpe darba tirgus kontekstā un sarunu vešana attiecībā uz algām galvenokārt notiek nozares ietvaros (*industry-based negotiations*).
- Trešo grupu veido tādas decentralizētas valstis kā Kanāda, ASV, Japāna, Itālija, Lielbritānija, Francija un Austrālija. Tajās sarunas par algu noteikšanu galvenokārt norisinās uzņēmumu līmenī (*enterprise-level negotiations*).

Pētījumā secināts, ka visbūtiskākā darbaspēka nodokļu ietekme uz darbaspēka izmaksām ir otrās grupas valstīs (Vācijā, Nīderlandē, Beļģijā), kur ir vidēja centralizācijas pakāpe darba tirgus kontekstā, savukārt vismazākā ietekme ir trešajā valstu grupā (Kanādā, ASV, Japānā, Itālijā, Lielbritānijā, Francijā, Austrālijā), kuras raksturo decentralizēta sistēma darba tirgus aspektā un sarunu vešana galvenokārt norit uzņēmumu, nevis valsts līmenī.

Somijas bankas 1994. gadā veiktajā pētījumā³⁰ analizēta nodokļu likmju izmaiņu ietekme. Zinātniskajā literatūrā atrodams uzskats, ka, jo progresīvāka nodokļu likme, jo negatīvāku efektu tā atstāj uz darbinieku veikto darbu jeb darba intensitāti (*work effort*). To var pārbaudīt, veicot darbaspēka piedāvājuma analīzi. Tādējādi var konstatēt, ka, palielinot darbaspēka nodokļu likmes, nemainoties ieņēmumiem, darba sniegums samazinās (*work effort*), un tādējādi tas negatīvi ietekmē nodarbinātību. Taču nav pierādīts, vai tas ietekmē arodbiedrību ekonomiku (*unionized economies*), proti tādu ekonomiku, kur arodbiedrībām (*trade unions*) ir nozīmīga loma algu un nodarbinātības noteikšanā. Pētījuma autori ir pārliecināti, ka šādā ekonomikā (*unionized economies*) algas tiek noteiktas sarunu ceļā, nevis ir darbaspēka piedāvājuma un pieprasījuma līdzsvara rezultāts. Izmantojot trīs pazīstamus arodbiedrību uzvedības modeļus – monopola savienības (*monopoly union*), labi pārvaldāmo modeli (*right-to-manage*) un efektīvu sarunu modeli (*efficient bargain model*) – pētījumā analizēta progresīvās nodokļu sistēmas ietekme uz algām un nodarbinātību.

Pētījumā izmantoti trīs pazīstami arodbiedrību uzvedības modeļi – monopola savienība (*monopoly union*), labi pārvaldāmais (*right-to-manage*) un efektīvu sarunu modelis (*efficient bargain model*). Monopola savienībā arodbiedrības nosaka algu un uzņēmumi vienpusēji ietekmē nodarbinātību. Labi pārvaldāmajā (*right-to-manage*) modelī nodarbinātību vienpusēji

³⁰ Koskela, E., Vilmunen J. (1994) Tax progression is good for employment in popular models of trade union behaviour. Bank of Finland discussion papers, No. 3. p. 23.

ietekmē uzņēmumi, bet algas nosaka sarunu ceļā starp arodbiedrībām un uzņēmumiem. Abi šie modeļi tiek daudz kritizēti, jo ir neefektīvi no līdzsvara viedokļa. Efektīvu sarunu modelis (*efficient bargain model*) ir sākuma punkts efektīvam sarunu modelim, kurā arodbiedrības var vienoties gan par nodarbinātību, gan darba algām.

Pētījuma rezultāti sniedz atšķirīgus rezultātus no citiem zinātniskajiem pētījumiem. Proti, darbaspēka nodokļu pieaugums samazina algas un veicina nodarbinātību visos 3 pētāmajos arodbiedrību modeļos.

- Monopola savienības (*monopoly union*) arodbiedrības modelī darbaspēka nodokļu pieauguma rezultātā, pateicoties darbaspēka pieprasījumam, samazināsies algas un palielināsies nodarbinātība. Tas nozīmē, ka nelielo nodokļa pieaugumu kompensēs paši darbinieki. Tādējādi tas būs izdevīgi arodbiedrībām, kas vēlēsies panākt lielāku nodarbinātību par zemāku algu pēc nodokļu nomaksas (*after-tax wage rate*). Autori secina, ka šajā arodbiedrības modelī nodokļu progresija ir izdevīga nodarbinātības veicināšanai.
- Labi pārvaldāmajā (*right-to-manage*) modelī algas likmi nosaka sarunu ceļā starp arodbiedrību un uzņēmumiem, tomēr nodarbinātību joprojām vienpusēji nosaka uzņēmumi. Tas nozīmē, ka darbaspēka nodokļu izmaiņu rezultātā situācija būs līdzīga kā monopola savienības gadījumā, proti, darbaspēka nodokļu pieaugums tiks kompensēts no darbinieku puses.
- Efektīvu sarunu modelī (*efficient bargain model*) noteikt darbaspēka nodokļu palielināšanās ietekmi uz pētāmajiem rādītājiem (nodarbinātību un algas likmi) ir sarežģītāk, tomēr, veicot atbilstošus matemātiskos aprēķinus, autori secina, ka arī šajā arodbiedrību modelī darbaspēka nodokļu pieaugums samazinās algas un palielinās nodarbinātību.

Kopumā pētnieki norāda, ka darbaspēka nodokļu sistēmas izmaiņas ietekmē nodarbinātību un darba algas likmi (*wage rate*).

Starptautiskā Valūtas fonda 1992. gada pētījumā³¹ pārbaudīta darbaspēka nodokļu (*tax-push*) ietekme uz darbaspēka izmaksām deviņās Rietumeiropas valstīs laika periodā no 1960. līdz 1988. gadam. Pētījumā ņemtas vērā darbaspēka nodokļu reformas, kas veicinājušas darbaspēka nodokļu pieaugumu vai samazināšanos.

Pētījumā izmantots matemātiskais modelis, lai noteiktu darbaspēka nodokļu ietekmi uz darbaspēka izmaksām. Ir izveidots teorētisks mikroekonomikas modelis, no kura attiecīgi tiek atvasināts makroekonomikas līmenī testējams modelis par algu izmaiņām, ko rada izmaiņas darbaspēka nodoklī. Algu izmaiņu izskaidrošanai izmantoti divi galvenie mainīgie: nodokļu progresija (*progressivity*) (to ietekmē tiešie darbaspēka nodokļi) un kompensācijas rezultāts (*compensation effects*) (to ietekmē netiešie nodokļi un sociālās apdrošināšanas iemaksas). Kompensāciju un nodokļu progresijas efekts var būt pozitīvs, neitrāls vai negatīvs.

No pētījuma izriet 3 likumsakarības:

- Kopumā mazās un atvērta tipa ekonomikās (*open economies*) – tādās kā Dānija, Austrija un Nīderlande – var konstatēt nenozīmīgu kompensāciju (*negligible compensation*) un progresivitātes efektu.

---

³¹ Padoa-Schioppa F. (1992) Across-Country Analysis of the Tax-Push Hypothesis. International Monetary Fund, Working Paper No. 11. p. 57.

- Lielākās, mazāk atvērtās ekonomikās, netiešo un tiešo nodokļu un sociālās apdrošināšanas nodokļa likmes paaugstināšana rada darbaspēka izmaksu pieaugumu ilgtermiņā (izņēmums ir Lielbritānija un Itālija).
- Visās valstīs konstatējama nodokļu samazināšanās 20. gs. 70. gadu beigās un 80. gadu sākumā. Tas izskaidrojams ar izmaiņām fiskālajā politikā un progresīvā nodokļa samazināšanu.

Kopumā pētījumā hipotēze par nodokļu ietekmi (*tax-push*) uz darbaspēka izmaksām ir daļēji pierādīta, proti darbaspēka nodokļi ietekmē darbaspēka izmaksas. Saskaņā ar autoru aprēķiniem nodokļu ķīla palielināšana par 1% darbaspēka izmaksas palielina vidēji par 0,14%. Taču jāuzsver, ka nodokļu ietekme (*tax-push*) atšķiras dažādās valstīs un laika periodos un ir atkarīga no valstu nodokļu politikas.

Zinātniskajā literatūrā bieži ilgtermiņa bezdarbs tiek skaidrots ar faktu, ka ir augstas darbaspēka izmaksas, turklāt tiek pamatots, ka darbaspēka nodokļu samazināšana var mazināt algu spiedienu (*wage pressure*) darba devējam un tādējādi samazināt bezdarba līmeni. Lai izpētītu algu veidošanos, Hoel M. (1990)³² izmanto algu efektivitātes (*efficiency wage*) teoriju. Tā pamatojas uz diviem pieņēmumiem: darba algas likmei ir pozitīva ietekme attiecībā uz uzņēmuma peļņu (augstāka darba alga uzlabo darbinieku sniegumu, kā rezultātā palielinās uzņēmuma peļņa), bet ir arī papildus negatīvā ietekme, kas attiecas uz tiešajām izmaksām (lielāka darba alga var samazināt atlaišanas likmi, samazināt izdevumus apmācībām, kā arī palielināt pretendentu skaitu uz vakancēm). Darba algu efektivitātes modelī pieņem, ka uzņēmumi vienpusēji nosaka algas, līdzsvarojot negatīvos augsto algu izmaksu efektus ar pozitīvajiem rezultātiem.

Pētījuma mērķis ir izpētīt, kā robežnodokļa (*marginal*) un vidējās darbaspēka nodokļu izmaiņas ietekmē darba samaksas algu efektivitātes teorijas kontekstā.

Pētījumā izmantots matemātiskais modelis, kas pamatojas uz algu efektivitātes teoriju (*efficiency wage model with taxes*).

Pētījumā pierādīts, ka darbaspēka nodokļu samazināšanās ne vienmēr veicina bezdarba samazināšanos.

Pētījumā tika veikti aprēķini, pieņemot, ka robežnodokļu likmes (*marginal tax rates*) tiek samazinātas, bet vidējās darbaspēka nodokļu likmes paliek nemainīgas. Šādām nodokļu izmaiņām var būt vairākas sekas. Proti, nav sagaidāms, ka tā rezultātā samazināsies algas un samazināsies bezdarba līmenis. Tieši pretēji, pētījuma rezultāti pierāda, ka šādas nodokļu izmaiņas nepārprotami palielinās algas un veicinās bezdarba līmeņa celšanos.

Lockwood B., Manning A. (1993)³³ pētījumā analizēta progresīvās nodokļu sistēmas ietekme uz algām. Pētnieki uzskata, ka robežnodokļa (*marginal*) un vidējās nodokļu likmes izmaiņas var atstāt atšķirīgu ietekmi uz algām. Jo īpaši spēcīgs efekts ir situācijā, kad palielina robežnodokli (*marginal*), kas attiecīgi samazina algu pirms nodokļu nomaksas un tādējādi samazina bezdarba līmeni. Savukārt vidējā nodokļa palielināšana parasti rada pretēju efektu. Ilgtermiņā tas var radīt situāciju, ka robežnodokļu sistēma atstāj lielāku efektu uz bezdarba līmeni, salīdzinot ar vidējo nodokļu sistēmu (*average level of taxation*).

³² Hoel M. (1990) Efficiency wages and income taxes. Journal of Economics, Vol. 51, No. 1. pp. 89 – 99.

³³ Lockwood B., Manning A. (1993) Wage setting and the tax system: theory and evidence for the United Kingdom. Journal of Public Economics, 52. pp. 1 – 29.

Pētījumā analizēta situācija Lielbritānijā, kur darbaspēka nodokļu sistēma ir ļoti neproporcionāla (*non-proportional*). Piemēram, pēc 1950. gada robežnodoklis (*marginal*) “tipiskam” vīriešu strādniekam (vidējie ienākumi, precējies, divi bērni) bija apmēram 20%, taču tajā pašā laikā vidējais nodoklis nekad nepārsniedza 6%, ņemot vērā dāsnos atvieglojumus par bērniem un zemās nodokļu likmes attiecīgās grupas pārstāvim (*low-rate tax bands*). Šis rādītājs pēdējos gados ir samazinājies (*narrowed*), taču tāpat 1987. gadā vidējam vīriešu strādniekam (vīrietim, kurš ir precējies, ar diviem bērniem) robežnodokļa un vidējā nodokļu likme bija 36% un 18%.

Pētījumā izmantoti Lielbritānijā uzkrātie dati par laika periodu no 1954. līdz 1987. gadam.

Pētījumā izmantots matemātiskais modelis, ar kuru analizēti nosacījumi, kas ietekmē algu veidošanos.

No pētījuma izriet vairāki secinājumi:

- Robežnodokļu palielināšana samazina algu spiedienu (*wage pressure*) (mērot kā patērētāja algu pret noteikto bezdarba līmeni).
- Vidējo darbaspēka nodokļu pieaugums palielina spiedienu darba algām.

Pētnieki uzskata, ka, pirmkārt, ja ir nepieciešams samazināt algu spiedienu (*wage pressure*) (un tādējādi dabisko bezdarba līmeni), efektīvāk izmantot stingri izteiktu progresīvo nodokļu sistēmu. Piemēram, zemos bezdarba rādītājus Skandināvijas valstīs var izskaidrot ar progresīvo nodokļu sistēmu par spīti tam, ka parasti par šo nodokļu sistēmu valda pretēji uzskati.

Otrkārt, pētnieku izstrādātais modelis paredz, ka Lielbritānijas darbaspēka ienākumu nodokļu sistēma neveicina vienmērīgu ieņēmumu sadalījumu, proti, nav labvēlīga mazāk pārtikušajiem. Tieši pretēji, nodokļu sistēma tiecas palielināt ieņēmumus tiem, kas pelna vairāk. Lai radītu vienlīdzīgāku nodokļu sistēmu, jārada krasāka likmju gradācija (*steeper graduation*) progresīvajā nodokļu sistēmā.

Planas C., Roeger W., Rossi A. (2007)³⁴ savā pētījumā analizē darbaspēka nodokļu ietekmi uz bezdarbu Eirozonas valstīs. Pētāmais laika periods ir no 1970. līdz 2002. gadam. Bezdarba līmeņa rādītāji, algu lielums un darbaspēka produktivitātes rādītāji ņemti no DG ECFIN nacionālās datu bankas, AMECO.

Pētījumā analizētas 12 ES valstis, galvenokārt kontinentālās Eiropas valstis, kurās autori novēro lielāko darbaspēka nodokļu efektu. No pētījuma izslēgtas Skandināvijas valstis (izņemot Somija) un Anglo sakšu valstis, kur novērojams neliels nodokļu izmaiņu efekts.

Pētījumā pielietotas ekonometriskās metodes, kuru pamatā izmantots Filipa līknes vienādojums (*Philips curve equation*). Tika veikti aprēķini par darbaspēka nodokļu ietekmi uz strukturālo bezdarbu.

Pētījumā secināta, ka darbaspēka nodokļu likmes kopš 1970. gada ir pieaugušas gandrīz uz pusi (par 40%), kas ir iemesls bezdarba līmeņa pieaugumam. Pēc autoru aprēķiniem, nodokļa elastība attiecībā uz bezdarba līmeni ir 0,32, un darbaspēka nodokļu samazināšana var sekmēt bezdarba līmeņa samazināšanos kontinentālās Eiropas valstīs.

---

³⁴ Planas C., Roeger W., Rossi A. (2007) How much has labour taxation contributed to European structural unemployment? *Journal of Economic Dynamics and Control*, Vol. 31, No. 4. pp. 1359 – 1375.

Daveri F., Tabellini G. (1997)³⁵ pētījuma aktualitāte pamatota ar faktu, ka, pieaugot bezdarba līmenim, ekonomiskā izaugsme samazinās. Šie divi ekonomiskie rādītāji ir saistīti, jo tiem ir kopīgs cēlonis – pārlietu augstās darbaspēka izmaksas, kuras galvenokārt nosaka augstie darbaspēka nodokļi. Šī situācija raksturīga lielākajai daļai industriālo valstu, galvenokārt Eiropā.

Ja darba algas nosaka stingras un centralizētas arodbiedrības (*trade unions*), darbaspēka nodokļu pieaugums pārvietojas uz bruto algām (*real wage*), kas var izraisīt darbaspēka pieprasījuma samazināšanos un tādējādi veicināt bezdarbu. Tādējādi augstais bezdarba līmenis tiek saistīts ar zemiem izaugsmes rādītājiem.

Izstrādātais matemātiskais modelis paredz, ka darbaspēka nodokļu politika krasi atšķiras dažādās valstīs, kur ir atšķirīgas darba tirgus institūcijas. Pētnieki pārbauda šos pieņēmumus, analizējot 14 OECD valstis laika periodā no 1965. līdz 1991. gadam

Pētījumā izmantots OLG (Overlapping generations model) izaugsmes modelis, kurā bezdarba līdzsvaru (*equilibrium unemployment*) ietekmē monopolistiskas arodbiedrības (*monopolistic trade unions*).

Autoru aprēķini Rietumvalstīm rāda, ka bezdarba līmeņa elastība attiecībā uz darbaspēka nodokļu slogu ir ap 0,43 un darbaspēka nodokļu slogs par vairāk kā 50% ir ietekmējis bezdarba līmeņa pieaugumu Rietumeiropas valstīs.

F. Daveri un G. Tabellini savā pētījumā secinājuši, ka augstāki nodokļi palielina bruto algas, tomēr tas notiek kontinentālās Eiropas valstīs, bet nenotiek Lielbritānijā un ASV.

Autori konstatējuši, ka darbaspēka nodokļu pieaugums ir saistīts arī ar ekonomiskās izaugsmes palēnināšanos. To apstiprina Vācijas un Francijas piemērs no 1965. līdz 1975. gadam un no 1976. līdz 1991. gadam, kad darbaspēka nodokļi pieauga par 8% un 10% attiecīgajos laika periodos. Tas sekmēja IKP uz 1 iedzīvotāju samazināšanos (apmēram par 0,4% gadā) un bezdarba līmeņa pieaugumu par apmēram 3 – 5%. Kopumā Eiropā darbaspēka nodokļu pieaugums par 10% ir pielīdzināms bezdarba pieaugumam par 4% un IKP uz 1 iedzīvotāju samazinājumam par 0,4% gadā.

Ekonomikas izpētes apvienības „CESifo Group” 2004.gada pētījuma³⁶ autori pamato, ka augstajā strukturālajā bezdarbā ir vainojami gan augstie darbaspēka nodokļi, gan institucionālās vides neelastīgums. Tādēļ darbaspēka nodokļi tiek izvirzīti kā viens no būtiskākajiem nosacījumiem bezdarba līmeņa mazināšanā.

Pētījumā izmantota vispārējā līdzsvara modelēšanas pieeja (*equilibrium modelling approach*), lai noteiktu darbaspēka nodokļu izmaiņu ietekmi uz nodarbinātību un bezdarbu tādā ekonomikā, kur alga tiek noteikta arodbiedrību (*firm-union*) sarunu ceļā nozaru līmenī (*sectoral level*).

Pētījumā secināts, ka, iedarbinot vispārējā līdzsvara aprēķina modeli attiecībā uz Vāciju, darbaspēka nodoklim ir minimāla ietekme uz bezdarba līmeni Vācijā.

---

³⁵ Daveri F., Tabellini G. (1997) Unemployment, Growth and Taxation in Industrial Countries. Economic Policy, Vol. 15, No. 30. pp. 49 – 104.

³⁶ Boehringer C., Boeters S., Feil M. (2004) Taxation and Unemployment: An Applied General Equilibrium Approach. CESifo Working Paper No. 1272. p. 42.

Citā „CESifo Group” pētījumā³⁷ analizēts, kā darbaspēka nodokļu izmaiņas ietekmē darbaspēka piedāvājumu, nodarbinātību un bezdarbu.

Nodokļu politika attiecībā uz darbaspēku ir atkarīga no vairākiem faktoriem – darba tirgus institūcijām, minimālās darba algas, sarunu vešanas par algām (*wage bargaining*) un bezdarbnieka pabalstiem. Darbaspēka tirgū, kur nav konkurences, nodarbinātība samazinās, ja augstāks nodokļu slogs rada izdevīgas citas izvēles iespējas (piemēram, bezdarbu). Savukārt progresīvās nodokļu likmes (*marginal tax rates*) parasti rada izteiktākas atšķirības indivīdu vidū. Pētījumā analizēta optimāla progresīvā nodokļu sistēma saistībā ar bezdarba līmeni un to ietekmējošiem nosacījumiem.

Lai izpētītu darbaspēka nodokļu politikas ietekmi, pētījumā izmantots vispārējais līdzsvara modelis. Modeļa simulācijas atklāj vairākas sakarības starp dažādiem rādītājiem (bezdarba mazināšanos, darbinieku iesaistīšanos darba tirgū, darbaspēka piedāvājuma kvantitatīvo un kvalitatīvo pieaugumu, taisnīgu ienākumu noteikšanu).

L. Bovenbergs secina, ka sakarība starp nodokļiem un situāciju darba tirgū ir ļoti atkarīga no nenodokļu instrumentiem, piemēram, bezdarbnieku pabalstiem un normatīvajiem aktiem, kas regulē darba algas veidošanās principus. Augsti nodokļi pamatā ir saistīti ar augstāku labklājības līmeni un augstākiem pabalstiem bezdarbniekiem, kas samazina cilvēku vēlmi atgriezties darba tirgū. Viņš secina, ka izšķiroša nozīme, vai nodokļu sloga pieaugums palielinās vai nepalielinās bezdarba līmeni, ir tam, kā pieaugošais nodokļu slogs ietekmēs bezdarbniekus. Ja nodokļu pieaugums palielinās nodokļu slogu strādājošajiem, bet nodokļu slogs bezdarbniekiem nepalielināsies, tad tas var veicināt bezdarba līmeņa palielināšanos. Savukārt, ja nodokļu sloga pieaugums pasliktinās ekonomisko situāciju bezdarbniekiem, tad var sagaidīt nodarbinātības pieaugumu.

Oslo Universitātes Ekonomikas fakultātes 1999. gada pētījumā³⁸ analizēta progresīvās nodokļu sistēmas ietekme uz ekonomisko efektivitāti un vienlīdzību. Bieži zinātnieku vidū pastāv uzskats, ka jo progresīvāka nodokļu sistēma valstī, jo lielākus zaudējumus tā rada ekonomiskajai efektivitātei (Stiglitz, 1986). Turklāt progresīvajā nodokļu sistēmā ir grūti rast kompromisu starp ekonomisko efektivitāti un sociālo efektivitāti (vienlīdzību starp bagātājiem un nabagajiem valstī). Taču pētījuma autori uzskata, ka ir vismaz trīs nosacījumi, kas liecina, ka ir iespējams rast līdzsvaru starp sociālo un ekonomisko efektivitāti progresīvās nodokļu sistēmas ietvaros. Pirmkārt, zemo algu darbiniekiem (*low-wage workers*) vidēji ir elastīgāks darbaspēka piedāvājums, salīdzinot ar lielo algu darbiniekiem, kā rezultātā progresīvie nodokļi sekmē efektīvāku kopējā nodokļu sloga sadali. Otrkārt, darba tirgū, kur ir mazāka konkurence (*non-competitive labour market*) progresīvie nodokļi veicina algu mērenību (*moderation*), un tādējādi samazina bezdarba līmeni. Un, treškārt, ja algu noteicējiem ir egalitāri (*egalitarian*) mērķi (egalitārisms –princips, ka visiem cilvēkiem jādod vienādas tiesības un iespējas), tad progresīvie nodokļi var mazināt nepieciešamību samazināt algas pirms nodokļiem, un tādējādi palielināsies mazāk kvalificētā darbaspēka pieprasījums.

Pētījumā veikta teorētiskās un empīriskās literatūras analīze par darbaspēka piedāvājumu, darbaspēka nodokļiem un algu noteikšanu.

Pētījumā pierādīts, ka ar progresīvo nodokļu sistēmu ir iespējams rast kompromisu starp ekonomisko efektivitāti un vienlīdzības veicināšanu valstī.

---

³⁷ Bovenberg L. (2003) Tax policy and labour market performance. CESifo Working Paper Series No. 1035. p. 92.

³⁸ Roed K., Strom S. (1999) Progressive Taxes and the Labour Market – Is the Trade-Off between Equality and Efficiency Inevitable? Department of Economics University of Oslo. p. 37.

Nodokļu sistēmas ietekme uz sociālo efektivitāti ir atkarīga no tā, kā nodokļu reformas ietekmē darbaspēka lēmumu iesaistīties tirgū. Ja progresīvā nodokļu sistēma ir radīta ar mērķi samazināt nodokļu likmi tādiem ienākumiem, kas raksturīgi mazkvalificētiem darbiniekiem, tas varētu veicināt šādu iedzīvotāju iesaistīšanos darba tirgū. Autori norāda, ka nodokļu reformu, kuras mērķis ir sociālās efektivitātes uzlabošana, nedrīkst vērtēt tikai pēc pakāpes, cik lielā mērā tā samazina darba motivāciju (*work-disincentives*) darbiniekiem, kas strādā pilnu darba dienu. Kvantitatīvi ir daudz svarīgāk, kā šāda nodokļu reforma stimulē strādāt mazkvalificētos darbiniekus un gados vecākos darbiniekus, vienuļās māmiņas un precētās sievietes (kas zināmu iemeslu dēļ izvēlas palikt ārpus darba tirgus). Diemžēl daudzas nodokļu reformas, kas pieņemtas pēdējās desmitgadēs, darbojušās nepareizā virzienā. Samazinot robežnodokli (*marginal taxes*) bagātajiem, viņi ir kļuvuši vēl bagātāki, visticamāk nesniedzot būtisku labumu sociālās efektivitātes aspektā.

Pētījumā konstatēts, ka progresīvajai nodokļu sistēmai var būt tikai neliela ietekme uz darbaspēka robežpiedāvājumu (*marginal labor supply*), taču tai var būt būtiska nozīme attiecībā uz robežalgu (*marginal wage*) noteikšanu. Autori ir pierādījuši, ka progresīvā nodokļu sistēma (attiecīgam nodokļu līmenim) var izraisīt viduvēju jeb mērenu algu noteikšanu darba tirgū, kur ir mazāka konkurence (*non-competitive labour market*), un tādējādi tiek samazināts bezdarba līmenis.

Autori uzskata, ka efektivitāti valstī var palielināt, gan ieviešot nodokļu reformas, kas samazina ienākumu pārdali, gan ieviešot tādas nodokļu reformas, kas palielina ienākumu pārdali.

Oslo Universitātes zinātnieka Parmentier A. 2006. gada pētījumā³⁹ analizēta robežnodokļa (*marginal tax*) ietekme uz bezdarba līmeni un ekonomisko efektivitāti (*economic efficiency*). Autors uzskata, ka augsta robežnodokļa ietekme uz bezdarba līmeni ir neskaidra. Vairākas simulācijas (modelēšana), kas pielietotas pētījumā attiecībā uz Franciju, norāda, ka augstāks robežnodoklis kopumā samazina bezdarba līmeni, bet tā rezultātā samazinās sociālā efektivitāte. Modelēšanas rezultāti arī parāda, ka attiecības starp optimālu robežnodokļa likmi un darbaspēka piedāvājuma elastību nav monotonas.

Pētījuma pamatā pielietots saskaņotības modelis (*matching model*), ko izstrādājuši D. Mortensens (*Mortensen*) un C. Pissaride (*Pissarides*) (1999) un C. Pissaride (*Pissarides*) (2000).

Pētījuma rezultāti pierāda, ka ietekme, ko rada robežnodokļa palielināšana uz algām un nodarbinātību, ir nenoteikta (*ambiguous*). No matemātiskā modeļa rezultātiem autori izdaravairākus secinājumus.

Pirmkārt, samazinot *darba stundas* augstāka robežnodokļa ietekmē, samazinās uzņēmumu neto peļņa, un tādējādi samazinās uzņēmumu spēja segt izmaksas attiecībā uz brīvajām darba vietām (*vacancy costs*). Uzņēmumu kopējā peļņa ir mazāka, kā rezultātā mazāk uzņēmumu ir ieinteresēti ieiet tirgū un darbinieku iespēja pieskaņoties (*to match*) brīvajām darba vietām samazinās. Tādējādi samazinās darbinieku prasības attiecībā uz algu. Šo radīto efektu autors definē kā „plašas ekonomikas efektu” (*scale economy effect*), kas veicina standarta algu izlīdzināšanos (mērenību) (*standard wage moderating effect*) attiecībā uz robežnodokli.

Otrs efekts izriet no bezdarba līmeņa lietderības (*utility*). Pētījumā apskatīti divi pretēji gadījumi. Pirmajā situācijā– ja bezdarba lietderība ir precīzi indeksēta (*indexed*) ar neto

---

³⁹ Parmentier A. (2006) The effects of the marginal tax rate in a matching model with endogenous labor supply. Discussion Paper 2006-11 Department of Economics University of Oslo. p. 37.

algām, tad algu likme samazinās, ja robežnodoklis palielinās. Otrā situācijā– ja bezdarba lietderība ir fiksēta, tad robežnodokļa palielināšana rada nenoteiktu efektu uz algu likmi.

Pētījums pierāda, ka augstāka robežnodokļa likmes ietekme uz darbaspēka pieprasījumu un bezdarbu ir nenoteikta.

Vairākas simulācijas Francijai parāda, ka:

- sociālo efektivitāti būtiski ietekmē darba stundas;
- robežnodokļa likmes palielināšana palielina nodarbinātību, bet pasliktina sociālo efektivitāti.

Lehmus M. (2013)⁴⁰ pētījis Somijā veikto nodokļu reformu ietekmi uz nodarbinātību. Somijā darbaspēka nodokļi laika periodā no 1996. līdz 2008. gadam tika būtiski samazināti. Šajā laika posmā Somijas ekonomika strauji attīstījās, taču tajā pašā laikā arī strauji pieauga nevienlīdzība sabiedrībā. Pētījuma mērķis bija noskaidrot, cik lielā mērā darbaspēka nodokļu samazinājums no 1996. līdz 2008. gadam sekmēja nevienlīdzības palielināšanos. Pētījumā arī analizēts, kā palielinājās nodarbinātība darbaspēka nodokļu reformu rezultātā. Pētījumā konstatēts, ka darbaspēka ienākuma nodokļa samazināšana tikai nedaudz paaugstināja Džini koeficientu. Reformu rezultātā palielinājies bagātības uzkrāšanās, taču ieguvumi attiecībā uz nodarbinātību ir mēreni (*modest*), bet tajā pašā laikā vērtējami kā nozīmīgi.

Pētījumā izvirzītā mērķa sasniegšanai izmantots vispārējs dinamiskais līdzsvara modelis (*dynamic general equilibrium model*). Modelis ir adaptēts Somijas ekonomikai, īpaši darbaspēka tirgum, izmantojot mikro datus (*micro data*).

Pētījumā atklāts, ka darbaspēka nodokļu reformas laika periodā no 1996. līdz 2008. gadam ir sekmējušas nodarbinātības pieaugumu par 1,4%, kas atbilst 8,5% Somijas kopējam nodarbinātības pieaugumam šajā laika periodā. Tādējādi var secināt, ka lai gan darbaspēka nodokļa samazinājums ir sekmējis nodarbinātību, taču nodokļu reformu kopējais ieguldījums kopējā rezultāta sasniegšanā ir bijis neliels, mērens (*modest*).

Izmaiņas darbaspēka nodokļu politikā ir ietekmējušas neto darba ienākumu (*net labour incomes*) un bagātību (*wealth*) koncentrēšanos. Darbaspēka nodokļu reformas ir daļēji atbildīgas par pieaugošo nevienlīdzību Somijā. Tomēr jāuzsver, ka izmaiņas Džini koeficientā darbaspēka nodokļu samazināšanas laikā ir mērenas, no tā var secināt, ka darbaspēka nodokļu samazināšana nav bijis galvenais faktors, kas sekmējis nevienlīdzības pieaugumu.

Lai gan autori norāda, ka rezultāti jāinterpretē uzmanīgi, jo ir daži ierobežojumi matemātiskajā modelī, tomēr kopumā zinātniskais raksts sniedz ieskatu par darbaspēka nodokļu radīto ietekmi Somijā pēdējā desmitgadē un pierāda, ka darbaspēka nodokļu reformas ir radījušas mērenu, bet tajā pašā laikā nozīmīgu nodarbinātības pieaugumu Somijā, bet tajā pašā laikā ir daļēji atbildīgas par pieaugošo nevienlīdzību sabiedrībā.

Primorskas Universitātes zinātnieku 2012.gada pētījuma⁴¹ mērķis ir izvērtēt darbaspēka nodokļu ietekmi uz atšķirīgām darbinieku grupām (ņemot vērā to ienākumus un bērnu skaitu ģimenē) un darba tirgus rādītājiem (nodarbinātības un bezdarba līmeni) Eiropas Savienībā (ES), kā arī pārbaudīt, vai nodokļu ķīlis (*tax wedge*) ietekmē nodarbinātības pieaugumu ES. Pētījumā konstatēts, ka darbaspēka nodokļi ir atšķirīgi ES dalībvalstīs, un nodokļa ķīlis ir

⁴⁰ Lehmus M. (2013) Distributional and employment effects of labour tax changes in Finland. *Journal of Policy Modelling*. p. 14.

⁴¹ Dolenc P., Laporšek S. (2012) Labour Taxation and Its Impact on Employment Growth. *Managing Global Transitions*, University of Primorska, Faculty of Management Koper, Vol. 10(3). pp. 301 – 318.

augstāks jaunajās ES dalībvalstīs (izņemot Kiprā un Maltā). Regresijas analīze apstiprina statistiski nozīmīgu negatīvu sakarību starp nodokļa ķīli un nodarbinātības pieaugumu ES kopumā. Tādējādi pētnieki norāda, ka 27 ES dalībvalstīs jāsekmē nodokļa ķīla samazināšana, jo tas var dot pozitīvu ietekmi uz darbaspēka tirgu, īpaši jaunajās ES dalībvalstīs.

Lai izpētītu darbaspēka nodokļus un darba tirgus rādītājus, sākotnēji izmantota aprakstošā statistika. Tālākajā pētījumā pielietota korelācija analīze (*bivariate correlation analysis*), lai noteiktu sakarību starp nodarbinātības pieaugumu un darbaspēka nodokļiem. Lai padziļināti noteiktu nodokļa ķīla ietekmi uz nodarbinātības pieaugumu, izmantota regresijas analīze (*panel regression analysis*) par 27 ES dalībvalstīm laika periodā no 1999. līdz 2009. gadam. Darbaspēka nodokļa ķīlis pētīts dažādām darbinieku grupām (ņemot vērā to ienākumu līmeni un bērnu skaitu ģimenē), ietverot pēdējos pieejamos datus (laika periods 1999.–2010. gads).

Pētījumā analizēti darbaspēka nodokļi un darbaspēka tirgus rādītāji ES (ņemot vērā pēdējos pieejamos datus pētījuma tapšanas laikā), kā arī noteikts, vai nodokļu ķīlis ietekmē nodarbinātības pieaugumu ES dalībvalstīs laika periodā no 1999. līdz 2009. gadam.

Pētījuma rezultāti parāda, ka darbaspēka nodokļu palielināšana sekmē darbaspēka pieprasījumu un nodarbinātību, jo tas motivē darba devējus radīt jaunas darba vietas, īpaši zemo algu darbiniekiem (*low-wage workers*), kā arī palielina darbinieku motivāciju strādāt. Darbiniekiem draudzīgu algu (*employment-friendly wage*) noteikšana ir būtiska produktivitātes sekmēšanai un kopējās ekonomikas struktūras (*economic framework*) uzlabošanai ES. Vairākas ES valstis jau ir samazinājušas nodokļa ķīli (samazinot sociālās apdrošināšanas iemaksas sociāli jūtīgajām sabiedrības grupām, samazinot nodokļa sliekšni (*tax threshold*) iedzīvotāju ienākuma nodoklim, ieviešot stingākus noteikumus pašnodarbināto iemaksām, ieviešot grozījumus tiesību aktos attiecībā uz minimālo algu un sociālās apdrošināšanas iemaksām u. tml.).

Pamatojoties uz pētījuma rezultātiem, autori sniedz vairākas rekomendācijas:

- ES jāturpina iesāktā tendence attiecībā uz darbaspēka nodokļu samazināšanu, jo tas rada labvēlīgu ietekmi attiecībā uz nodarbinātību, kā rezultātā tiks veicināta produktivitātes un konkurētspējas palielināšanās.
- Autori akcentē, ka tikai nodokļu ķīla samazināšana nav pietiekama, lai palielinātu nodarbinātību, jo augsto bezdarba līmeni ES dalībvalstīs ietekmē dažādi un komplicēti faktori, t. sk. augstie bezdarbnieku pabalsti, algu noteikšanas sistēma, spēcīgas arodbiedrības, nodarbinātību ietekmējošā normatīvā bāze u. c.
- Empīriskie pētījumi apstiprina negatīvu ietekmi, ko rada augsts nodokļa ķīlis uz nodarbinātības izaugsmi visās pētāmajās iedzīvotāju grupās.

Fougere M., Harvey S., Rainville B. (2012)⁴² pētījuma mērķis ir izpētīt ietekmi uz Kanādas ekonomiku un darba tirgu, ko rada ienākumu nodokļu samazināšana tieši gados vecākiem darbiniekiem (60+), kā arī noteikt, kā šāda veida politikas iniciatīva ietekmētu gados vecāku cilvēku iesaistīšanos darba tirgū. Pētījuma aktualitāte pamatojas faktā, ka Kanādas demogrāfiskajā situācijā raksturīga iezīme ir iedzīvotāji strauja novecošanās. Pētījums parāda, ka, ietekme, ko rada pastāvīga ienākumu nodokļa samazināšana darbiniekiem, kas vecāki par 60 gadiem, makroekonomikas līmenī ir neliela. Makroekonomiskā ietekme būtu daudz lielāka, ja ienākuma nodokļa samazinājums būtu ar īslaicīgu raksturu.

---

⁴² Fougere M., Harvey S., Rainville B. (2012) What are the economic and labour effects of an income tax reduction targeted at older workers? *Economics Research International*, Vol. 2012. p. 12.

Pētījumā izmantots matemātiskais modelis – dzīves cikla noteikšanas vispārējais līdzsvara modelis (*life-cycle computable general equilibrium model*), kura pamatā izmantoti Kanādas statistikas dati.

Pētījuma rezultāti atklāj, ka būtu grūti panākt būtisku gados vecāku darbinieku piedāvājuma pieaugumu, izmantojot politikas radītus stimulus (*policy incentives*), piemēram, ieviešot ienākuma nodokļa atvieglojumus gados vecākiem cilvēkiem. Taču ietekme, ko var radīt nodokļu samazināšana, var būtiski atšķirties no tā, vai iedzīvotāji ienākumu nodokļa samazināšanai ir pastāvīgi vai pagaidu raksturs.

Pētnieki pieņem, ka visā savā dzīves ciklā cilvēki izmanto visu pieejamo informāciju racionāli, lai palielinātu savu mūža lietderību, sadalot optimāli laiku izglītībai, darbam un atpūtai. Šajā kontekstā, īstenojot pastāvīgu nodokļu samazinājumu gados vecākiem darbiniekiem, ietekme uz kopējo ekonomiku būs maza, jo gados jauni cilvēki varētu mainīt savu laika sadalījumu savas darba dzīves laikā, proti, kamēr jauni, tikmēr strādātu mazāk, bet vairāk strādātu, kad sasniegtu attiecīgo vecuma posmu, kas paredz ienākuma nodokļa atvieglojumus. Šādā gadījumā izdevīgāk būtu īstenot nodokļu samazinājumu tikai pagaidu variantā, nevis pastāvīgi. Realizējot šāda veida nodokļu politiku, jārēķinās ar zināmu starppaaudžu taisnīguma samazināšanos, ja tikai pašreizējie vidēja gada gājuma un vecākās paaudzes darbinieki varētu sagaidīt labumu no ienākumu nodokļa samazināšanās.

Kopumā pētījuma rezultāti parāda, ka nav viena politikas instrumenta, kas radītu būtisku ietekmi uz gados vecāku iedzīvotāju darbaspēka piedāvājumu. Jāizsver vairākas papildu politikas iniciatīvas, kā piemēram, produktivitātes stimulēšana, kā arī iniciatīvas, kas virzītas uz citām mērķgrupām vai marginālām (*marginal*) jeb sociāli atstumtām grupām.

Ziliak J. P., Kniesner T. J. (2005)⁴³ pēta ienākumu nodokļa ietekmi uz iedzīvotāju patēriņu un darbaspēka piedāvājumu. Pēdējās trīs desmitgades ienākumu nodokļa ietekme uz darbaspēka piedāvājumu ir bieži pētīta, taču maz analizēta ienākumu nodokļa ietekme uz izdevumiem patēriņam (*consumption expenditures*) neatkarīgi vai saistībā ar darbaspēka piedāvājumu.

Pētījumā izmantots dzīves cikla modelis (*life-cycle model*) patēriņam un darbaspēka piedāvājumam. Aprēķinos izmantoti dati par mājsaimniecībām no 1980. līdz 1999. gadam, kad notika vairākas nodokļu reformas ASV.

Pētījumā konstatēts, ka darbaspēka piedāvājums pozitīvi reaģē uz algas pieaugumu pēc nodokļu nomaksas. Autori arī secina, ka patēriņš un nostrādātās darba stundas palielinās, pieaugot neto darba algai.

---

⁴³ Ziliak J. P., Kniesner T. J. (2005) The Effect of Income Taxation on Consumption and Labor Supply. *Journal of Labor Economics*, Vol. 23, No. 4. pp. 769 – 796.

6. Metodoloģija

6.1. Teorētiskais ietvars par ietekmes kanāliem

Ietekmes kopējā shēma

Darbspēka nodokļu samazinājums var izpausties vairākos veidos un atkarībā no situācijas tautsaimniecībā var veidoties gan neitrāls kopējais ieguvums, gan pozitīvs kopējais ieguvums, gan atsevišķos gadījumos arī negatīvs kopējais ieguvums.

Neitrāls kopējais ieguvums ir situācija, kad darbspēka nodokļu izmaiņu rezultātā notiek vienkārša līdzekļu pārdale starp valsts un pašvaldību budžetiem un mājsaimniecību budžetiem. Šajā gadījumā, summējot valsts un pašvaldību budžetu izmaiņas un mājsaimniecību budžetu izmaiņas, kopējā summa ir vienāda ar nulli:

$$\Delta G + \Delta C = 0 \quad [1]$$

kur G – valsts un pašvaldību budžetu ieņēmumi;

C – mājsaimniecību ieņēmumi.

Samazinot darbspēka nodokļus, šāda situācija var veidoties gadījumā, kad nodokļu ieņēmumu samazinājums valsts un pašvaldību budžetos ir vienāds ar mājsaimniecību ieņēmumu palielinājumu. Jāatzīmē, ka neitrāla kopējā ieguvuma gadījumā var mainīties līdzekļu sadalījums starp nozarēm (piemēram, mazāk tiks iztērēts sociālām vajadzībām vai pilsētu infrastruktūrai, bet vairāk mājsaimniecību precēm).

Pozitīvs kopējais ieguvums veidojas gadījumos, kad darbspēka nodokļu sloga izmaiņu rezultātā valsts un pašvaldību budžetu un mājsaimniecību budžetu izmaiņu kopējā summa ir lielāka par nulli:

$$\Delta G + \Delta C > 0 \quad [2]$$

Piemēram, tas notiek gadījumā, kad darbspēka nodokļu samazināšanas rezultātā palielinās uzņēmumu ražošanas apjomi, palielinot arī kopējos izdevumus darbspēka atalgojumam. Šādā situācijā tiek uzskatīts, ka nodokļa samazināšana veicina ekonomikas attīstību.

Atsevišķos gadījumos kopējais ieguvums var būt izteikti pozitīvs – kad nodokļu samazināšanas rezultātā ieņēmumi valsts un pašvaldību budžetos palielinās, neskatoties uz nodokļa likmes samazinājumu:

$$\begin{aligned} \square & \Delta G + \Delta C > 0 \\ \square & \Delta G = G_2 - G_1 \\ \square & G_2 > G_1 \end{aligned} \quad [3]$$

kur G_1 – valsts un pašvaldību budžetu ieņēmumi pirms nodokļu samazināšanas;

G_2 – valsts un pašvaldību budžetu ieņēmumi pēc nodokļu samazināšanas.

Parasti šāds efekts var veidoties situācijās, kad nodokļu izmaiņu rezultātā valstī ievērojami palielinās ārvalstu investīciju apjomi. Tomēr šāda ietekme nav raksturīga darbspēka nodokļiem.

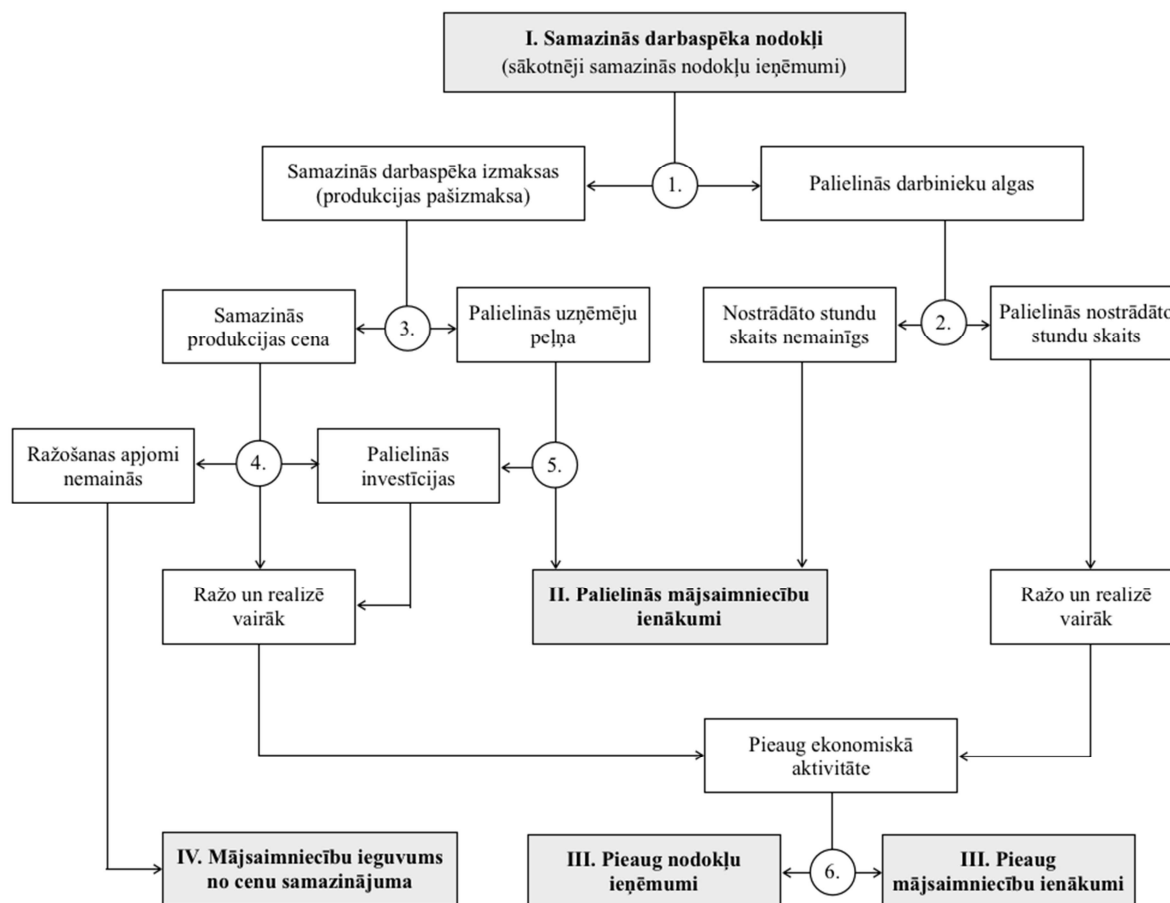
Tāpat atsevišķos gadījumos nodokļu samazināšanas rezultātā var veidoties negatīvs kopējais ieguvums, kad valsts un pašvaldību budžetu ieņēmumu izmaiņu un mājsaimniecību ieņēmumu izmaiņu kopējā summa ir mazāka par nulli:

$$\Delta G + \Delta C < 0$$

[4]

Šis nav tipisks gadījums ekonomikā, bet var veidoties atsevišķās tirgus nepilnības situācijās (piemēram, derīgo izrakteņu ieguves nozarē). Latvijas lauksaimniecībai šāda nodokļu izmaiņu izpausme nav prognozējama un līdz ar to šī pētījuma ietvaros tiks analizētas situācijas, kuru rezultātā var veidoties vai nu neitrāls kopējais ieguvums, vai pozitīvs kopējais ieguvums.

Pētījumā izmantotā darbaspēka nodokļu potenciālās ietekmes loģika ir atspoguļota shematiski (7. attēls).

7. attēls. Darbaspēka nodokļu samazināšanas potenciālās ietekmes loģika

Neitrāla kopējā ietekme veidojas situācijā, kad darbaspēka nodokļu samazinājums (I. bloks) konvertējas mājsaimniecību ienākumu palielinājumā (II. bloks).

Tāpat neitrāla kopējā ietekme veidojas situācijā, kad darbaspēka nodokļu samazinājuma rezultātā ražotāji samazina darbaspēka izmaksas (un līdz ar to pašizmaksu) un rezultātā tiek samazināta arī produkcijas cena (IV. bloks), atstājot nemainīgas gan neto algas, gan savas peļņas lielumu, gan ražošanas apjomu.

Pozitīva kopējā ietekme veidojas situācijā, kad darbaspēka nodokļu samazinājuma rezultātā (I. bloks) šī summa konvertējas mājsaimniecību budžetos, un mājsaimniecību budžetu palielinājums ir straujāks nekā vienkāršas līdzekļu pārdales no valsts un pašvaldību budžetiem gadījumā, veicinot arī nodokļu ieņēmumu pieaugumu, kas vismaz daļēji kompensē sākotnējo valsts un pašvaldību budžetu ieņēmumu samazinājumu (III. bloks).

Darbaspēka nodokļu samazināšanas rezultātā (1. ietekmes kanāla izvēles punkts 7. attēlā) var vai nu palielināties darbinieku neto algas (kopējām darbaspēka izmaksām paliekot

nemainīgām), vai samazināties kopējās darbaspēka izmaksas (darbinieku algām paliekot nemainīgām), vai arī var veidoties jaukta ietekme, daļēji palielinoties darbinieku neto algām un daļēji samazinoties darbaspēka izmaksām (turklāt tas var notikt dažādās proporcijās).

Tas, vai darbaspēka nodokļu samazināšanas rezultātā samazināsies darbaspēka izmaksas, ir atkarīgs no vairākiem faktoriem:

- kurš no darbaspēka nodokļiem vai maksājumiem tiek samazināts;
- vai darbaspēka tirgū situāciju nosaka darba ņēmēji vai darba devēji;
- cik plašu darba ņēmēju grupu nodokļa izmaiņas ietekmē – vai darbaspēka tirgū mainās kopējā līdzsvara situācija, vai arī tas skar tikai atsevišķas darba ņēmēju grupas;
- vai tiek vērtēta īstermiņa vai ilgtermiņa ietekme.

Nodokļa samazināšanas ietekmes kanālu tiešā veidā nosaka samazinātā darbaspēka nodokļa vai maksājuma veids. Ja nodokli maksā pats darba ņēmējs, tad ietekmei ir tendence izpausties caur darba ņēmēja neto atlīdzību. Ja nodokli par darbinieku maksā darba devējs un tas neietekmē darbinieka bruto algu, tad ietekmei ir tendence izpausties caur darba ņēmēja kanālu.

Ietekmes kanālu nosaka arī limitējošais faktors darbaspēka tirgū. Teorētiski darbaspēka tirgum ir jāatrodas līdzsvara situācijā (jācenšas to sasniegt), kad pieprasījums ir līdzsvarots ar piedāvājumu, bet faktiski darbaspēka tirgus pēc savas būtības ir salīdzinoši neelastīgs un inerts. Šādu darbaspēka tirgus situāciju nosaka dažādu faktoru kopums – gan psiholoģiskie faktori (piemēram, algas ir neelastīgas samazināšanas virzienā), gan juridiskie faktori (izmaiņas darba līgumos ne vienmēr var panākt pietiekami ātri), gan normatīvajos aktos noteiktie ierobežojumi (piemēram, valsts nosaka minimālās algas), gan citi faktori. Darba tirgus salīdzinošā neelastība un inertums nozīmē arī to, ka bieži vien šis tirgus neatrodas līdzsvara situācijā, un rezultātā tirgū dominē vai nu darba devēji vai darba ņēmēji. Kopumā var teikt, ka augsta bezdarba līmeņa gadījumā pastāv darba vietu deficīts un šādā situācijā tirgū dominē darba devēji – ņemot vērā konkurenci par darba vietām, ir lielāka varbūtība, ka darba devējs nevis palielinās neto darba algas, bet gan samazinās kopējās darbaspēka izmaksas, salīdzinot ar situāciju, kad darba tirgū ir darbinieku deficīts.

Tāpat ir svarīgi, cik plašu darba ņēmēju un darba devēju grupu nodokļa izmaiņas skar. Šajā gadījumā ir jāanalizē, vai mainās kopējā situācija darbaspēka tirgū, vai tikai uzlabojas situācija atsevišķām darba ņēmēju un darba devēju grupām, notiekot pārdales procesam – piemēram, darbā tiek pieņemtas citas darba ņēmēju grupas.

Ietekmes kanālu nosaka arī vērtēšanas mērogs – vai tiek vērtēta izmaiņu īstermiņa vai ilgtermiņa ietekme. Piemēram, samazinoties darbaspēka nodokļiem īstermiņā, darba devējs var pieņemt lēmumu nemainīt (nesamazināt) darbaspēka izmaksas, bet palielināt darbiniekiem neto atlīdzību. Tomēr nākamajos gados uz tā rēķina, ka neto algas ir palielinātas, turpmākais algu palielinājums nav tik straujš kā gadījumā, ja nodoklis tiktu samazināts, transformējot šo ietekmi no darba ņēmēja ieguvuma darba devēja ieguvumā. Jāatzīmē, ka situācijā, kad darba algas palielinās, ir grūti precīzi noteikt palielinājuma iemeslu – kāda daļa veidojas tirgus apstākļu ietekmē, un kāda – pateicoties nodokļa samazinājumam.

Zinātniskajā literatūrā darbaspēka nodokļu izmaiņu ietekmi pārsvarā analizē no diviem aspektiem – no darbaspēka piedāvājuma un no darbaspēka pieprasījuma – respektīvi analizējot darba ņēmēju un darba devēju uzvedību. Savukārt ietekme uz darbaspēka piedāvājumu un pieprasījumu primāri veidojas, notiekot darba ņēmēju neto atlīdzības izmaiņām un darba devēju darbaspēka izmaksu izmaiņām.

Ja ietekmi rada darbaspēka piedāvājums, svarīgi noskaidrot, vai nodokļa izmaiņas palielinās nostrādāto stundu skaitu, vai arī darbaspēka piedāvājums nepalielināsies un līdz ar to nepieaugs arī nostrādāto stundu skaits (2. ietekmes kanāla izvēles punkts 7. attēlā).

Teorētiski no darbaspēka piedāvājuma aspekta darbaspēka nodokļi var ietekmēt cilvēka lēmumu strādāt vai nestrādāt, kā arī veicamā darba apjomu – zemāku darbaspēka nodokļu likmju rezultātā palielinās neto algas, kas var radīt motivāciju nenodarbinātajiem iedzīvotājiem uzsākt darba gaitas, vai jau nodarbinātajiem - strādāt vairāk.

Ja darbaspēka piedāvājums ir limitējošais faktors un nodokļu samazināšanas (atlīdzības palielināšanas) rezultātā palielinās nodarbinātība, tad ir prognozējams ekonomiskās aktivitātes pieaugums un līdz ar to pozitīvs kopējais ieguvums. Ja nodokļu samazināšanas (atlīdzības palielināšanas) rezultātā nodarbināto skaits nepalielinās un tukšās darbavietas netiek aizpildītas, prognozējams neitrāls kopējais ieguvums.

Ietekme caur darbaspēka pieprasījumu var veidoties, pateicoties darbaspēka izmaksu samazinājumam.

Darbaspēka izmaksu samazinājums pazemina produkcijas pašizmaksu. Samazinoties produkcijas pašizmaksai, uzņēmējam ir divi galvenie rīcības varianti (3. ietekmes kanāla izvēles punkts 7. attēlā) – uzņēmējs var samazināt produkcijas cenu vai arī palielināt peļņu.

Produkcijas cenas pazemināšana ir izdevīga divos gadījumos. Pirmkārt – lai noturētos tirgū un saglabātu konkurētspēju gadījumā, ja nodokļu samazinājuma rezultātā arī pārējie uzņēmumi samazina cenas. Šāds scenārijs mēdz veidoties situācijās, kad papildus tam, ka ir darbavietu deficīts, nozarē ir arī liela konkurence un nodokļu atvieglojumi ietekmē visus savstarpēji konkurējošos uzņēmumus. Šādā gadījumā uzņēmuma ražošanas apjomi paliek nemainīgi, bet mājsaimniecību ieguvums ir lētākas preces. Tādējādi nodokļu samazināšanas rezultātā veidojas neitrāls kopējais ieguvums, notiekot naudas līdzekļu pārdalei no valsts un pašvaldību budžetiem uz mājsaimniecību budžetiem, pateicoties pazeminātām preču cenām.

Otrkārt – uzņēmējs var samazināt produkcijas cenu, lai palielinātu savas produkcijas pārdošanas apjomus. Šāds scenārijs ir loģisks gadījumā, kad nodokļu samazinājums skar tikai daļu no uzņēmējiem un situācija tiek izmantota, lai veidotu cenas konkurētspēju. Tas ir vairāk aktuāli precēm un pakalpojumiem ar augstu pieprasījuma elastību no cenas, jo šādos gadījumos labums no cenas samazināšanas ir lielāks. Atsevišķu ražotāju līmenī salīdzinoši neliels ražošanas apjomu pieaugums var veidoties bez papildus investīcijām (palielinot jaudu noslodzi), tomēr kopumā vērtējot, ražošanas apjoma palielināšana ir saistīta ar nepieciešamību pēc papildus investīcijām. Neatkarīgi no tā, vai ražošanas apjomu palielinājums tiek nodrošināts ar papildus investīcijām vai bez tām, produkcijas cenas samazināšana palielina produkcijas ražošanas apjomus un līdz ar to ekonomisko aktivitāti, veidojoties pozitīvam kopējam ieguvumam no darbaspēka nodokļu samazināšanas.

Iespējama arī situācija, kad darbaspēka izmaksu samazināšanas (produkcijas pašizmaksas samazināšanas) rezultātā uzņēmējs produkcijas cenu nemaina, bet palielina peļņu (3. ietekmes kanāla izvēles punkts 7. attēlā). Šajā gadījumā nodokļa samazināšanas ietekme ir atkarīga no tā, vai uzņēmēji šo peļņu novirzīs investīcijām un palielinās produkcijas ražošanas apjomus (jo peļņas palielinājuma rezultātā palielinās ražošanas izdevīgums), vai arī šī summa tiks novirzīta mājsaimniecību budžetos (5. ietekmes kanāla izvēles punkts 7. attēlā). Pirmajā gadījumā ražošanas paplašināšanas rezultātā pieaugs ekonomiskā aktivitāte un kopējais ieguvums būs pozitīvs. Otrajā gadījumā notiks līdzekļu pārdale no valsts un pašvaldību budžetiem uz mājsaimniecību budžetiem un līdz ar to veidosies neitrāls kopējais ieguvums.

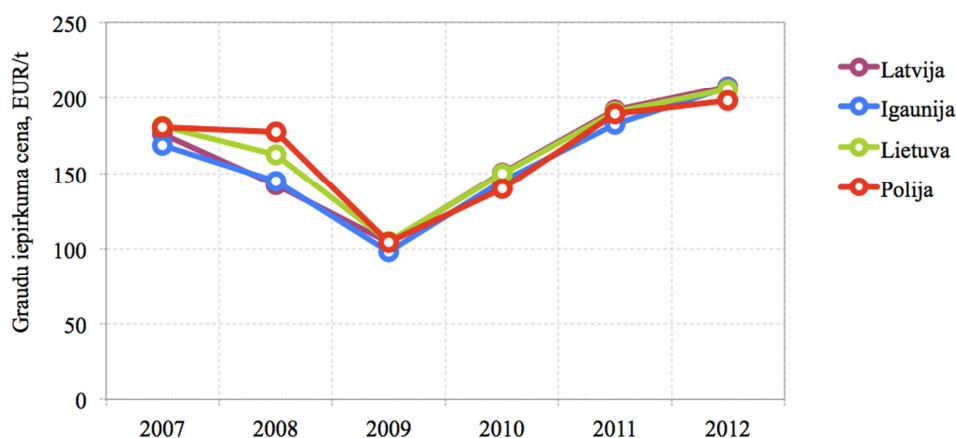
6.2. Faktisko ietekmes kanālu noteikšana

Faktisko ietekmes kanālu noteikšanai ir pielietota hipotēžu testēšanas pieeja. Vispirms ir pieņemta bāzes hipotēze: darbaspēka nodokļu samazināšanas rezultātā veidojas neitrāls kopējais ieguvums, līdzekļiem pārdaloties starp valsts un pašvaldību budžetiem un māsaimniecību budžetiem. Tālāk tiek izvirzītas trīs testējamās hipotēzes šīs bāzes hipotēzes apšaubīšanai – respektīvi, ja tiek noraidīta kāda no testējamām hipotēzēm, arī bāzes hipotēze ir uzskatāma par pilnībā vai daļēji noraidāmu.

1. Hipotēze: preču cenas lauksaimniecībā tiek noteiktas ārējo faktoru ietekmē

Latvijā lauksaimniecības preču cenas veidojas, reaģējot uz cenu svārstībām citu ES valstu (vispirms kaimiņvalstu) tirgos. Turklāt Latvija kā maza ekonomika lauksaimniecības preču cenu ziņā ir sekotāja, nevis cenu noteicēja.

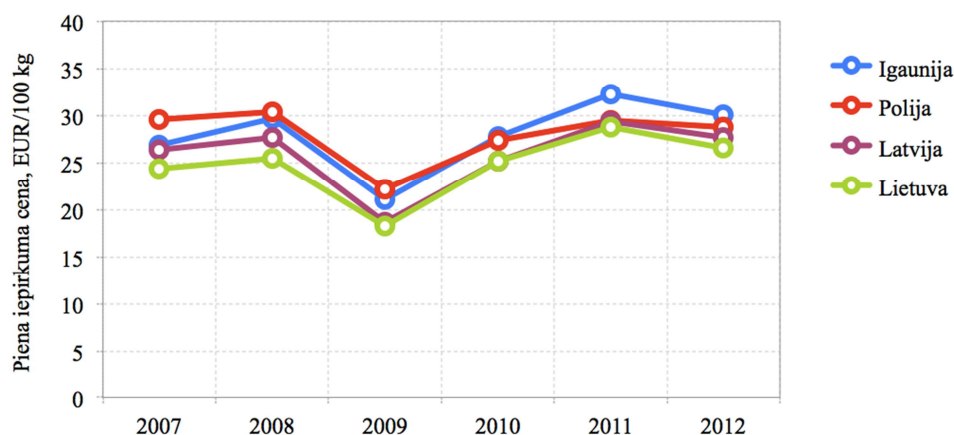
Šāda situācija ir raksturīga galvenajām lauksaimniecības preču grupām (īpaši pēdējos gados). Graudu iepirkuma cena ir cieši saistīta ar graudu iepirkuma cenām kaimiņvalstīs un graudu cenu svārstības nav saistītas ar faktisko graudu ražošanas pašizmaksu.

8. attēls. Graudu iepirkuma cenas Baltijas valstīs un Polijā 2007.-2012. gadā⁴⁴

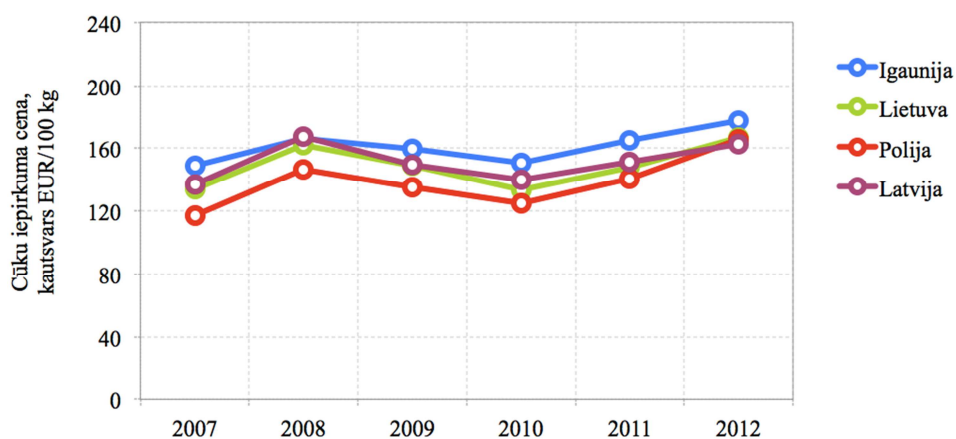
Tāpat arī piena tirgus cenu Latvijā nosaka situācija ārējos tirgos, kas ir redzams no praktiski identiskām cenu svārstībām (nelielas atšķirības pamatā ir saistītas ar sekundāriem faktoriem – tādiem kā lauku saimniecību struktūra un produkcijas kvalitāte).

⁴⁴ Nacionālo statistikas biroju dati

9. attēls. Piens iepirkuma cenas Baltijas valstīs un Polijā 2007.-2012. gadā⁴⁵

Līdzīga situācija veidojas arī cūkkopībā – redzams, ka cenām ir ļoti līdzīgas tendences Baltijas valstīs un Polijā, turklāt cenas ar katru gadu arvien vairāk izlīdzinās. Tā, 2012. gadā cūku iepirkuma cenas Latvijā, Lietuvā un Polijā bija praktiski vienādas, kaut arī ražošanas faktoru izmaksas šajās valstīs atšķiras.

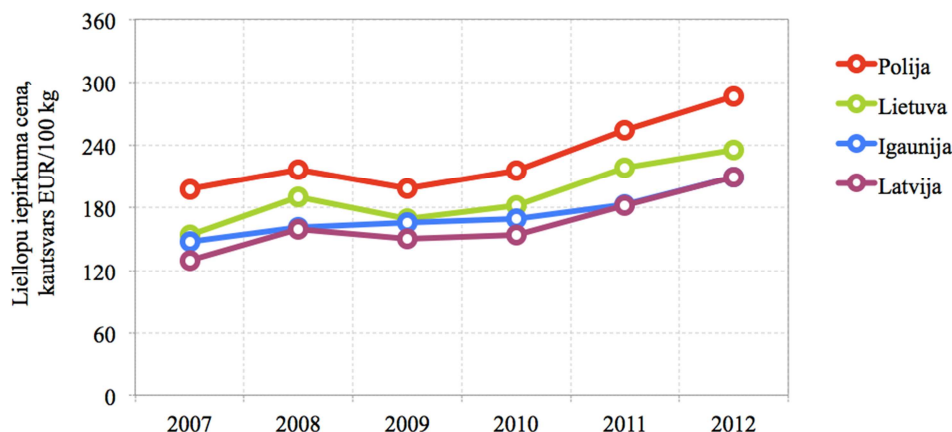

10. attēls. Cūku iepirkuma cenas Baltijas valstīs un Polijā 2007.-2012. gadā⁴⁶

Lielākas cenu atšķirības ir vērojamas liellopu gaļas sektorā, jo tās ietekmē produkcijas kvalitāte. Šajā gadījumā svarīgs ārējās ietekmes nozīmī raksturojošs rādītājs ir līdzīgas tendences, kaut arī pie atšķirīgiem bāzes līmeņiem.

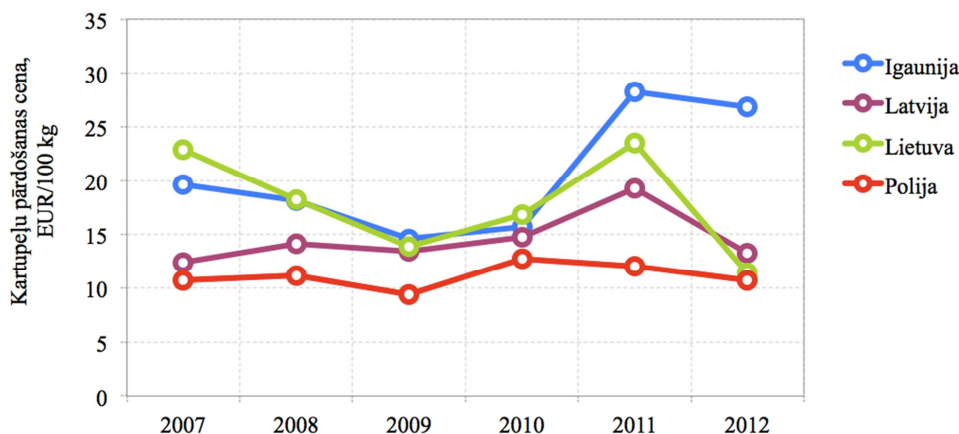
⁴⁵ DG Agri dati

⁴⁶ Nacionālo statistikas biroju dati

11. attēls. Liellopu iepirkuma cenas Baltijas valstīs un Polijā 2007.-2012. gadā⁴⁷

Atšķirīga situācija veidojas dārzeņu un augļu sektorā, kur ir lielas cenu atšķirības starp atsevišķām Baltijas valstīm un Poliju. Šo tendenci labi raksturo kartupeļu cenu izmaiņas.

12. attēls. Kartupeļu pārdošanas cenas Baltijas valstīs un Polijā 2007.-2012. gadā⁴⁸

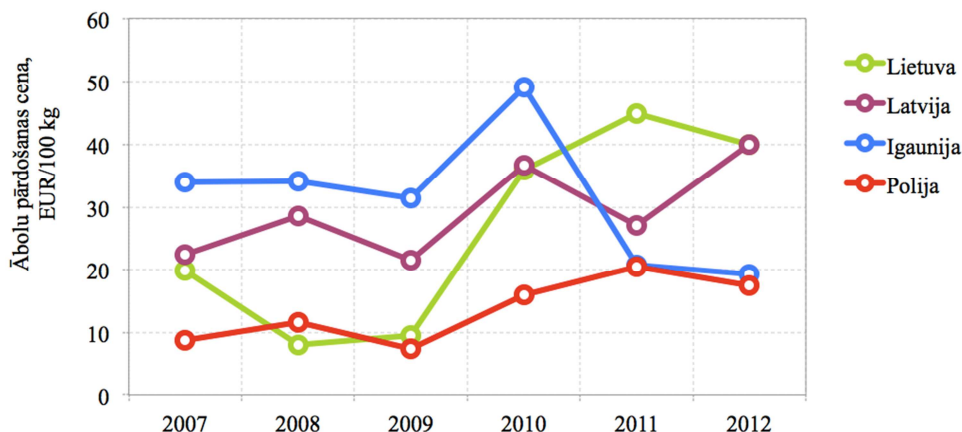
Līdzīga situācija veidojas arī nozīmīgākajai augļkopības kultūrai – āboliem. Šai produktu grupai visās valstīs ir atšķirīgs gan cenu līmenis, gan cenu svārstības.

No augļu un dārzeņu cenu svārstībām var arī secināt, ka darbaspēka izmaksas (t.sk. darbaspēka nodokļu daļa šajās izmaksās) nav nozīmīgākais faktors cenu noteikšanā, jo cenu svārstības neatspoguļo darbaspēka izmaksu svārstības nevienā no attēlos atspoguļotajām valstīm. Šajā gadījumā cenu svārstības nosaka produkcijas ražības rādītāji (kuri ir saistīti ar laika apstākļiem, kultūraugu vai mājdzīvnieku slimībām) un patērētāju pirkspēja ES tirgū.

Jāuzsver, ka tieši graudaugi, piens un gaļas produkcija ir izteikti svarīgākie lauksaimniecības produkti Latvijā. Turklāt ienesīgums no graudaugu ražošanas var būt uzskatāms par ienesīguma enkuru citiem mazāk nozīmīgiem lauksaimniecības produktiem.

⁴⁷ Nacionālo statistikas biroju dati

⁴⁸ Eurostat publiskā datubāze; Igaunijai novērtējums, balstoties uz kartupeļu vienības vērtībām un kartupeļu cenu izmaiņu indeksiem

13. attēls. Ābolu pārdošanas cenas Baltijas valstīs un Polijā 2007.-2012. gadā⁴⁹

Tas nozīmē, ka var apstiprināt hipotēzi par lauksaimniecības produktu cenu kā ārējo faktoru. Līdz ar to darbaspēka nodokļu samazināšanas rezultātā kopumā nav prognozējama ietekme uz lauksaimniecības produkcijas realizācijas cenām.

2. Hipotēze: darbaspēka nodokļu izmaiņas neatstāj vērā ņemamu ietekmi uz investīcijām

Vēsturiski Latvijā ir veiktas vairākas darbaspēka nodokļu sloga izmaiņas, kuras ir attiecināmas uz lauksaimniecības nozari. Lai noteiktu, vai darbaspēka nodokļu samazināšanas rezultātā ir veidojusies ietekme uz investīcijām lauksaimniecībā, tika veikta ekonometriskā analīze, nosakot faktorus, kuri ietekmē investīciju apjomus. Rezultātā nav konstatēta statistiski nozīmīga darbaspēka nodokļu sloga izmaiņu ietekme uz investīcijām (nedz nozarei kopumā, nedz vērtējot pēc saimniecību lieluma un specializācijas). Līdz ar to var apstiprināt izvirzīto hipotēzi, ka darbaspēka nodokļu izmaiņas neatstāj vērā ņemamu ietekmi uz investīcijām. Tiesa, tas neizslēdz iespēju, ka atsevišķu uzņēmumu investīcijas politikā šis faktors var būt nozīmīgs lēmuma pieņemšanā.

Šāds secinājums lielā mērā ir arī saistīts ar darbaspēka nodokļu salīdzinoši nelielo ietekmi uz peļņas rādītājiem. Piemēram, 2011. gadā graudaugu cenu samazinājums par 20% (kas pie pašreizējām cenu svārstībām nav īpaši lielas izmaiņas) atstātu 20 reizes lielāku ietekmi uz peļņu nekā iedzīvotāju ienākuma nodokļa maksājumu samazināšana par 5 procentpunktiem. Savukārt 2011. gadā izmaksātās LAP ieguldījumu subsīdijas kopumā bija 34 reizes lielākas nekā iedzīvotāju ienākuma nodokļa samazināšana par tiem pašiem 5 procentpunktiem.

3. Hipotēze: darbaspēka nodokļu izmaiņas neatstāj ietekmi uz darbaspēka piedāvājumu

Lai pārbaudītu šo hipotēzi, tika veikta ekonometriskā analīze par darbaspēka atlīdzības izmaiņu (absolūtās un relatīvās izmaiņas pret valsts vidējo rādītāju) ietekmi uz nodarbinātību lauksaimniecībā, nekonstatējot statistiski nozīmīgu ietekmi.

Neskatoties uz atalgojuma līmeņa palielinājumu pēdējo 10 gadu laikā, kā arī atšķirības samazināšanos starp vidējo atlīdzību lauksaimniecībā un vidējo atlīdzību valstī kopumā, nodarbinātība lauksaimniecībā ne tikai nepalielinājās, bet pat samazinājās. Tas ļauj pieņemt, ka, lai atstātu ietekmi uz darbaspēka piedāvājumu, atlīdzības izmaiņām ir jābūt vismaz ne mazākām, kā tas bija pēdējos gados. Savukārt teorētiskā maksimālā darbaspēka nodokļu sloga samazināšana var atstāt nelielu ietekmi uz darba algu (tajā skaitā neto algu). Piemēram, ja

⁴⁹ Eurostat publiskā datubāze; Igaunijai – novērtējums 2012. gadā (balstoties uz ābolu cenu izmaiņu indeksiem)

2011. gadā iedzīvotāju ienākuma nodoklis tiktu samazināts par 5 procentpunktiem, darba algas palielinājums būtu par 2,7%.

Tātad var secināt, ka analizējamo darbaspēka nodokļu izmaiņu rezultātā nav prognozējamās fundamentālas izmaiņas darbaspēka piedāvājumā un izvirzīto hipotēzi var apstiprināt.

Bāzes hipotēze

Apstiprinot visas testējamās hipotēzes, tika izslēgti visi tie ietekmes kanāli, caur kuriem varētu veidoties pozitīvs kopējais ieguvums, kā arī neitrāls kopējais ieguvums no lauksaimniecības produkcijas cenām. Tādējādi bāzes hipotēze ir apstiprināma – darbaspēka nodokļu samazināšanas rezultātā veidosies neitrāls kopējais ieguvums, kas izpaudīsies kā līdzekļu pārdale starp valsts un pašvaldību budžetiem un nozarē strādājošo māsaimniecību budžetiem. Uz šī secinājuma pamata tiek veikti aprēķini, lai novērtētu darbaspēka nodokļu samazināšanas ietekmi.

7. Aprēķinu veikšana un rezultāti

Pamatojoties uz iepriekšējā sadaļā ietvaros izdarīto secinājumu, aprēķini jāveic neitrālā kopējā ieguvuma situācijām. Kā tika atzīmēts iepriekšējā sadaļā, neitrāls kopējais ieguvums veidojas vairākās situācijās – gan darbinieku neto algu palielināšanas gadījumā, gan gadījumā, kad samazinās darbaspēka izmaksas.

Pētījumā ietvaros aprēķini tiek veikti šādiem politikas scenārijiem:

1. Scenārijs: IIN samazināšana no 24% par 1 procentpunktu un uz 20%.
2. Scenārijs: Neapliekamā minimuma palielināšana no 45 LVL uz 100 LVL.
3. Scenārijs: Darba ņēmēja un pašnodarbinātā VSAOI samazināšana par 1 procentpunktu.

Pētījuma ietvaros tiek noteikta darbaspēka nodokļu sloga samazināšanas ietekme uz:

- Darbaspēka atlīdzībām.
- Lauksaimniecības produkcijas ražotāja ienākumiem.
- Valsts budžeta ieņēmumiem.
- Lauksaimniecības produkcijas cenu un konkurētspēju.

Ņemot vērā salīdzinoši nelielas darbaspēka nodokļu sloga izmaiņas un to, ka tuvākajos gados nav prognozējamās būtiskas izmaiņas darbaspēka piedāvājumā, pieņemts, ka īstermiņa (izmaiņu veikšanas gadā) un ilgtermiņa (vairāku gadu perspektīvā) ietekme ir vienāda.

Neitrāla kopējā ieguvuma gadījumā ietekme veidosies kā pārdale starp valsts un pašvaldību budžetu ieņēmumiem no vienas puses un darbaspēka atlīdzībām un lauksaimniecības produkcijas ražotāja ienākumiem no otras puses.

Lai noteiktu ietekmes lielumu, tiek izmantoti VID dati par lauksaimniecībā nodarbināto nomaksātājiem nodokļiem 2012. gadā (4. sadaļa).

Ņemot vērā, ka pieejamie dati neļauj novērtēt katra nodokļa maksātāja situāciju, ietekmes noteikšanai tiek izmantoti papildus aprēķini.

Sakarību starp darbaspēka izmaksām, neto algu un darbaspēka nodokļiem var aprakstīt ar šādu vienādojumu palīdzību:

$$\begin{aligned} \square & \quad BA = DI \cdot (1 - DDS_{\%}) \\ \square & \quad NA = BA \cdot (1 - DNS_{\%}) - IIN \\ \square & \quad IIN = (BA \cdot (1 - DNS_{\%}) - NM - C) \cdot IIN_{\%} \end{aligned} \quad [5]$$

kur DI – darbaspēka izmaksas;

BA – bruto alga;

NA – neto alga;

IIN – iedzīvotāju ienākuma nodoklis;

NM – neapliekamais minimums;

C – ar IIN neapliekamie ienākumi, atvieglojumi, attaisnotie izdevumi (bez neapliekamā minimuma);

$IIN_{\%}$ – iedzīvotāju ienākuma nodokļa likme;

$DDS_{\%}$ – darba devēju VSAOI likme;

$DNS_{\%}$ – darba ņēmēju VSAOI likme.

Izmantojot šos vienādojumus, darbaspēka izmaksas var noteikt kā funkciju no neto atlīdzības, nodokļu likmēm un maksājamos nodokļus samazinošām summām:

$$DI = \frac{NA - (NM + C) \cdot IIN_{\%}}{(1 - DDS_{\%}) \cdot (1 - DNS_{\%}) \cdot (1 - IIN_{\%})} \quad [6]$$

Aprēķinot IIN kā funkciju no darbaspēka izmaksām, nodokļu likmēm un maksājamo nodokļu samazinošām summām, veidojas šāds vienādojums:

$$IIN = (DI \cdot (1 - DDS_{\%}) \cdot (1 - DNS_{\%}) - NM - C) \cdot IIN_{\%} \quad [7]$$

Aprēķinu vienkāršošanai daļa no vienādojuma tiek aizstāta ar X :

$$X = DI \cdot (1 - DDS_{\%}) \cdot (1 - DNS_{\%}) \quad [8]$$

Tādējādi veidojas vienādojums:

$$IIN = (X - NM - C) \cdot IIN_{\%} \quad [9]$$

Ja politikas scenārija gadījumā tiek samazināta IIN likme, tad IIN ieņēmumus raksturojošais vienādojums [9] izskatīsies šādi:

$$IIN' = (X - NM - C) \cdot IIN'_{\%} \quad [10]$$

IIN likmes samazināšanas gadījumā kopējie valsts un pašvaldību budžetu šī nodokļa ieņēmumi ir samazināmi proporcionāli:

$$\frac{IIN' - IIN}{IIN} = \frac{IIN'_{\%} - IIN_{\%}}{IIN_{\%}} \quad [11]$$

Ja politikas scenārija gadījumā tiek palielināts neapliekamais minimums, IIN ieņēmumus raksturojošais vienādojums [9] izskatīsies šādi:

$$IIN'' = (X - NM'' - C) \cdot IIN_{\%} \quad [12]$$

Līdzīgi kā [10] vienādojumā, arī šajā gadījumā var pieņemt, kā neapliekamā minimuma samazināšanas gadījumā mainīsies kopējie valsts un pašvaldību budžetu IIN ieņēmumi:

$$\frac{IIN'' - IIN}{IIN} = \frac{(NM - NM'') \cdot IIN_{\%}}{IIN} \quad [13]$$

Vienādojuma [13] forma nozīmē, ka neapliekamā minimuma palielināšana samazina IIN ieņēmumus par kopējo neapliekamā minimuma summu, kas reizināta ar IIN likmi.

Lai noteiktu darba ņēmēja VSAOI likmes samazināšanas ietekmi, ir jāņem vērā, ka dati ir pieejami kopā par darba ņēmēja un darba devēja iemaksām:

$$DNS + DDS = DI \cdot (1 - DDS_{\%}) \cdot DNS_{\%} + DI \cdot (1 - DDS_{\%}) \cdot DDS_{\%} \quad [14]$$

kur DNS – valsts ieņēmumi no darba ņēmēju VSAOI;

DDS – valsts ieņēmumi no darba devēju VSAOI.

Kopējie valsts budžeta ieņēmumi no VSAOI pēc nodokļu likmes izmaiņām, bet pie nemainīgām kopējām darbaspēka izmaksām, ir nosakāmi šādi:

$$(DNS + DDS)''' = DI \cdot (1 - DDS\%) \cdot DNS\%''' + DI \cdot (1 - DDS\%) \cdot DDS\% \quad [15]$$

Budžeta ieņēmumu starpību pēc un pirms VSAOI samazināšanas var aprēķināt pēc šādas formulas:

$$(DNS + DDS)''' - (DNS + DDS) = DI \cdot (1 - DDS\%) \cdot (DNS\%''' - DNS\%) \quad [16]$$

Savukārt no vienādojumiem [14] un [16] izriet, ka darba ņēmēju VSAOI sloga procentuālās izmaiņas var noteikt, izmantojot šādu vienādojumu:

$$\frac{(DNS + DDS)''' - (DNS + DDS)}{(DNS + DDS)} = \frac{(DNS\%''' - DNS\%)}{(DNS\% - DNS\%)} \quad [17]$$

Aprēķini politikas scenārijiem ir veikti, izmantojot datus par valsts un pašvaldību budžetu ieņēmumiem no lauksaimniecības, kā arī [11], [13] un [17] vienādojumu.

Saskaņā ar aprēķinu rezultātiem, visos analizētajos scenārijos notiks finanšu līdzekļu pārdale no valsts budžeta uz mājsaimniecību budžetiem.

1. scenārija gadījumā, kad IIN likme tiek samazināta no 24% uz 23%, kopējais valsts budžeta ieņēmumu samazinājums veidos aptuveni 445 tūkst. LVL. Tā kā saskaņā ar pašreiz spēkā esošajiem noteikumiem IIN ieņēmumi sadalās starp pašvaldību budžetiem un valsts budžetu proporcijā 4 pret 1, attiecīgi šādā proporcijā var arī prognozēt pašvaldību un centrālās valdības budžeta ieņēmumu samazinājumu – mīnus 89 tūkst. LVL valsts budžetā un 356 tūkst. LVL samazinājums pašvaldību budžetos.

Savukārt veicot IIN likmes samazināšanu uz 20%, kopējais valsts budžeta ieņēmumu samazinājums būs aptuveni 4 reizes lielāks – par 1778,6 tūkst. LVL, attiecīgi mīnus 355,7 tūkst. LVL valsts budžetā un mīnus 1422,9 tūkst. LVL pašvaldību budžetos.

2. scenārija gadījumā, kad ir paredzēta ar IIN neapliekamā minimuma palielināšana uz 100 LVL, ietekme uz kopējiem budžeta ieņēmumiem būs vislielākā – kopējais samazinājums par 2425,2 tūkst. LVL, kas attiecīgās proporcijās samazina arī valsts un pašvaldību budžetu ieņēmumus.

3. scenārijs paredz VSAOI samazinājumu un saskaņā ar aprēķinu rezultātiem likmes 1% punkta samazinājums rada ieņēmumu samazinājumu valsts sociālās apdrošināšanas fondā par 611 tūkst. LVL.

19. tabula. Budžeta ieņēmumu izmaiņas, tūkst. LVL

	1a. scenārijs (IIN 23%)	1b. scenārijs (IIN 20%)	2. scenārijs (NM 100 LVL)	3. scenārijs (VSAOI -1%p)
Centrālās valdības budžets	88,9	355,7	485,0	-
Pašvaldību budžeti	355,8	1422,9	1940,2	-
Valsts sociālās apdroš. fonds	-	-	-	611,0
Valsts budžets KOPĀ	444,7	1778,6	2425,2	611,0

Pētījuma ietvaros ir noteikts arī dažādu lauksaimnieku grupu potenciālais ieguvums katra nodokļu izmaiņu scenārija gadījumā. Analizēt scenāriju ietekmi dažāda ekonomiskā lieluma

saimniecībās, var secināt, ka ietekme uz saimniecībām zem 4 ELV ir prognozējama kā nebūtiska. Un galvenais iemesls tam – ar IIN neapliekamā ienākumu summa 2000 LVL gadā un papildus apliekamā ienākuma samazināšanas iespējas ļauj oficiāli nemaksāt IIN. Arī VSAOI summas sliekšnis šai saimniecību grupai ir salīdzinoši augsts.

1. scenārija gadījumā lielākais ieguvums ir prognozējams lielākajās saimniecībās ar ekonomisko lielumu virs 100 ELV (20. tabula). Šīs saimniecību grupas piesaistīs gandrīz 80% no kopējās ieguvuma summas.

Mazo saimniecību ieguvums ir minimāls – piemēram, saimniecību grupā ar lielumu 4 - 15 ELV visu saimniecību kopējais ieguvums veidos vien 11,6 tūkst. LVL, jo šo saimniecību ienākumi ir zemi, kā arī valstī esošās iespējas samazināt ar IIN apliekamos ienākumus (t.sk. ienākumu atbrīvojums 2000 LVL apmērā) ļauj būtiski samazināt ar nodokli apliekamo bāzi. Tāpat jāatzīmē, ka šajā saimniecību grupā ir ļoti grūti veikt kontroli, lai noskaidrotu ienākumu patieso apmēru.

2. scenārija gadījumā, palielinot neapliekamo minimumu, ieguvums pārdalīsies vienmērīgāk arī mazāku saimniecību grupā, un saimniecības ar lielumu virs 100 ELV saņems tikai 67% no kopējā ieguvuma. Šāda ietekme veidojas tāpēc, ka saimniecībās ar mazākiem ienākumiem neapliekamā minimuma summa būtiskāk samazina ar nodokli apliekamo bāzi un rada lielāku ietekmi nekā nodokļa likmes izmaiņas.

3. scenārija realizēšana līdzīgi kā pirmā scenārija gadījumā lielāku efektu radīs saimniecībās virs 100 ELV. Šādu ietekmes virzienu var skaidrot ar lielāku algoto darbinieku skaitu lielajās lauku saimniecībās.

20. tabula. Ieguvuma summas atkarībā no saimniecības lieluma, tūkst. LVL

	1a. scenārijs (IIN 23%)	1b. scenārijs (IIN 20%)	2. scenārijs (NM 100 LVL)	3. scenārijs (VSAOI -1%p)
ELV 4 – 15	11,6	46,3	142,7	37,5
ELV 15 – 25	17,6	70,3	175,4	30,8
ELV 25 – 50	20,1	80,3	211,4	46,9
ELV 50 – 100	42,3	169,0	276,8	66,5
ELV 100 – 500	146,1	584,6	836,4	190,5
ELV > 500	207,0	828,1	782,4	238,8
KOPĀ	444,7	1778,6	2425,2	611,0

Ietekmes mērogu atkarībā no saimniecību specializācijas lielā mērā nosaka tas, cik attīstīts ir katrs no lauksaimniecības sektoriem. Latvijas lauksaimniecībā spēcīgākie sektori ir laukkopība, piena lopkopība un jaukta specializācija.

Cūkkopībā, putnkopībā un dārzeņu ražošanā saimniecību struktūrā ir raksturīgi vairāki lieli uzņēmumi un liels daudzums sīko saimniecību. Tieši lielākie uzņēmumi veic apjomīgākus darbaspēka nodokļu maksājumus IIN un VSAOI veidā.

Tādi sektori kā ganāmo mājlopu audzēšana (bez piena lopkopības) un ilggadīgo stādījumu audzēšana ir mazāk nozīmīgi.

1. scenārija gadījumā pie abiem likmes samazināšanas variantiem laukkopības sektora saimniecību ieguvums veidos 33%, piena lopkopības saimniecību – 23% un jauktas specializācijas saimniecību ieguvums – 20% no kopējās ieguvuma summas (21. tabula).

2. scenārijs ieguvumu koncentrāciju trīs attīstītākajos lauksaimniecības sektoros pat palielinās, jo lielāks īpatsvars no kopējā ieguvuma, salīdzinot ar 1. scenāriju, veidosies piena lopkopības nozarē (28%). Šādu tendenci var skaidrot ar salīdzinoši lielu mazo saimniecību īpatsvaru piena lopkopības sektorā.

3. scenārija realizēšana radīs ieguvumu sadali svarīgāko lauksaimniecības sektoru saimniecībās līdzīgā veidā kā 2. scenārijā – attiecīgi 32%, 27% un 19%.

Tātad analizēto scenāriju realizēšana ieguvumu dažādas specializācijas saimniecībās būtiski nemainīs, saglabājoties līdzīgai trīs Latvijas lauksaimniecības nozīmīgāko sektoru daļai kopējā ieguma apjomā (tomēr lielāku ietekmi 1. vai 2. un 3. scenārija ieviešana radīs piena lopkopības saimniecībās).

21. tabula. Ieguvuma summas atkarībā no saimniecības specializācijas, tūkst. LVL

	1a. scenārijs (IIN 23%)	1b. scenārijs (IIN 20%)	2. scenārijs (NM 100 LVL)	3. scenārijs (VSAOI -1%p)
Laukkopība	146,6	586,3	811,5	194,2
Piena lopkopība	101,2	404,7	681,4	162,3
Pārējo ganāmo mājlopu audzēš.	6,7	26,7	66,4	14,6
Cūkkopība, putnkopība	40,2	160,7	140,0	48,9
Dārzenkopība	57,2	228,7	220,5	68,4
Ilggadīgo stādījumu audzēšana	4,4	17,6	22,8	5,6
Jaukta specializācija	88,5	354,1	482,6	117,0
KOPĀ	444,7	1778,6	2425,2	611,0

Latvijas lauksaimniecībā pamatā tiek izmantotas 4 juridiskās formas. Skaitliski lielākā ir “fiziskā persona”, tomēr pamatā tās ir nelielas saimniecības (indikatīvi 2012. gadā deklarācijas iesniedza un darbaspēka nodokļus nomaksāja aptuveni 11 tūkst. fizisko personu, kuru kopējais apgrozījums veidoja 73 milj. LVL). Nozīmīgākā grupa ir zemnieku saimniecības – 2012. gadā aktīvi darbojās un kā galveno darbības virzienu norādīja lauksaimniecību gandrīz 9 tūkst. zemnieku saimniecību ar kopējo apgrozījumu 430 milj. LVL apmērā. Tāpat 2012. gadā valstī aktīvi darbojās 64 lauksaimniecības kooperatīvi ar 62 milj. LVL apgrozījumu. Kā galveno darbības virzienu lauksaimniecību norādīja 835 sabiedrības ar ierobežoto atbildību un 14 akciju sabiedrības ar apgrozījumu attiecīgi 285 milj. LVL un 78 milj. LVL apmērā, daļa no kura ir lauksaimniecības produkcijas ražošana.

IIN likmes samazināšanas rezultātā lielākie ieguvēji būs sabiedrības ar ierobežoto atbildību un zemnieku saimniecības (22. tabula). Tā, 1. scenārija gadījumā sabiedrības ar ierobežotu atbildību piesaistīs 51%, bet zemnieku saimniecības – 25% no kopējā ieguvuma apmēra. Salīdzinot fizisko personu un akciju sabiedrību grupu, kuru apgrozījumi 2012. gadā bija samērā līdzīgi (attiecīgi 73 un 78 milj. LVL), var secināt, ka akciju sabiedrībām ir lielāks darbaspēka nodokļu slogs, ko rada lielāks algoto darbinieku skaits, jo to ieguvums ir 15% no kopējā ieguvuma apjoma, un tas ir 2,5 reizes lielāks nekā fizisko personu grupai.

Ieviešot 2. scenāriju, lielāks ieguvums, salīdzinot ar 1. scenāriju, gaidāms zemnieku saimniecību grupā (33%), bet mazāks – SIA un akciju sabiedrību grupās (attiecīgi 47% un 12% no kopējās ieguvuma summas). Arī šajā gadījumā ieguvuma pārdale ir saistīta ar lielāku mazo saimniecību īpatsvaru zemnieku saimniecību grupā, kurām izdevīgāks ir neapliekamā minimuma palielinājums (nevis nodokļa likmes samazināšana).

3. scenārijs, salīdzinot ar 1. scenāriju, ieguvuma ziņā ir labvēlīgāks zemnieku saimniecībām un akciju sabiedrībām (attiecīgi 29% un 17% no kopējās ieguvuma summas), bet mazāka ieguvuma daļa tiks pārdalīta SIA grupā (48%).

22. tabula. Ieguvuma summas atkarībā no personas juridiskā statusa, tūkst. LVL

	1a. scenārijs (IIN 23%)	1b. scenārijs (IIN 20%)	2. scenārijs (NM 100 LVL)	3. scenārijs (VSAOI -1%p)
Fiziskās personas	26,6	106,5	133,9	14,7
Zemnieku saimniecības	109,9	439,8	797,2	179,5
Sabiedr. ar ierobežoto atbildību	225,1	900,5	1133,8	292,3
Individuālie komersanti	0,5	2,0	2,1	0,8
Individuālie uzņēmēji	0,0	0,1	0,1	0,0
Kooperatīvi	15,4	61,5	77,4	21,4
Akciju sabiedrības	67,1	268,3	280,6	102,1
KOPĀ	444,7	1778,6	2425,2	611,0

Prognozējams, ka darbaspēka nodokļu samazināšanas rezultātā ieguvums sadalīsies starp produkcijas ražotājiem (pašnodarbinātām personām un saimniecību vadītājiem) un algotiem darbiniekiem (23. tabula).

23. tabula. Algotu darbinieku un produkcijas ražotāju ieguvuma summas, tūkst. LVL

	1a. scenārijs (IIN 23%)	1b. scenārijs (IIN 20%)	2. scenārijs (NM 100 LVL)	3. scenārijs (VSAOI -1%p)
Algotie darbinieki	339,4	1357,4	1719,1	466,0
Produkcijas ražotāji	105,3	421,2	706,1	145,0
KOPĀ	444,7	1778,6	2425,2	611,0

1. un 3. scenārija realizēšana ieguvumu starp saimniecību vadītājiem un algotajiem darbiniekiem sadalīs līdzīgi – attiecīgi 24% un 76%.

Savukārt 2. scenārija ietvaros gaidāms lielāks ražotāju ieguvums (29%).

Teorētiski darbaspēka nodokļu samazināšanas rezultātā var pārvietoties punkts, kurā ir izdevīgi ražot – piemēram, ja pašizmaksa ir 1,01 naudas vienības, bet tirgus cena ir 1,00 naudas vienības, tieši nodokļa samazināšanas rezultātā pašizmaksa var samazināties zem tirgus cenas.

Tomēr šeit ir jāņem vērā vairāki faktori, kuri nav raksturīgi daudzām citām nozarēm. Pirmais – ļoti lielas gala produkcijas cenas svārstības. Otrais – ļoti liels publisko atbalsta līdzekļu īpatsvars saimniecību finansēs – gan investīciju ietvaros, gan ieņēmumus palielinošs atbalsts.

Pamatojoties uz iepriekš veikto analīzi, nodokļu samazināšanas rezultātā nav prognozējama vērā ņemama ietekme uz lauksaimniecības produkcijas cenām un arī cenu konkurētspēju.

8. Nodokļu sloga samazināšanas ietekme uz ēnu ekonomiku

Ēnu ekonomikas lauksaimniecībā indikatīvais novērtējums

Lai noteiktu darbaspēka nodokļu sloga samazināšanas ietekmi uz ēnu ekonomikas mazināšanos, tika pielietots modelis, kura izmantošanai ir nepieciešams zināt sākotnējo ēnu ekonomikas lielumu.

Lai sasniegtu šo mērķi, ir veikts indikatīvs ēnu ekonomikas novērtējums Latvijas lauksaimniecībā. Ēnu ekonomikas novērtējums ir veikts no oficiālās/neoficiālās nodarbinātības aspekta, novērtējot, cik liels ir neoficiāli nodarbināto īpatsvars pret oficiāli nodarbinātajiem.

Novērtējuma veikšanai ir izmantots šāds vienādojums:

$$E = \left(\frac{\sum_i S_i^v}{\sum_i S_i^d} - 1 \right) + \left(\frac{W^f}{W^d} - 1 \right) + 1 \quad [18]$$

- kur S^v – nepieciešamais darba apjoms produkcijas ražošanai;
 S^d – oficiāli deklarētais darba apjoms produkcijas ražošanai;
 W^f – faktiskā atlīdzība;
 W^d – oficiāli deklarēta atlīdzība;
 i – lauksaimniecības produkti.

Ēnu ekonomikas novērtējums ir veikts 2011. gadam, saimniecību grupai 4 un vairāk ELV. Oficiāli deklarētā darba apjoma un atlīdzības noteikšanai par pamatu ir izmantoti SUDAT dati par 2011. gadu. Faktiskās atlīdzības noteikšanai ir izmantoti CSP dati par iedzīvotāju atlīdzību lauksaimniecībā. Nepieciešamā darba apjoma katra atsevišķa produkcijas veida noteikšanai ir izmantoti ekspertu novērtējumi.

Aprēķinu rezultātā ir novērtēts, ka ēnu ekonomika lauksaimniecībā (vērtējot no oficiālās/neoficiālās nodarbinātības aspekta) 2011. gadā vidēji veidoja 28,8%.

Nodokļu sloga samazināšanas ietekme uz ēnu ekonomiku

Plašāk pielietotā metode ēnu ekonomikas apjoma novērtēšanai balstās uz skaidrās naudas pieprasījuma analīzi, un pēc būtības ir makroekonomikas laika rindu analīze. Teorētiskais metodes pamatojums ir dots Kagana⁵⁰ pētījumā par faktoriem, kas varētu ietekmēt skaidrās naudas un naudas piedāvājuma attiecību:

- naudas turēšanas izmaksas;
- sagaidāmie reālie ienākumi uz vienu iedzīvotāju;
- mazumtirdzniecības līmenis;
- ceļošanas izdevumi uz vienu iedzīvotāju;
- urbanizācijas līmenis;
- ar nodokļiem apliekamo darījumu likme.

⁵⁰ Cagan, Phillip (1958). Demand for Currency Relative to the Money Supply. The Journal of Political Economy. Vol. 66, No.4 (August), 303-328

Savukārt Tanzi pētījums⁵¹ tiek uzskatīts par pirmo darbu, kurā izmantotas mūsdienu ekonometriskās metodes ēnu ekonomikas apjoma novērtēšanai. Darbā ir analizēti ne tikai mainīgie, kas varētu ietekmēt ēnu ekonomikas apjomu, bet arī formulēta metodoloģija ēnu ekonomikas apjoma novērtēšanai ar ekonometriskām metodēm.

Pētījumā ir apkopoti sekojoši naudas pieprasījumu ietekmējošie faktori:

- a) ilgtermiņā un legāli:
  - (1) kredītkaršu aizvien pieaugošā izmantošana;
  - (2) ceļojumu apjoms uz vienu iedzīvotāju;
  - (3) urbanizācijas līmenis;
  - (4) komercbanku filiāļu izplatība valstī;
- b) īstermiņā un legāli:
  - (1) ienākumu kompozīcija;
  - (2) naudas turēšanas relatīvās izmaksas salīdzinājumā ar pieprasījuma depozītiem;
- c) nelegālie, kas attiecināmi uz izvairīšanos no nodokļiem:
  - (1) nodokļu likumos ietvertais taisnīgums;
  - (2) nodokļu maksātāju attieksme pret valdību;
  - (3) nodokļu maksātāju reliģiskās un kultūras īpatnības;
  - (4) soda piemērošanas biežums tiem, kas pieķerti, izvairoties no nodokļiem;
  - (5) vieglums, ar kādu var izvairīties no nodokļiem;
  - (6) nodokļu maksātāja ieguvuma no nodokļu nemaksāšanas derīgums.

Praksē “nelegālo” faktoru mērījumi neeksistē, vai arī tie nav sistemātiski, tāpēc tiek izmantots aizvietojošs mainīgais (*proxy*) – nodokļu nasta. Pieņem, ka, ievērojot *ceteris paribus* principu, palielinoties nodokļu nastai, vajadzētu pieaugt arī motivācijai izvairīties no nodokļiem.

Tanzi metode ēnu ekonomikas novērtēšanai ietver divus soļus. Pirmajā solī novērtē skaidrās naudas daudzumu apgrozībā un, izmantojot iegūto regresijas vienādojumu, aprēķina, kāds tas būtu, ja nodokļu nasta būtu fiksēta kādā zemākā līmenī:

$$C_t = \mathbf{Z}_t \mathbf{a} + \mathbf{T}_t \mathbf{b} + \varepsilon_t \quad [19]$$

kur $\mathbf{Z}$ – izskaidrojošo mainīgo vektors, neskaitot nodokļu mainīgos;

$\mathbf{T}$ – nodokļu mainīgo vektors;

$\mathbf{a}$ un $\mathbf{b}$ – koeficientu matricas;

ε – kļūda.

Otrajā solī ēnu ekonomikas radīto skaidrās naudas pieprasījumu aprēķina kā starpību starp faktisko naudas daudzumu apgrozībā $\hat{C}_t$ un to, kāds tas būtu, ja nodokļu nasta ir fiksēta zemākajā līmenī $\hat{C}_t^0$:

$$C_t^U = \hat{C}_t - \hat{C}_t^0 \quad [20]$$

Ņemot vērā novērtēto modeli un balstoties uz sekojošiem pieņēmumiem, ka:

⁵¹ Tanzi, Vito (1980). The Underground Economy in the United States: Estimates and Implications. Banca Nazionale del Lavoro, Quarterly Review, No. 135, 427-453

- a) skaidrā nauda ir vienīgais maiņas līdzeklis neregistrētajā sektorā (nenotiek bartera darījumi);
- b) skaidrās naudas un depozītu attiecība ir konstanta laikā, izņemot tos periodus, kad pieaug vai samazinās ēnu ekonomikas apjoms;
- c) vienas naudas vienības apgrozības radītais ienākumu līmenis neregistrētā un reģistrētā sektorā ir vienāds (pieņēmums nosaka, ka abos sektoros naudas aprites ātrums ir vienāds),

iegūst izteiksmi ēnu ekonomikas kā reģistrēto ienākumu daļas (piem., ēnu ekonomika procentos no IKP) aprēķinam

$$\frac{Y_t^U}{Y_t} = \frac{C_t^U}{M_t - C_t^U} \quad [21]$$

Latvijas ēnu ekonomikas apjoma novērtējumi ar skaidrās naudas pieprasījuma modeli ir pieejami Brēķa⁵², kā arī Brēķa un Tillera⁵³ pētījumos. Skaidrās naudas un depozītu attiecības novērtēšanai izmantoti sekojoši mainīgie:

- a) skaidrā nauda apgrozībā;
- b) rezidentu privātpersonu un nefinanšu korporāciju noguldījumi;
- c) sezonālāties fiktīvie mainīgie, atbilstoši, 1., 2., un 3. ceturksnī;
- d) latu īstermiņa noguldījumu likme;
- e) ražošanas un importa nodokļu ieņēmumi (% no IKP);
- f) pievienotās vērtības nodokļu ieņēmumi (% no IKP);
- g) ienākuma nodokļu ieņēmumi (% no IKP);
- h) D-indeks.

Brēķis savā pētījumā par tiešo un netiešo nodokļu attiecības izmaiņu ietekmi uz ēnu ekonomiku (Brēķis, 2007, 110.-116.lpp.), balstoties uz ekonometrisku modeļu novērtējumiem, izdarījis sekojošus secinājumus par nodokļu izmaiņu tiešajiem efektiem:

- samazinoties tiešo nodokļu nastai (nodokļu ieņēmumu un IKP attiecībai) par vienu procentu, īsā laika periodā ēnu ekonomikas apjoma pieauguma temps samazināsies par 0,26 procentiem;
- samazinoties netiešo nodokļu nastai par vienu procentu, ilgā laika periodā ēnu ekonomikas apjoma pieauguma temps samazināsies par 0,57 procentiem.

Minētā modeļa kopsakarības ir izmantojamas arī šī pētījuma vajadzībām. Lai iegūtos rezultātus varētu interpretēt monetārā izteiksmē, salīdzināt nodokļu ieņēmumu samazinājuma un ēnu ekonomikas samazinājuma lielumus, ja nodokļa likme tiek samazināta par 1% punktu, tika izdarīti sekojoši pieņēmumi:

- 2011. gadā ēnu ekonomikas apjoms ir aptuveni 28,8%.

⁵² Brēķis, E. (2007). Latvijas ēnu ekonomikas modelēšana: nodokļu politikas aspektā// Promocijas darbs Dr.oec. zinātniskā grāda iegūšanai, Rīga, Latvijas Universitāte, 2007. – 127 lpp.

⁵³ Brēķis E., Tillers I. (2012). Ēnu ekonomikas novērtēšana izmantojot naudas pieprasījuma modeli fiksēta valūtas kursa apstākļos. Prezētācija LU 70.konferencē 2012.gada 2.februārī

- Pieņemts, ka PVN likme ir 21%, iedzīvotāju ienākuma nodoklis 24%, uzņēmumu ienākuma nodoklis 15%, un obligāto sociālās apdrošināšanas iemaksu vidējā (ņemot vērā algoto, pensionāru, pašnodarbināto likmju atšķirības) likme ir 33%.

Pieņēmumi dod iespēju nodokļu nastas izmaiņu efektus uz ēnu ekonomikas apjomu interpretēt arī kā tiešo aizstāšanas efektu. Tātad ir jānoskaidro, par cik naudas vienībām samazinās ēnu ekonomikas apjoms (pozitīvais ieguvums) uz vienu nodokļu ienākumu samazinājuma naudas vienību, ja nodokļu likme tiek samazināta par 1% punktu.

Modeļa rezultāti liecina par sekojošo:

- (A) Samazinot iedzīvotāju ienākumu nodokli, sagaidāmais tiešais efekts (t.sk. multiplikatora efekts) ir 0,68 LVL par katru latu no nodokļa ieņēmumu samazinājuma.
- (B) Samazinot kopējo obligāto sociālās apdrošināšanas iemaksu likmi par 1% punktu, sagaidāmais tiešais efekts (t.sk. multiplikatora efekts) ir 0,50 LVL par katru latu no obligāto iemaksu ieņēmumu samazinājuma.

Tas nozīmē, ka, piemēram, IIN gadījumā, samazinoties valsts nodokļu ieņēmumiem par 1 LVL, no ēnu ekonomikas oficiālajā ekonomikā īstermiņā ienāks 0,68 LVL apgrozījuma veidā. Ņemot vērā, ka šis apgrozījums “vilks” arī nodokļu nomaksu, palielināsies IIN ieņēmumi budžetā. Šajā gadījumā ir pieņemts, ka darbaspēka nodokļu proporcija kā daļa no apgrozījuma paliks nemainīga.

Ņemot vērā minēto, ir noteikts apgrozījuma palielinājums lauksaimniecības sektoros (24. tabula). Kopumā 1. scenārija gadījumā (IIN likme tiek samazināta par 1% punktu) apgrozījuma palielinājums prognozējams 302,4 tūkst. LVL apmērā. Vislielākā ietekme šajā gadījumā ir no laukkopības, piena lopkopības un jauktas specializācijas uzņēmumiem.

24. tabula. Apgrozījuma palielinājums no ēnu ekonomikas mazināšanās, tūkst. LVL

	1a. scenārijs (IIN 23%)	1b. scenārijs (IIN 20%)	2. scenārijs (NM 100 LVL)	3. scenārijs (VSAOI -1%p)
Laukkopība	99,7	398,7	551,8	97,1
Piena lopkopība	68,8	275,2	463,4	81,1
Pārējo ganāmo mājlopu audzēš.	4,5	18,1	45,1	7,3
Cūkkopība, putnkopība	27,3	109,3	95,2	24,4
Dārzenkopība	38,9	155,5	149,9	34,2
Ilggadīgo stādījumu audzēšana	3,0	12,0	15,5	2,8
Jaukta specializācija	60,2	240,8	328,2	58,5
KOPĀ	302,4	1209,5	1649,1	305,5

2. scenārija gadījumā (IIN samazinājums no 24% uz 20%) prognozējama 1,21 milj. LVL summas ienākšana no ēnu ekonomikas oficiālajā ekonomikā. Vēl lielāka ietekme prognozējama gadījumā, ja neapliekamais minimums tiek palielināts no 45 LVL uz 100 LVL mēnesī – šajā gadījumā plānots, ka lauksaimniecībā “legalizēsies” 1,65 milj. LVL. Salīdzinoši neliela ietekme ir prognozējama 3. scenārija gadījumā, kad par 1% punktu tiek samazinātas VSAOI – no ēnu ekonomikas “izies” 306 tūkst. LVL.

Tomēr, neskatoties uz salīdzinoši vērā ņemamu darbaspēka nodokļu samazināšanas ietekmi uz apgrozījumu, ietekme uz valsts (centrālās valdības un pašvaldību) budžetu ir ievērojami

mazāka. Tas lielā mērā ir skaidrojams ar faktu, ka darbaspēka nodokļu slogs kā daļa no apgrozījuma lauksaimniecībā ir salīdzinoši zems (25. tabula).

25. tabula. Darbaspēka nodokļu ieņēmumu budžetā palielinājums no ēnu ekonomikas mazināšanās, tūkst. LVL

	1a. scenārijs (IIN 23%)	1b. scenārijs (IIN 20%)	2. scenārijs (NM 100 LVL)	3. scenārijs (VSAOI -1%p)
Laukkopība	1,5	6,0	8,4	2,7
Piena lopkopība	1,1	4,4	7,4	2,8
Pārējo ganāmo mājlopu audzēš.	0,1	0,2	0,5	0,2
Cūkkopība, putnkopība	0,5	2,1	1,8	0,8
Dārzenkopība	1,7	6,9	6,7	2,5
Ilggadīgo stādījumu audzēšana	0,1	0,5	0,6	0,2
Jaukta specializācija	1,5	5,9	7,9	2,6
KOPĀ	5,6	22,6	30,8	10,8

Tātad 1a. scenārija gadījumā valsts budžetos kopā ēnu ekonomikas samazināšanās rezultātā papildus ienāks 5,6 tūkst. LVL, bet 1b. scenārija gadījumā 22,6 tūkst. LVL. Vislielākais valsts ieņēmumu papildinājums būtu prognozējams 2. scenārija gadījumā – 30,8 tūkst. LVL, bet 3. scenārija gadījumā – palielinājums būtu 10,8 tūkst. LVL.

Tātad veiktie aprēķini norāda, ka darbaspēka nodokļu samazināšanas un ēnu ekonomikas mazināšanas rezultātā panāktais valsts ieņēmumu palielinājums ne tuvu nekompensēs valsts budžeta ieņēmumu samazinājumu, kuru radīs pazeminātas nodokļu likmes vai augstāks neapliekamais minimums.

9. Secinājumi un rekomendācijas

Secinājumi

1. Vērtējot darbaspēka nodokļus lauksaimniekiem citās valstīs, jāatzīmē, ka lauksaimniekiem pievilcīgākā darbaspēka nodokļu sistēma no visām analizētajām valstīm (Latvija, Lietuva, Igaunija, Polija, Ungārija un Rumānija) ir Lietuvā.
2. Lietuvas darbaspēka nodokļu sistēmas pievilcība lielā mērā skaidrojama ar to, ka šajā valstī ienākumi no lauksaimnieciskās darbības saimniecībās, kuras ir mazākas par 14 Eiropas lieluma vienībām, no iedzīvotāju ienākuma nodokļa (IIN) ir atbrīvoti, savukārt pārējām saimniecībām ir jāmaksā IIN pēc 5% likmes. Tāpat jāatzīmē, ka Lietuvā individuālie saimnieciskās darbības veicēji, t.sk. lauksaimnieki, var izvēlēties atvieglotu IIN aprēķināšanas kārtību, piemērojot apliekamajam ienākumam 30% izmaksu normu bez izdevumus apliecināšanu dokumentu iesniegšanas. Tajā pašā laikā Lietuvā obligātās sociālās iemaksas ir nedaudz augstākas nekā Latvijā – aptuveni 40% līmenī.
3. Igaunijas darbaspēka nodokļu sistēma lauksaimniecībā strādājošajiem ir uzskatāma par nedaudz pievilcīgāku nekā Latvijā, jo papildus neapliekamo ienākumu summai 1796 LVL apmērā lauksaimniecībā pašnodarbinātām personām, valstī ir augstāks neapliekamais minimums (101 LVL mēnesī) un zemāka nodokļa likme 21% apmērā.
4. Darbaspēka nodokļu slogs citās analizētajās valstīs kopumā nav viennozīmīgi uzskatāms par zemāku nekā Latvijā. Tomēr jāatzīmē, ka salīdzinājumā ar Latviju visās šajās valstīs darbaspēka nodokļu sloga uzsvars ir veidots uz sociālajām iemaksām, un mazāk uz iedzīvotāju ienākuma nodokli (līdz ar to darbaspēka nodokļi tiek vairāk akcentēti kā sociālās drošības elements). Savukārt Polijā pat ir izveidots speciāls sociālās apdrošināšanas fonds lauksaimniekiem, kurš 80% apmērā tiek finansēts no valsts budžeta, bet 20% veido lauksaimnieku iemaksas.
5. Lauksaimniecībā strādājošo atalgojuma līmenis Latvijā veido 81% no valsts vidējā. Vērtējot atalgojuma atšķirības pa profesiju grupām, var secināt, ka lauksaimniecības nozarē mēneša bruto darba samaksas rādītāji ir par 10-20% zemāki nekā Latvijā vidēji. Visvairāk no valsts vidējiem rādītājiem atlīdzības līmenis atpalielē nelielu saimniecību vadītājiem. Tajā pašā laikā lauksaimniecībā atlīdzības pieauguma temps ir līdz šim bija straujāks nekā valstī kopumā.
6. Dažādās valstīs pēdējās desmitgadēs veiktajos pētījumos iegūti atšķirīgi rezultāti par darbaspēka nodokļu ietekmi ekonomikā un sabiedrībā, atkarībā no pieņēmumiem un situācijas. Tas ļauj izdarīt secinājumu, ka nav universālas metodikas darbaspēka nodokļu sloga izmaiņu ietekmes novērtēšanai un tā ir jāpiemēro konkrētai situācijai.
7. Zinātnieku aprindās vairāk vai mazāk vienots viedoklis ir par to, ka lielākā ietekme veidojas, piemērot nodokļu samazinājumus un atvieglojumus tādā veidā, lai tie būtu fokusēti uz sociāli jutīgām grupām – vientuļie vecāki, nestrādājošas māmiņas, gados vecāki darbinieki utt.
8. Saskaņā ar provizoriskiem autoru aprēķiniem, par Latvijas lauksaimniecības nozarē strādājošajiem (t.sk. uzņēmumos, kuri kā galveno darbības virzienu uzrāda lauksaimniecību) 2012. gadā ir samaksāti 10,67 milj. LVL IIN veidā un 20,16 milj. LVL VSAOI veidā. No valsts kopējiem IIN ieņēmumiem, lauksaimniecības nozarē strādājošo devums 2011. gadā bija 1,1%, bet 2012. gadā 1,2%. No valsts kopējiem VSAOI

ieņēmumiem, lauksaimniecībā strādājošo devums 2011. gadā bija 1,4%, bet 2012. gadā 1,5%.

9. Faktiskais darbaspēka nodokļu slogs lauksaimniecībā Latvijā ir zemāks nekā valstī vidēji. Tas lielā mērā ir skaidrojams ar zemākām algām, normatīvajos dokumentos paredzēto neapliekamo ienākumu no lauksaimniecības un lielu pašnodarbināto personu īpatsvaru.
10. Darbaspēka nodokļu samazināšanas rezultātā veidosies neitrāls kopējais ieguvums, līdzekļiem no valsts (centrālās valdības un pašvaldību) budžetiem pārdaloties par labu mājsaimniecībām.
11. Darbaspēka nodokļu sloga samazināšanas rezultātā nav prognozējama vērā ņemama ietekme uz lauksaimniecības produkcijas cenām un arī cenu konkurētspēju.
12. Pētījuma analizēti vairāki darbaspēka nodokļu sloga samazināšanas scenāriji. Secināts, ka, samazinot IIN likmi lauksaimniecībā strādājošajiem no 24% uz 23%, no valsts (centrālās valdības un pašvaldību) budžeta par labu privātajam sektoram pārdalīsies 445 tūkst. LVL.
13. Samazinot IIN likmi no 24% uz 20%, no valsts (centrālās valdības un pašvaldību) budžeta par labu privātajam sektoram pārdalīsies 1,78 milj. LVL.
14. Palielinot ar IIN neapliekamo minimumu no 45 LVL līdz 100 LVL, no valsts (centrālās valdības un pašvaldību) budžeta par labu privātajam sektoram pārdalīsies 2,43 milj. LVL.
15. Samazinot darba ņēmēju un pašnodarbināto VSAOI par 1% punktu, no valsts sociālā apdrošināšanas fonda par labu personām privātajā sektorā pārdalīsies 611 tūkst. LVL. Vienlaikus daļēji samazināsies šo personu sociālie ieguvumi nākotnē.
16. Labums no darbaspēka nodokļu sloga samazināšanas Latvijā pamatā akumulēsies mājsaimniecībās, kuras strādā lielākajās lauku saimniecībās. Tā, samazinot IIN no 24% uz 23%, no kopējiem 445 tūkst. LVL 207 tūkst. LVL nonāks mājsaimniecībās saimniecību grupā ar ELV virs 500 un vēl 146 tūkst. LVL saimniecību grupā ar ELV 100 - 500. Mazāko saimniecību ieguvums (ELV 4 - 15) no darbaspēka nodokļu sloga samazināšanas ir nenozīmīgs – visas mājsaimniecības šajā grupā kopā iegūs ap 12 tūkst. LVL.
17. Kaut arī kopumā mazo saimniecību ieguvums no darbaspēka nodokļu samazināšanas nav liels, tomēr, salīdzinot dažādas darbaspēka nodokļu sloga samazināšanas iespējas, mazākām saimniecībām ir izdevīgāks neapliekamā minimuma palielinājums. Piemēram, salīdzinot IIN samazināšanu no 24% uz 20% (1b. scenārijs) un IIN neapliekamā minimuma palielinājumu no 45 LVL uz 100 LVL (2. scenārijs), ir redzamas šādas atšķirības: mazajās saimniecībās (4 - 15 ELV) strādājošās personas 1b. scenārija gadījumā iegūs 46 tūkst. LVL, bet 2. scenārija gadījumā 143 tūkst. LVL. Savukārt lielās saimniecībās (ELV virs 500) un šajās saimniecībās strādājošie 1b. scenārija gadījumā iegūs 828 tūkst. LVL, bet 2. scenārija gadījumā mazāk – 783 tūkst. LVL. Tas lielā mērā ir skaidrojams ar to, ka lielākajās saimniecībās ir augstāka darba samaksa.
18. Pētījuma ietvaros ir veikts ēnu ekonomikas lauksaimniecībā indikatīvais novērtējums Latvijā, to aprēķinot 28,8% līmenī salīdzinājumā ar oficiālās lauksaimniecības lielumu.
19. IIN sloga samazināšana atstāj pozitīvu ietekmi uz ēnu ekonomikas mazināšanu. Novērtēts, ka katrs lats, par kuru samazinās valsts budžeta ieņēmumi, veicina apgrozījuma palielinājumu oficiālajā ekonomikā par 0,68 LVL. Arī VSAOI sloga samazināšana atstāj pozitīvu ietekmi uz ēnu ekonomiku. Katrs lats, par kuru samazinās valsts budžeta ieņēmumi, veicina apgrozījuma palielinājumu oficiālajā ekonomikā par

0,50 LVL. Tas nozīmē, ka, samazinot IIN likmi no 24% uz 23%, no ēnu ekonomikas "izies" apgrozījums 0,3 milj. LVL apmērā. Praktiski identiska ir ietekme, samazinot VSAOI likmi par 1% punktu. Samazinot IIN likmi no 24% uz 20%, prognozējams ēnu ekonomikas apgrozījuma samazinājums par 1,21 milj. LVL gadā. Palielinoties ar IIN neapliekamajam minimumam no 45 LVL uz 100 LVL, ēnu ekonomikas apgrozījums samazināsies par 1,65 milj. LVL.

20. Ēnu ekonomikas samazinājuma rezultātā iekasētie papildus nodokļu ieņēmumi ir nenozīmīgi un neļaus kompensēt valsts budžeta zaudējumus, kuri veidojas mazāka darbaspēka nodokļu sloga rezultātā. Salīdzinoši nelielas darbaspēka nodokļu sloga izmaiņas nav efektīvs risinājums ēnu ekonomikas mazināšanai.

Rekomendācijas

21. Pašreizējā darbaspēka nodokļu sistēma lauksaimniecībā samazina Latvijas konkurētspēju salīdzinājumā ar tuvākajām kaimiņvalstīm (īpaši Lietuvu, kur situācija lauksaimniecībā ir līdzīga situācijai lauksaimniecībā Latvijā). Latvijas darbaspēka nodokļu sistēmas lauksaimniecībā konkurētspējas uzlabošanai ir ieteicams panākt darbaspēka nodokļu sloga izlīdzinājumu starp Latviju un tuvāko konkurentu – Lietuvu (samazinot darbaspēka nodokļu slogu lauksaimniecībā Latvijā vai operatīvi panākot darbaspēka nodokļu sloga lauksaimniecībā palielinājumu Lietuvā).
22. Lauksaimniecībā nodarbināto ienākumi atpalciek no vidējiem ienākumiem (īpaši pašnodarbinātām personām nelielajās lauku saimniecībās), tāpēc darbaspēka nodokļu sloga samazināšanu lauksaimniecībā pašnodarbinātām personām ieteicams ieviest kā daļu no pasākumiem nodarbināto ienākuma līmeņa izlīdzināšanai valstī.
23. Darbaspēka nodokļu sloga samazināšanas kontekstā ir ieteicams fokusēties uz iedzīvotāju ienākuma nodokļa samazināšanu. Sociālo iemaksu slogs Latvijā jau šobrīd ir salīdzinoši zems un sociālo iemaksu samazināšana ir saistīta ar sociālās drošības samazināšanos lauksaimniecībā strādājošiem, tiem sasniedzot pensijas vecumu.
24. Atalgojuma līmenis lauksaimniecībā ir zemāks par valsts vidējo, tāpēc iedzīvotāju ienākuma nodokļa sloga samazināšanas kontekstā ir ieteicams fokusēties uz tādiem pasākumiem, kuri samazina nodokļu slogu nodarbinātām personām ar zemākiem ienākumiem – t.sk. palielinot ar IIN neapliekamo minimumu darbiniekiem un ar IIN neapliekamos ienākumus saimnieciskās darbības veicējiem lauksaimniecībā.
25. Vienkāršot administratīvās prasības nelieliem lauksaimniekiem, paredzot iespēju piemērot izmaksu normu (piemēram, 30% kā tas ir Lietuvā), bez nepieciešamības uzskaitīt izdevumus apliecinošus dokumentus.
26. Ieteicams integrēt Uzņēmējdarbības riska valsts nodevu Iedzīvotāju ienākuma nodoklī. Uzņēmējdarbības riska valsts nodevas veidā iekasētā summa ir salīdzinoši nenozīmīga kopējā darbaspēka nodokļu sloga kontekstā (0,25 LVL par nodarbināto mēnesī un 0,1% salīdzinājumā ar kopējiem ieņēmumiem no darbaspēka nodokļiem) un veido neproporcionāli lielu administratīvo slogu uzņēmējiem. Pārskaitījumus garantijas fondā ir ekonomiskāk veikt centralizēti no kopējiem IIN ieņēmumiem, salīdzinājumā ar pašreizējo kārtību, kad nelielas summas pārskaita katrs uzņēmums, kurā ir algotie darbinieki. Turklāt Uzņēmējdarbības riska valsts nodeva šobrīd ir uzskatāma par regresīva rakstura maksājumu, jo, neatkarīgi no personas atalgojuma lieluma, tiek iekasēta vienāda summa.

Izmantotās literatūras saraksts

Zinātniskās publikācijas

1. Alesina, A., Perotti, R. (1997) The welfare state and competitiveness. *American Economic Review*, Vol. 87, No. 5 (December 1997). pp. 921 – 939.
2. Allingham, Michael G.; Sandmo, Agnar (1972). “Income tax evasion: A theoretical analysis”, *Journal of Public Economics* 1, 323-338.
3. Arpaia A., Carone G. (2004) Do labour taxes (and their composition) affect wages in the short and the long run? *European Economy, Economic Papers* No. 215. p. 59.
4. Berger T., Everaert G. (2010) Labour taxes and unemployment evidence from a panel unobserved component model. *Journal of Economic and Dynamics and Control*, Vol. 34, No. 3. pp. 254 – 364.
5. Blundell R. W. (1995) The Impact of Taxation on Labour Force Participation and Labour Supply. *OECD Jobs Study Working Papers*, No. 8, OECD Publishing. p. 33.
6. Boehringer C., Boeters S., Feil M. (2004) Taxation and Unemployment: An Applied General Equilibrium Approach. *CESifo Working Paper* No. 1272. p. 42.
7. Bovenberg L. (2003) Tax policy and labour market performance. *CESifo Working Paper Series* No. 1035. p. 92.
8. Brēķis E., Tillers I. (2012). Ēnu ekonomikas novērtēšana izmantojot naudas pieprasījuma modeli fiksēta valūtas kursa apstākļos. *Prezentācija LU 70.konferencē 2012.gada 2.februārī*
9. Brewer M., Duncan A., Shephard A., Suarez M. J. (2006) Did working families’ tax credit work? The impact of in-work support on labour supply in Great Britain. *Labour Economics*, No. 13. pp. 699 – 720.
10. Brunello G., Parisi M. L., Sonedda D. (2002) Labour Taxes and Wages: Evidence from Italy. *CESifo Working Paper* No. 715 (4). p. 29.
11. Cagan, Phillip (1958). Demand for Currency Relative to the Money Supply. *The Journal of Political Economy*. Vol. 66, No.4 (August), 303-328
12. Daveri F., Tabellini G. (1997) Unemployment, Growth and Taxation in Industrial Countries. *Economic Policy*, Vol. 15, No. 30. pp. 49 – 104.
13. Disney R. (2000) The Impact of Tax and Welfare Policies on Employment and Unemployment in OECD Countries. *International Monetary Fund Working paper*, WP/00/164. p. 43.
14. Dolenc P., Laporšek S. (2012) Labour Taxation and Its Impact on Employment Growth. *Managing Global Transitions*, University of Primorska, Faculty of Management Koper, Vol. 10(3). pp. 301 – 318.
15. Dovladbekova I., Nipers A. (2008) Darbaspēka nodokļu ietekme uz bezdarba līmeni un atalgojumu. *Eiropas Savienība: Romas līgumam 50 gadi, Rīgas Stradiņa universitāte*. 20. – 32. lpp.
16. Fougere M., Harvey S., Rainville B. (2012) What are the economic and labour effects of an income tax reduction targeted at older workers? *Economics Research International*, Vol. 2012. p. 12.
17. Hoel M. (1990) Efficiency wages and income taxes. *Journal of Economics*, Vol. 51, No. 1. pp. 89 – 99.
18. Koskela, E., Vilminen J. (1994) Tax progression is good for employment in popular models of trade union behaviour. *Bank of Finland discussion papers*, No. 3. p. 23.

19. Lehmus M. (2013) Distributional and employment effects of labour tax changes in Finland. *Journal of Policy Modelling*. p. 14.
20. Lockwood B., Manning A. (1993) Wage setting and the tax system: theory and evidence for the United Kingdom. *Journal of Public Economics*, 52. pp. 1 – 29.
21. Padoa-Schioppa F. (1992) Across-Country Analysis of the Tax-Push Hypothesis. International Monetary Fund, Working Paper No. 11. p. 57.
22. Parmentier A. (2006) The effects of the marginal tax rate in a matching model with endogenous labor supply. Discussion Paper 2006-11. Department of Economics University of Oslo. p. 37.
23. Ribao-Cano C., McNown R. (2005) The effect of tax-benefit policies on fertility and female labor force participation in the United States. *Journal of Policy Modeling*, No. 27. pp. 1083 – 1096.
24. Roed K., Strom S. (1999) Progressive Taxes and the Labour Market – Is the Trade-Off between Equality and Efficiency Inevitable? Department of Economics University of Oslo. p. 37.
25. Tanzi, Vito (1980). The Underground Economy in the United States: Estimates and Implications. *Banca Nazionale del Lavoro, Quarterly Review*, No. 135, 427-453
26. The role and impact of labour taxation policies (2011) Università Bocconi, Centre for research on the Public Sector. Milan. p. 248.
27. Ziliak J. P., Kniesner T. J. (2005) The Effect of Income Taxation on Consumption and Labor Supply. *Journal of Labor Economics*, Vol. 23, No. 4. pp. 769 – 796.

Citi informācijas avoti internetā:

28. Agricultural Social Insurance Fund (2013). Agricultural Social Insurance Fund. Warsaw. [tiešsaiste] [skatīts 2013.g. 5.jūlijā]. Pieejams: http://www.krus.gov.pl/fileadmin/moje_dokumenty/dokumenty/english_web/KRUS_Informacje_Podstawowe_ang_marg_zm_okl_2013.pdf
29. Business Guide Lithuania 2013 (2013). [tiešsaiste] [skatīts 2013.g. 5.jūlijā]. Pieejams: <http://www.pwc.com/lt/en/assets/publications/business-guide-2013.pdf>
30. Doing Business in Lithuania (2013). [tiešsaiste] [skatīts 2013.g. 5.jūlijā]. Pieejams: [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/Doing_Business_in_Lithuania_2013/\\$FILE/DB%20OLT%202013.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/Doing_Business_in_Lithuania_2013/$FILE/DB%20OLT%202013.pdf)
31. Doing Business in Poland (2013) Miller Canfield. [tiešsaiste] [skatīts 2013.g. 5.jūlijā]. Pieejams: http://www.millercanfield.com/media/article/200244_M-C%20Poland%20Book%20_2013_.pdf
32. Estonia Highlights 2013 (2013). tiešsaiste] [skatīts 2013.g. 5.jūlijā]. Pieejams: http://www.deloitte.com/assets/Dcom-Global/Local%20Assets/Documents/Tax/Taxation%20and%20Investment%20Guides/2013/dttl_tax_highlight_2013_Estonia.pdf
33. General Aspects of Tax Regimes in the Baltic States 2013 (2013). [tiešsaiste] [skatīts 2013.g. 5.jūlijā]. Pieejams: http://www.lawin.com/files/20130509_general_aspects_of_tax_regimes_in_baltic_states_2013_final.pdf
34. Hungary Tax Guide 2012 (2012) [tiešsaiste] [skatīts 2013.g. 14.jūlijā]. Pieejams: <http://www.claytonmckervervey.com/attach/worldwide-tax-guide-hungary.pdf>
35. Informatīvais ziņojums par Pasākumu plāna ēnu ekonomikas apkarošanai un godīgas konkurences nodrošināšanai 2010.-2013.gadam 3.pasākuma – izvērtēt pastāvošos iedzīvotāju ienākuma nodokļa atvieglojumus no to efektivitātes un nodokļu administrēšanas viedokļa ieviešanu izpildi (2011) LR Finanšu ministrija. [tiešsaiste] [skatīts 2013.g. 5.jūlijā]. Pieejams: <http://www.fm.gov.lv/files/files/458980485137001316519058659808.pdf>

36. Malecka-Ziembinska E. (2008) Personal income taxation in Poland. EKONOMIKA, Vol.84. pp.16 – 28.
37. Mikrouzņēmuma nodokļa likums: LR likums (2010) [tiešsaiste] [skatīts 2013.g. 12.jūlijā]. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=215302>
38. Nodokļu likmes 2013. [tiešsaiste] [skatīts 2013.g. 3.jūlijā]. Pieejams: www.ifinanses.lv/lat/nodoklu_likmes_2011
39. Nodokļu likumdošana lauksaimniekiem Polijā. Zemkopības ministrijas Lauku attīstības atbalsta departaments
40. Noteikumi par iedzīvotāju ienākuma nodokļa papildu atvieglojumiem invalīdiem, politiski represētajām personām un nacionālās pretošanās kustības dalībniekiem: MK 1997. gada 8. aprīļa noteikumi Nr.138. [tiešsaiste] [skatīts 2013.g. 3.jūlijā]. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=42990>
41. Noteikumi par mēneša neapliekamā minimuma un nodokļa atvieglojuma apmēru iedzīvotāju ienākuma nodokļa aprēķināšanai: MK 2012. gada 6. novembra noteikumi Nr. 744. [tiešsaiste] [skatīts 2013.g. 3.jūlijā]. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=252609>
42. Noteikumi par valsts sociālās apdrošināšanas iemaksu likmes sadalījumu pa valsts sociālās apdrošināšanas veidiem 2013. gadā: MK 2012. gada 11. decembra noteikumi Nr.868. [tiešsaiste] [skatīts 2013.g. 3.jūlijā]. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=253495>
43. Noteikumi par valsts sociālās apdrošināšanas obligāto iemaksu veicēju reģistrāciju un ziņojumiem par valsts sociālās apdrošināšanas obligātajām iemaksām un iedzīvotāju ienākuma nodokli: MK 2010. gada 7. septembra noteikumi Nr.827. [tiešsaiste] [skatīts 2013.g. 3.jūlijā]. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=217642>
44. Par iedzīvotāju ienākuma nodokli: LR likums (1994) [tiešsaiste] [skatīts 2013.g. 2.jūlijā]. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=56880>
45. Parlinska A. (2008) Legal aspects of Polish Tax and Social Security in Agriculture. AESTIMUM 53, p.75 – 87.
46. Par samazinātu darbaspēka nodokļu likmju piemērošanu sezonālajos darbos nodarbināto ienākumam (2013). Informatīvais ziņojums.
47. Par valsts sociālo apdrošināšanu: LR likums (1997) [tiešsaiste] [skatīts 2013.g. 12.jūlijā]. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=45466>
48. Paun C.A., Paun D. (2013) Trends in tax policy as from 2000. National report Romania. [tiešsaiste] [skatīts 2013.g. 16.jūlijā]. Pieejams: http://www.wu.ac.at/taxlaw/en/services/downloads_main/rust2013/5rust2013_romania.pdf
49. Sezonas darba strādniekiem plāno ieviest samazinātu nodokļa likmi 15% apmērā. Diena. 2013. gada 28.maijā. [tiešsaiste] [skatīts 2013.g. 16.jūlijā]. Pieejams: <http://www.diena.lv/latvija/zinas/sezonas-darba-stradniekiem-plano-ievies-samazinatu-nodoklu-likmi-15-proc-apmera-14009839>
50. Sezonas laukstrādnieku ienākuma nodoklis augļkopībā un dārzkopībā nodarbinātajiem (2012): prezentācija.Zemkopības ministrijas Lauku attīstības atbalsta departaments.
51. Social Insurance in Poland (2012) The Social Insurance Institution, Warsaw. [tiešsaiste] [skatīts 2013.g. 5.jūlijā]. Pieejams: <http://www.zus.pl/pliki/ulotki/Ubezpieczenia%20spoleczne%20informacje%20fakty%20wer%20angielska.pdf>
52. State social insurance contributions and health insurance contributions (2013). [tiešsaiste] [skatīts 2013.g. 12.jūlijā]. Pieejams: <http://taxguide.lt/social-security-and-health-insurance-contributions/>
53. Taxation trends in the European Union. Data for the EU Member States, Iceland and Norway (2013). [tiešsaiste] [skatīts 2013.g. 12.jūlijā]. Pieejams:

- http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-DU-13-001/EN/KS-DU-13-001-EN.PDF
54. Tax burden on labour income to be reduced in Lithuania (2013). [tiešsaiste] [skatīts 2013.g. 12.jūlijā]. Pieejams: <http://www.lithuaniatribune.com/41176/tax-burden-on-labour-income-to-be-reduced-in-lithuania-201341176/>
  55. Tax Card 2013 (2013). [tiešsaiste] [skatīts 2013.g. 5.jūlijā]. Pieejams: http://www.gencs.eu/uploads/news%20from%202015_02_2013/Baltic%20Tax%20card%20persona1%20income%20tax%20.pdf
  56. Tax Card 2013 Estonia. Effective from 1 January 2013 (2013) KPMG Baltics, UAB [tiešsaiste] [skatīts 2013.g. 5.jūlijā]. Pieejams: <http://www.kpmg.com/EE/et/IssuesAndInsights/ArticlesPublications/Documents/tax-card-2013-estonia-web.pdf>
  57. Tax Card 2013. With Effect from 1 January 2013 Lithuania (2013) KPMG Baltics, UAB [tiešsaiste] [skatīts 2013.g. 9.jūlijā]. Pieejams: <http://www.kpmg.com/LT/lt/PublishingImages/Tax%20card%202013/LT%20Tax%20Card1%20Eng%20WEB.pdf>
  58. Tax Facts 2013. Romania (2013). [tiešsaiste] [skatīts 2013.g. 14.jūlijā]. Pieejams: <http://www.bdo.ro/resources/Publicatii/Tax%20Facts%20BDO%20Romania%20%202013.pdf>
  59. Tax obligations of employment income (2013). [tiešsaiste] [skatīts 2013.g. 5.jūlijā]. Pieejams: http://www.emta.ee/?id=1758#General_obligations
  60. Thinking Beyond Borders Poland (2013). International Executive Services.[tiešsaiste] [skatīts 2013.g. 15.jūlijā]. Pieejams: <http://www.kpmg.com/Global/en/IssuesAndInsights/ArticlesPublications/thinking-beyond-borders/Documents/poland-2013.pdf>
  61. 2013 – Thinking Beyond Borders Hungary (2013). International Executive Services.[tiešsaiste] [skatīts 2013.g. 16.jūlijā]. Pieejams: <http://www.kpmg.com/Global/en/IssuesAndInsights/ArticlesPublications/thinking-beyond-borders/Documents/hungary-2013.pdf>
  62. Doing Business in Hungary (2013). [tiešsaiste] [skatīts 2013.g. 9.oktobrī]. <http://www.hit.hu/en/Content.aspx?ContentID=d6b7edb4-17aa-42a4-8d70-470fa0f74895>
  63. Act CXVII of 1995 on Personal Income Tax. [tiešsaiste] [skatīts 2013.g. 25.oktobrī]. http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99500117.TV
  64. Basic rules of taxation of individual agricultural producer (2013). [tiešsaiste] [skatīts 2013.g. 9.oktobrī]. http://www.nav.gov.hu/data/cms281403/06_Ostermelok_2013.pdf
  65. Personal income tax Hungary (2013). [tiešsaiste] [skatīts 2013.g. 9.oktobrī]. http://en.nav.gov.hu/taxation/taxinfo/summary_individuals.html
  66. Income tax law. [tiešsaiste] [skatīts 2013.g. 15.oktobrī]. <http://www.legaltext.ee/et/andmebaas/tekst.asp?loc=text&dok=X40007K18&keel=en&pg=1&ptyyp=RT&tyyp=X&query=tulumaksuseadus>
  67. Social security system Estonia. [tiešsaiste] [skatīts 2013.g. 15.oktobrī]. <http://www.koda.ee/en/services/labour-relations-and-social-security/social-security-system/>
  68. Tax obligations of employment income Estonia (2013). [tiešsaiste] [skatīts 2013.g. 15.oktobrī]. <http://www.emta.ee/?id=1758>
  69. Personal income tax basic information (2013). [tiešsaiste] [skatīts 2013.g. 21.oktobrī]. <http://www.finanze.mf.gov.pl/en/pit1/basic-information>

70. Agricultural tax act. [tiešsaiste] [skatīts 2013.g. 21.oktobrī].
<http://aktyprawne.poznajpodatki.pl/inne-ustawy/ustawa-o-podatku-rolnym-dz-u-2006-nr-136-poz-969/>
71. Act on the income tax on individuals. [tiešsaiste] [skatīts 2013.g. 21.oktobrī].
<http://www.przepisy.gofin.pl/przepisy,2,13,13,700,,,ustawa-z-dnia-26071991-r-o-podatku-dochodowym-od-osob.html>
72. Salary income Romania. [tiešsaiste] [skatīts 2013.g. 17.oktobrī].
<http://www.taxonline.ro/en/pages/ro-taxation-1/individual-taxes-4/income-tax-108>
73. Codul fiscal Romania. [tiešsaiste] [skatīts 2013.g. 17.oktobrī].
http://static.anaf.ro/static/10/Anaf/Legislatie_R/Cod_fiscal_norme_2013.htm